Borislav Bijelić

ĐAKOVAČKE ULICE

Nakladnik: Muzej Đakovštine

Za nakladnika: Ivo Pavlović

Lektor i korektor: Hrvoje Miletić

Fotografije: N. Varšava, I. Knežević, Ž. Češkić

Dizajn naslovnice: Hrvoje Duvnjak

Naklada: 500 komada

Tisak: TIME d.o.o Đakovo

Recenzenti: dr. Vladimir Geiger
dr. Zdenko Radelić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

UDK 929

BIJELIĆ, Borislav
Đakovačke ulice : kratke biografije osoba po kojima su dobile ime / Borislav Bijelić ; <fotografije N. Varšava... <et al.>>. - Đakovo : Muzej Đakovštine, 1998. - 248 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 22 cm

Bibliografija: str. 241-247.

ISBN 953-97083-2-X

980807012

Slika na koricama: Hrvoje Duvnjak, "Đakovo", ulje na platnu, 90 x 116 cm

BORISLAV BIJELIĆ

ĐAKOVAČKE ULICE

Kratke biografije osoba po kojima su dobile ime

Đakovo, 1998.

U znak zahvalnosti ovu knjižicu posvećujem svojim roditeljima, LJUBICI I PETRU BIJELIĆU

SADRŽAJ

Predgovor 7
Adžija, *Božidar* 13
Augustinčić, *Antun* 16
Basariček, *Đuro* 18
Benčević, *Zvonimir* 21
Bošković, *Ruđer* 24
Botić, *Luka* 27
Cepelić, *Milko* 29
Cesarec, *August* 32
Čolnić, *Josip* 34
Dekker, *Hedviga* 37
Derenčin, *Emerik* 39
Domjanić, *Dragutin* 42
Donegani, *Vatroslav* 44
Držić, *Marin* 46
Frankopani 49
Gaj, *Ljudevit* 52
Gotovac, *Jakov* 55
Gubec, *Matija* 58
Gundulić, *Ivan* 60
Hebrang, *Andrija* 63
Herceg Koloman 66
Ivakić, *Joza* 69
Iveković, *Oton* 71
Jelačić, *Josip* 73
Jurišić, *Nikola* 76
Karas, *Vjekoslav* 79
Kašić, *Bartol* 81
Kaštelan, *Jure* 84
Katančić, *Matija Petar* 87
Keršovani, *Otokar* 90
Knez Branimir 93

Knez Domagoj ... 95
Knez Trpimir ... 97
Knez Višeslav ... 99
Kosina, *Franjo Josip* ... 101
Kovačić, *Ivan Goran* ... 104
Kozarac, *Josip* ... 107
Kralj Petar Krešimir IV. ... 110
Kralj Petar Svačić ... 112
Kralj Stjepan Držislav ... 114
Kralj Tomislav ... 116
Kralj Tvrtko I. Kotromanić ... 118
Kralj Dmitar Zvonimir ... 121
Kraljević, *Pavo* ... 124
Kranjčević, *Silvije Strahimir* ... 127
Krleža, *Miroslav* ... 130
Kuhač, *Franjo* ... 133
Kukuljević, *Sakcinski Ivan* ... 136
Kvaternik, *Eugen* ... 140
Lisinski, *Vatroslav* ... 143
Mandić, *Antun* ... 146
Marulić, *Marko* ... 149
Matoš, *Antun Gustav* ... 152
Mažuranić, *Ivan* ... 155
Mesaroš, *Franjo Arpad* ... 157
Mihanović, *Antun* ... 159
Nazor, *Vladimir* ... 162
Palmotić, *Junije* ... 165
Pavlek, *Miškina Mihovil* ... 168
Pavlinović, *Mihovil* ... 170
Preradović, *Petar* ... 173
Rački, *Franjo* ... 176
Radauš, *Vanja* ... 179
Radić, *Stjepan* ... 182
Reljković, *Matija Antun* ... 185
Runjanin, *Josip* ... 188
Ružička, *Lavoslav* ... 191
Starčević, *Ante* ... 193
Stepinac, *Alojzije* ... 196

Strossmayer, *Josip Juraj* 199
Supilo, *Franjo* 203
Šenoa, *August* 206
Šestić, *Ljudevit* 208
Šubić, *Zrinski Nikola* 210
Tesla, *Nikola* 213
Tišov, *Ivan* 215
Tomerlin, *Slavko* 217
Topalović, *Mato* 221
Tordinac, *Nikola i Juraj* 224
Ujević, *Tin* 227
Vraz, *Stanko* 230
Vukčić, *Hrvatinić Hrvoje* 233
Zrinski, *Katarina* 236
Izbor korištene literature 239
Bilješka o piscu 246

PREDGOVOR

Ideju da napišem knjižicu ovakvog, ili sličnog sadržaja, dobio sam prije više godina, čak desetljeća, kada sam kao zagrebački student šetao ulicama Gornjeg grada i na pločama prikucanim na izbljedjele fasade starih kuća iščitavao meni, studentu povijesti, tada još uvijek nedovoljno poznata imena. Već tada, sjećam se, nametnulo mi se pitanje: a što je s drugima, što o tome znaju bakice koje su se nesigurnim koracima upravo uspinjale uz strme uličice iznad Markove crkve, što o tome zna nekolicina ličilaca koja je na skelama obližnje zgrade užívala u sendvičima i hladnom pivu, a što saborski zastupnici koji s velikim crnim torbama upravo ulaze u zgradu Sabora? Iako mi ta pitanja u godinama koje su nadolazile nisu predstavljala bitan intelektualni, ili bilo koji drugi izazov, s njima sam, s vremena na vrijeme, i u različitim situacijama, ponovno bivao suočen. Možda ponajviše u vrijeme kada sam radio kao predavač u jednoj seoskoj školi gdje sam za povijest učenike pokušavao zainteresirati, između ostalog, na način da sam im postavljao pitanja tipa: "Stanuješ u ulici Stjepana Radića. Reci mi, tko je bio Stjepan Radić?" Na to, i slična pitanja, dobivao sam svakojake odgovore, iako se radilo o učenicima završnih razreda osnovne škole. Na "zavidan" stupanj neimformiranosti (o znanju da se i ne govori) nailazio sam i kasnije, sve do danas, i to ne više samo kod mladih ljudi.

Početkom devedesetih godina, u jeku nacionalnog zanosa i nadolazećih demokratskih promjena, jedna od popratnih manifestacija koja ih je pratila bilo je i preimenovanje ulica. Tim činom, za velik broj građana Đakova, samo su dodatno generirani problemi prisutni i s nazivima starih ulica. Naime, nije velik broj onih, čak

i tzv. intelektualaca, koji su u stanju sročiti nekoliko suvislih rečenica o tomu tko su bili Hedviga Dekker, Heceg Koloman, Vatroslav Donegani ili, npr. Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Možda to "intelektualcima" nije niti potrebno. Uostalom, njihove preokupacije ionako se svode uglavnom na trivijalne društveno-političke teme i još trivijalniju retoriku. Ova knjižica, definitivno, nije pisana za njih. Pisao sam je za učenike osnovnih i srednjih škola koji se tek upoznaju sa svijetom ideja i njihovim protagonistima, te za "male ljude", one koje ova materija interesira, ali im stupanj općeg obrazovanja i često okrutna životna stvarnost ne omogućavaju konzumiranje većeg broja knjiga i časopisa iz kojih bi mogli dobiti željene informacije. Upravo stoga priloge sam i nastojao prilagoditi navedenim društvenim kategorijama, kako obimom pojedinih priloga, tako i stupnjem analitičnosti. Suočeni s brojnim audio-vizaulnim pomagalima, s jedne strane, i lošom kulturnom politikom u kojoj se knjiga sustavno marginalizira, s druge, istinskih ljubitelja pisane riječi, nažalost, sve je manje. Respektirajući tu činjenicu "Đakovačke ulice" koncipirao sam kao priručnik, svojevrsni informator o osnovnim biografskim crticama ljudi po kojima su ulice našeg grada dobile imena.

Priloge za knjigu sustavno sam pisao zadnje dvije godine (dio priloga predhodno je objavljen na stranicama "Đakovačkog glasnika", a dio čitan u emisijama Radio Đakova) i pri tome, dakako, nailazio na brojne poteškoće objektivnog i subjektivnog karaktera. Prva i osnovna bila je u određivanju kriterija oko veličine i sadržaja pojedinih priloga. Nažalost, čini mi se da dovoljno konzistentan pristup nisam uspio pronaći. Iz razloga koje sam već istaknuo, veličina pojedinog priloga, okvirno, nije mogla biti manja od jedne, a veća od dvije kartice teksta. Donju granicu sam u potpunosti ispoštovao, dok je gornja u nekoliko priloga "probijena". Pri tome, a to držim potrebnim posebno naglasiti, veličina pojedinih priloga ne

stoji u bilo kakvoj korelaciji s meni imanentnim sistemom vrijednosti. Njihova veličina određena je primarno dostupnom literaturom i inspiracijom za pisanje. Budući da su prilozi rađeni u relativno velikom vremenskom intervalu, razumljivo je da ni motivacija za pisanje nije mogla biti uvijek ista. Dodatne napore na približavanju idealnom balansu između pojedinih priloga, što se tiče njihove veličine, nisam prihvatio. Naime, kada već pisanje ovog štiva nisam doživio kao intelektualni izazov, već prije svega kao neku vrstu radne etike, smatrao sam neprimjerenim nametati si dodatna opterećenja, i to samo stoga da bi zadovoljio eventualne objekcije potencijalnih kritičara.

Osim oko veličine, nedoumica sam imao i oko toga što sve uvrstiti u sadržaj priloga. Ni tu, nažalost, nije bilo moguće unificirati kriterije. Široka lepeza likova čije su biografije uvrštene u knjigu donekle je diktirala i način na koji sam prilazio njihovoj obradi. Iako sam stalno imao na umu potencijalni interes onih kojima je knjiga primarno i namijenjena, u pojedinim prilozima morao sam odustati od zamišljene koncepcije (kronologije života i rada) i dati, po mom sudu, nužne napomene. To se ponajprije odnosi na osobe koje su dale svoj autentični doprinos u sferi ideja, ili pak one za koje sam držao da im život i rad, sve do danas, nije valoriziran metodama suvremene znanosti - a to znači kritički. U prvom slučaju nastojao sam, na najjednostavniji način, pojasniti o kakvim je idejama riječ, dok sam druge, uglavnom na osnovu neupitne faktografije, pokušao demistificirati. U navedenim slučajevima, a oni zauzimaju tek manji dio knjige, trudio sam se biti što je moguće manje subjektivan, iako sam svjestan da je spoznaja mješavina objektivnog i subjektivnog, te se subjektivno ne može, a i ne treba potiskivati.

Različiti sadržaj priloga nužno je uvjetovan i kvalitetom i obimom dostupne literature. U pravilu sam akcent stavljao na kronologiju života i rada, što je zapravo

dominantan pristup koji se provlači kroz cijelu knjigu, da bi tek ponekad, zbog pomanjkanja pouzdane faktografije, bio fokusiran samo jedan segment života, ili pak djelo(a) koje je dotičnoj osobi priskrbilo posebno mjesto unutar, najčešće nacionalne povijesti. O poteškoćama oko prikupljanja potrebne literature izlišno je i govoriti. Svi oni koji se nastoje ozbiljnije baviti pisanjem, a žive i rade izvan sveučilišnih centara, najbolje znaju o čemu je tu zapravo riječ.

Popis ulica preuzeo sam iz plana grada kojeg je 1995. godine izdala SN "Privlačica" iz Vinkovaca. Od 114 ulica, koliko je Đakovo tada imalo, čak 85 ulica dobilo je ime po osobama koje su svojim djelovanjem u različitim oblastima društva, tijekom bliže ili dalje prošlosti, ostavili upečatljiv trag na lokalnom i(li) nacionalnom planu. Od spomenutog broja u knjizi su obrađene 83 osobe. Prilozi o Pavićevoj ulici i Pašinom prolazu izostali su stoga što ih nisam mogao ukomponirati u zadani okvir. Naime, Pavićeva ulica dobila je naziv po obitelji Pavić koja je tu imala domicil još potkraj 18. stoljeća, a Pašin prolaz po legendi nastaloj za vrijeme, ili neposredno nakon turske okupacije Đakova (1537.-1687.). U prvom slučaju nije se radilo o društveno istaknutim pojedincima koji su iza sebe imali kontinuiranu javnu djelatnost (kao npr. Frankopani), dok u drugom slučaju zapravo ne znamo o kojem paši je riječ (za oko stoljeće i pol, koliko su Turci vladali Đakovom, gradom su upravljala barem trojica paša).

Autor

U Đakovu, početkom srpnja 1998.

Adžija, Božidar (1890. - 1941.)

Božidar Adžija rođen je u Drnišu 24. prosinca 1890. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, a gimnaziju, koju je od sedmog razreda polazio u Splitu, u Zadru. Do promjene mjesta školovanja došlo je zbog prisilnog udaljavanja iz splitske gimnazije, i to stoga što je, iako je to učenicima bilo strogo zabranjeno, sudjelovao u antirežimskim demonstracijama. Nakon završetka gimnazije, najviše zbog utjecaja koji je na njega i dio njegove generacije ostavio češki političar J. Masaryk, Adžija je upisao studij na Karlovom sveučilištu u Pragu, gradu koji je na prijelazu stoljeća prihvatio znatan broj mladih hrvatskih intelektualaca. Boravak u Pragu omogućio mu je dobar uvid u magistralna politička kretanja Europe onog vremena, a druženje s protagonistima idejnih i poltičkih gibanja bitno je utjecalo da se u te procese i sam aktivno uključi. Nacionalnooslobodilačkim i socijalističkim idejama koje je tada prihvatio ostat će vjeran sve do kraja života, ali će, pod utjecajem konkretnih društvenih i političkih zbivanja, unutar naznačenih premisa činiti određene pomake.

Studij je završio u Pragu 1914. godine. Iste godine obranio je doktorsku disertaciju, a do poziva u vojsku objavio je i prve publicističke radove. Po završetku Prvog svjetskog rata vraća se u rodni Drniš gdje biva izabran za člana Narodnog vijeća SHS. Upravo od tada otpočet će njegovo neposredno i kontinuirano političko djelovanje. Godine 1919., u možda presudnom trenutku za razvoj radničkog pokreta na području novostvorene dr-

žave, Adžija je postao član Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Zbog naraslih unutrašnjih suprotnosti stranka se iste godine podijelila na "lijevo" i "desno" krilo, tj. na Jedinstvenu socijalističku partiju Jugoslavije (komunista) i Socijaldemokratsku stranku. Adžija, koji je zagovarao jedinstvo pokreta, ostao je na pozicijama socijaldemokracije, a za rascijep stranke, posebice na stranicama socijaldemokratskog glasila "Sloboda", optužio je komuniste. Smatrao je njihov čin nepromišljenim i neodgovornim, a njih avanturistima i primitivcima. Za razliku od komunista "Adžija još ostaje na nacionalizmu i socijalizmu kao vrijednostima koja se po njegovu mišljenju međusobno ne isključuju nego su komplementarne. To je u početku, a i za određeno vrijeme, utjecalo na sadržaje njegova političkog, odnosno publicističkog angažmana u Socijaldemokratskoj stranci."

Tijekom dvadesetih, i u prvoj polovici tridesetih godina, bavio se uglavnom socijalnom problematikom. Iz toga perioda, zahvaljujući činjenici što Socijaldemokratska stranka nije stavljena izvan zakona, legalno objavljuje u publikacijama "lijeve" orijentacije ("Radnička zaštita", "Naša Evropa", "Crvena zastava", "Jugoslavenska njiva"...) rasprave iz područja gospodarstva, politike i kulture. U tom periodu intenzivno radi i na konkretnim poslovima vezanim za podizanje naobrazbe radništva i njihovu socijalnu zaštitu. Osnivanje Radničke biblioteke u Zagrebu tijekom 1926.-7. godine nije bilo posljednje što je na tom planu učinio, ali, čini se, bilo je najznačajnije.

Tijekom prve polovice tridesetih godina, iako još uvijek načelno kritički raspoložen prema komunistima, pokazivao je sve više razumijevanja za njihove metode djelovanja. Razloga tomu je više, no čini se da je opasnost od nadolazećeg fašizma i njegova radikalna negacija od strane komunista bila presudna da 1935. godine pristupi Komunističkoj partiji. Prešavši komunistima

Adžija nije, niti u teoriji, niti u praksi, prihvatio komunističku ortodoksiju. Djelovao je uglavnom kao partijski intelektualac na planu zagovaranja jedinstva radničkog pokreta i popularizacije socijalističkih ideja. Na Osnivačkom kongresu Komunističke partije Hrvatske izabran je za člana Centralnog komiteta, ali je već nakon godinu dana iz njega sporazumno izašao kako bi se u potpunosti mogao posvetiti publicističkom radu. Zbog svog ideološkog opredjeljenja koje je podrazumijevalo kritiku postojećih društvenih odnosa i njihovo mijenjanje revolucionarnim metodama, te napose aktivnosti vezanih za osnivanje Jedinstvene radničke stranke, a potom i Stranke radnog naroda, bio je u nekoliko navrata suđen i zatvaran.

Po prvi puta optužnica protiv njega podignuta je 1936. godine, ali je zbog pomanjkanja dokaza, nakon što je osam mjeseci proveo u istražnom zatvoru, bio pušten. Kraće vrijeme pritvoren je i 1938. godine, da bi već u prosincu iduće godine bio ponovno uhićen i interniran u Lepoglavu. Iz internacije, zbog bolesti, nakratko je pušten u prosincu 1940. godine, potom ponovno zatvoren i konačno predan ustašama koji su ga, poslije nekoliko mjeseci provedenih u koncentracijskom logoru Kerestinec, pogubili u Maksimiru 9. srpnja 1941. godine.

Pisana ostavština Božidara Adžije sadrži brojne rasprave, članke, brošure i knjige. Od potonjih, kao značajnije, treba spomenuti knjige "Kapitalizam i socijalizam", "Međunarodna organizacija rada", "Deset godina ruske revolucije" i "Od Platona do Marxa". Uz obrazloženje da je dao znatan doprinos razvoju komunističkog pokreta te iskazao primjerenu hrabrost, kako u zatvoru, tako i uoči streljanja, nakon 1945. godine proglašen je narodnim herojem.

Augustinčić, Antun (1900. - 1979.)

Rođen je u Klanjcu 4. svibnja 1900. godine. S trinaest godina upućen je na školovanje u Zagreb gdje 1918. godine, dakle, po završetku Prvog svjetskog rata, upisuje studij kiparstva na Višoj školi za umjetnost i obrt. U školi, koja će nekoliko godina kasnije promijeniti ime u Akademiju likovnih umjetnosti, Augustinčićevi mentori bili su Robert Frangeš i Ivan Meštrović, zasigurno najznačajniji hrvatski kipari. Njihov ujtecaj na mladog kipara bio je znatan. Bez obzira na Augustinčićeve kreativne potencijale, koji nisu sporni, utjecaj ovih kipara osjećao se u svim fazama njegovog stvaralaštva. Augustinčić je bio kipar ravnoteže između zdravog instinkta i senzualnosti kiparskog materijala, s jedne strane, te profinjene psihologizacije likova s druge. Unutar tih suprotnosti stasao je njegov originalni umjetnički izraz pun napetosti.

Po završetku studija 1924. godine Augustinčić je dobio stipendiju francuske vlade, te naredne dvije godine boravi u Parizu. Tu će se oprobati na planu primjenjene umjetnosti, ali i u drugim oblicima umjetničkog izražavanja. U Parizu će postaviti i neke od svojih prvih izložbi. U Zagreb se vratio 1926. godine. Od tada se intenzivno bavi grafikom i skulpturom. Jedan je od utemeljitelja grupe "Zemlja" koju će napustiti 1933. godine zbog poltičkih i idejnih neslaganja. Do početka Drugog svjetskog rata radi mnoštvo spomenika diljem tadašnje Jugoslavije, ali i izvan njenih granica. Pobjeđuje na međunarodnim natječajima u Poljskoj, Albaniji, Švedskoj i drugdje.

Krajem 1943. godine Augustinčić prelazi na od partizana oslobođeno područje, gdje aktivno sudjeluje u nizu kulturnih i političkih (AVNOJ) događaja. U proljeće sljedeće godine odlazi u Moskvu. Poslije rata jedno vrijeme radi kao profesor i rektor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, a potom, 1949. godine, otvara majstorsku radionicu. Kao čovjek blizak vlasti portretira najprominentnije političke dužnosnike i radi spomenike revolucije koji, za razliku od mnoštva u to vrijeme napravljenih, nisu bili lišeni estetske dimenzije. Od ostalih, značajnijih radova, treba istaknuti još barem "Mir", pred zgradom UN u New Yorku, spomenik Matiji Gupcu u Gornjoj Stubici i Brijunski akt.

Antun Augustinčić umro je u Zagrebu 10. svibnja 1979. godine.

Basariček, Đuro (1884. - 1928.)

Socijalni radnik, političar i filantrop koji je veći dio života posvetio skrbi za obespravljene, siromašne i bolesne. Iako gradsko dijete, odmah po osnutku Hrvatske seljačke pučke stranke (kasnije Hrvatske seljačke stranke) 1904. godine, iskazujući posebni senzibilitet za probleme sela i seljaka, Đuro Basariček postao je jednim od njezinih prominentnijih članova. Doprinosi u realizaciji zacrtane stranačke politike i popularnost među narodom bili su presudni činitelji za njegov izbor za zastupnika u Narodnu skupštinu 1920., 1923., 1925. i 1927. godine. Ubijen je u istoj 20. lipnja 1928. godine.

Đuro Basariček rođen je u Zagrebu 13. ožujka 1884. godine. Roditelji su mu bili otac Stjepan, istaknuti pedagog i metodičar, nastavnik učiteljske škole, i majka Amalija rođena Pogačnik, kućanica. U rodnom gradu završio je osnovnu i srednju školu (gimnaziju), studij prava, a 1907. godine obranio je i doktorsku disertaciju. Nakon toga prelazi u Slavonski Brod gdje obnaša, u narodu ne baš omiljene poslove suca. No, kao čovjek izrazito blage naravi, Basariček se trudio da maksimalno reducira uporabu kaznenih mjera preferirajući, ako je to ikako bilo moguće, odgojno djelovanje na optužene. Promicavši Hrvatsku seljačku stranku držao je često političke skupove po selima Brodskog posavlja upoznavši na taj način velik broj ljudi, ali i narodnu tradiciju uz koju su Slavonci bili čvrsto vezani. Kao rezultat takvih iskustava Basariček će 1916. godine u Zagrebu tiskati zbirku narodnih (slavonskih) pjesama i poskočica. Iste

godine premješten je u Zagreb na mjesto tajnika Središnjeg zemaljskog odbora. Tu će se u potpunosti afirmirati njegovo životno opredjeljenje, bazirano na idejama izvornog kršćanstva, o potrebi pomoći bližnjemu svome. U ratnim stradanjima, koja su upravo bila u tijeku (naime, trajao je Prvi svjetski rat), Basariček je pokrenuo inicijativu za zbrinjavanje gladne i strahotom rata ugrožene djece, i to na način da ih je sustavno i organizirano preseljavao iz dinarskih predjela na prostor Slavonije. Po završetku rata, pod njegovim nadzorom, preseljenja su nastavljena, ali ovaj puta cijelih obitelji. Za nekoliko godina u Slavoniji je stvoreno desetak novih naselja. Ličani i Primorci naseljeni su u Sladojevački lug i Rodin potok, Dalamtinci u Žlebinski lug, Prigorci u Slatinski Lipik, Turopoljci u Lipovac... Jedno od novonastalih naselja doseljenici su nazvali Basaričekovim selom.

Paralelno s njegovom humanitarnoom misijom koja je, čini se, najvažniji segment njegove sveukupne djelatnosti, Basariček je djelovao i na publicističko-znanstvenom planu. Osnovao je list "Narodna zaštita" i objavio knjige: "O državi" (1908.), "Kako da se suzbije kriminalnost nedoraslih" (1916.), već spomenute narodne pjesme i poskočice pod nazivom "Kolo" (1916.) i "Konac jedne laži" (1924.). Svoje radove objavljivao je u visokotiražnim časopisima i novinama svoga doba (Dom, "Gospodarski list", "Slobodni dom", "Narodna zaštita", "Napredak"...). Na stranicama spomenutih publikacija, između ostalog, uočljiv je njegov interes za mentalno hendikepirane (posebice djecu), socijalno ugrožene i mjesto i ulogu žene u društvenom životu Hrvatske.

Ipak, unatoč svoj toj aktivnosti, ime Đure Basaričeka vjerojatno bi ostalo nepoznato široj javnosti da nije bio žrtva atentata koji se zbio u Beogradu, u Narodnoj skupštini, 20. lipnja 1928. godine. Naime, toga dana je radikalski poslanik Puniša Račić, čovjek blizak kralju Aleksandru Karađorđeviću i vladajućoj kliki, ubio Đuru

Basariček a Pavla Radića, a teško ranio Ivana Pernara, Ivana Granđu i Stjepana Radića koji je, nedugo nakon atentata, od zadobivenih rana i preminuo. Da bi se takav zločin uistinu i mogao dogoditi dao je naslutiti sam Basariček u parlamentarnoj raspravi održanoj 26. veljače 1927. godine upozorivši na djelovanje "tamnih sila" koje rade na uspostavi diktature. Te sile, pokazalo se četrnaest mjeseci kasnije, bile su iste one koje su organizirale atentat na njega i njegove stranačke kolege. "Zvoneći na uzbunu protiv tih 'tamnih sila', Basariček ih je izazvao protiv sebe i one su ga preko svog egzekutora jednostavno likvidirale, da bi zaplašile sve one koji bi se mogli naći ponukanim da im se suprotstave."

Đuro Basariček sahranjen je u akradi zagrebačkog Mirogoja, a ime mu je uklesano, uz imena ostalih ubijenih hrvatskih zastupnika, na spomen ploči zagrebačke katedrale.

Benčević, Zvonimir (1892. - 1988.)

Dobar dio svog plodnog, i nadasve dugotrajnog života, proveo je u Đakovu kao upravitelj Centra za selekciju konja. Svojim angažmanom pridonio je očuvanju i unapređenju višestoljetne tradicije uzgoja rasnih konja, a samim time i afirmaciji grada, kako u državnim, tako i u međunarodnim relacijama. Osim na planu struke, istaknuo se i društvenim radom u širem smislu. Godine 1967. inicirao je održavanje prvih "Đakovačkih vezova", danas tradicionalnih, koji su, uz lipicance i katedralu, glavno obilježje Đakova i Đakovštine.

Zvonimir Benčević rođen je 7. listopada 1892. godine u imućnoj slavonskobrodskoj obitelji. Po završetku srednje škole upisao je u Beču Veterinarski fakultet koji završava 1914. godine, neposredno pred početak Prvog svjetskog rata. Između dva rata radi kao veterinar u kotaru Slavonski Brod i, paralelno s veterinarskim poslovima, počinje se baviti organizacijom uzgoja konja. U tom periodu intenzivno se bavi znanstvenim radom, piše za stručne časopise i brani doktorsku disertaciju na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu.

Kada je siječnja mjeseca 1947. godine u Đakovu osnovana Zemaljska pastuharna, doktor Benčević imenovan je njezinim upraviteljem. Na čelu pastuharne, koja će 1960. godine promijeniti ime u Centar za selekciju konja Hrvatske, a od 1969. postati integralni dio PIK-a Đakovo, ostat će sve do umirovljenja 1971. godine. Sve te godine Benčević je sustavno radio na unapređivanju konjogojstva. Već 1947. godine osnovao je selekcijske

centre za uzgoj čistokrvnih lipicanaca, a koju godinu kasnije, i centralno matično knjigovodstvo s kartotekom. Od 1948. godine pokrenuta je u okviru pastuharne škola za jahače i vozače koji će, tijekom sljedećih desetljeća, afirmirati đakovačke lipicance diljem svijeta. Godine 1955. Etiopiji su prodane 33 lipicanske kobile, a 1959. đakovački lipicanci dobivaju i prva internacionalna priznanja na međunarodnom natjecanju četveroprega u Achenu (Njemačka). Priznanja koja su nakon toga uslijedila, sve do danas, naprosto nije moguće niti nabrojiti. Za vrijeme boravka u Hrvatskoj 1972. godine engleska kraljica Elizabeta II. posjetila je đakovačku ergelu.

Kao ljubitelj folklora, pjesme i narodnih običaja, kao utjecajan i uvažavan građanin Đakova, Benčević je inicirao i svojim prijedlozima osmislio "Đakovačke vezove", jednu od prvih kulturnih manifestacija takve vrste u Hrvatskoj. O motivima pokretanja "Đakovačkih vezova" Benčević je, između ostalog, rekao i ovo: "Bilo je to 1967. godine - godina proslave međunarodnog turizma - a ja sam bio predsjednik novoosnovanog Turističkog društva u Đakovu. U turističkim organizacijama po čitavom svijetu, pa tako i u našoj zemlji, u toj godini su znatnije pokrenute razne ideje i inicijative usmjerene na unapređivanje turizma. Razmišljajući o tome, a poznavajući blago Slavonije, ja sam osjetio da bi se naše Turističko društvo najbolje moglo uključiti u tu značajnu međunarodnu manifestaciju turizma jednom izvornom i nepatvorenom kulturnom demonstracijom folklora - tj. narodnog melosa, igara i starih narodnih običaja. Trebalo je iznijeti na svjetlo dana neizmjerno blago našeg sela, izvući iz starih sanduka i ormara ('šifonjera') svu tu dragocjenost tkanja i vezenja sadržanih u narodnim nošnjama i pokazati ih u izvornom obliku širem auditoriju Slavonije i ostalih krajeva naše zemlje, kao i inozemstvu."

Za sve što je učinio kao stručnjak (objavio je knjige "Lipicanac u jahanju, zaprezi i dresuri", "Uzgoj konja",

"...110 godina uzgoja lipicanaca" i "Bijelo biserje Jugoslavije", kao koautor) i društveni radnik odlikovan je ordenom rada, diplomom Saveza veterinara Hrvatske, nagradom Skupštine općine Đakovo, - a 1974. godine proglašen je počasnim građaninom grada Đakova. Umro je 9. kolovoza 1988. godine u Slavonskom Brodu.

Bošković, Ruđer (1711. - 1787.)

Dubrovčanin koji je tijekom 18. stoljeća doprinosima u matematici, fizici, astronomiji, optici, geodeziji, poeziji i filozofiji stekao ugled i slavu diljem starog kontinenta. Djelovao je na sveučilištima i znanstvenim institutima Rima, Londona, Milana, Pariza i Pavije, a rado je bio viđen i drugdje, na dvorovima vladara i plemića, kao i kućama najutjecajnijih humanista svoga doba. Iako je rodni Dubrovnik napustio već s petnaest godina, ostao mu je privržen do smrti. U europskim metropolama zastupao je jedno vrijeme interes Republike kao službeni predstavnik, vodio je učestalu korespondenciju s rodbinom i znalcima, a hrvatski jezik, kojeg je, doduše, rijetko koristio, nikada nije zaboravio.

Ruđer Bošković rođen je u Dubrovniku 18. svibnja 1711. godine kao sedmo od osmero djece oca Nike i majke Pavice Betere, kćerke uglednog trgovca Bara Betere. Ozračje u kojem je odrastao mladi Bošković bilo je i više no poticajno za njegovo duhovno profiliranje. Rođaci su mu bili mahom ljudi od pera, skloni poeziji, matematici, a dobro su poznavali i latinski jezik, dominantni jezik svoga doba. Njegovim kasnijim uspjesima zasigurno je pridonio gospodarski prosperitet i povoljna socijalna klima u Dubrovniku početkom 18. stoljeća. Vrijeme je to ponovnog poleta trgovine potenciranog sređivanjem situacije u dubrovačkom zaleđu (Karlovački mir 1699.), te potpunog saniranja posljedica strahovitog potresa iz 1667. godine. Lišena egzistencijalnih pro-

blema, djeca imućnijih građana imala su sve pretpostavke za obrazovanje koje je moglo otpočeti već u samom gradu gdje je otvoren isusovački kolegij. Nakon njegova završetka Ruđer Bošković pristupio je isusovačkom redu. Bilo mu je tek petnaest godina. Pripadnost redu odredit će, gotovo u potpunosti, njegov daljnji životni put. Rimski isusovački kolegij kojeg je pohađao od 1726. godine omogućio mu je stjecanje znanja iz retorike, poezije, matematike, fizike, filozofije, koja su bila temelj za njegov kasniji rad, dok ga je raspuštanje reda 1773. godine, kojem je bezrezervno pripadao, lišilo potrebne sigurnosti i dovelo u pitanje njegov daljnji istraživački rad.

Od 1736. godine Bošković otpočinje s objavljivanjem znanstvenih rasprava u kojima je, najčešće, pokušavao znanstveno protumačiti neke od prirodnih pojava koje su ga interesirale. Odjek koji su imali ti radovi u svijetu najbolje je vidljiv po tome što su ga već početkom četrdesetih godina, i to s najviših mjesta, angažirali u izradi elaborata za rekonstrukciju kupole na crkvi sv. Petra u Vatikanu, isušivanje pontinskih močvara, regulaciju rijeke Tiber i Po, sanacju dvorske knjižnice u Beču itd. Da Bošković nije bio samo veliki astronom, fizičar i matematičar - već i filozof, bjelodano govori njegova knjiga "Teorija prirodne filozofije" izdana baš u Beču 1758. godine. U knjizi Bošković pokušava pomiriti suprotnosti između Newtnove atomistike i Leibnizove koncepcije monada, te nas, po mišljenju kontroverznog F. Nietzscha, poučiti "da se odreknemo vjere u ono posljednje što je od zemlje ostalo 'čvrsto', vjere u 'tvar' u 'materiju', u sićušno-zemljani i grudičasti atom. To je bio najveći trijumf nad osjetilnošću koji je dosada bio izvojevan na zemlji."

Sve to vrijeme Bošković je trajno nastanjen u Rimu. Prvo predaje na isusovačkoj gimnaziji, a potom i na prestižnom rimskom kolegiju. U svrhu daljnjeg znanstvenog napredovanja, ali i afirmacije isusovačkog reda,

1759. godine napustio je Rim, te punih pet godina proveo putujući Europom. Po povratku u Italiju prihvatio je mjesto predavača na sveučilištu u Paviji. Nakon Pavije seli se u Milano gdje rukovodi radovima na izgradnji astronomskog opservatorija u kojem će raditi nekoliko narednih godina. Istraživanja koja je tu provodio poslužila su kao podloga za znanstvene rasprave iz područja astronomije i optike. Zbog iskazanog mu nepovjerenja i spletki napustio je Milano te prihvatio poziv znanstvenih krugova Francuske da u toj zemlji nastavi svoju daljnju karijeru. Primivši francusko državljanstvo imenovan je ravnateljem Optike za pomorstvo. Nakon nekoliko godina ravnanja institutom, obzirom da mu vlada nije odobrila besplatno tiskanje knjiga, uzeo je dvogodišji odmor i otputovao u Italiju gdje su određeni izdavači bili spremni, o svom trošku, tiskati njegove rukopise. U Francusku se nije nikada vratio. Umro je u Milanu 13. veljače 1787. godine. Poslije pokopa Boškovićev osobni tajnik našao je za potrebito izvijestiti dubrovačko Vijeće o njegovoj smrti. U pismu je, između ostalog, istaknuo "da je domovina izgubila najvećeg muža Europe, domovina za koju je on uvijek gajio neizmjernu ljubav."

Botić, Luka
(1830. - 1863.)

Luka Botić jedan je od najvećih hrvatskih pjesnika devetnaestog stoljeća čiji je životni i radni vijek neodvojiv od našega grada. To je, svakako, i razlog više što jedna od centralnih gradskih ulica nosi baš njegovo ime. U današnjoj ulici Luke Botića pjesnik je samozatajno živio i stvarao više od 10 godina napisavši veći dio svog književnog opusa bez kojeg bi, zasigurno, povijest hrvatske književnosti bila znatno osiromašena.

Rođen je u Splitu 1830. godine. U rodnom gradu završio je gimnaziju, a potom, na preporuku biskupije, upisao je bogosloviju u Zadru gdje su mu prijatelji bili nitko drugi do jedan Mihovil Pavlinović i Natko Nodilo. Nesputan, zanesen slobodoumljem, Botić nije prihvatio kodeks ponašanja propisan u sjemeništu, te je 1851. godine zbog nedisciplineiz istog udaljen. Kao hrvatski rodoljub sveslavenske orijentacije na kojeg su, kao i na većinu njegovih suvremenika, presudno djelovale ideje ilirskog preporoda i Jelačićev angažman tijekom 1848. godine, nije mogao prihvatiti Bachov apsolutizam te je 1851. godine napustio Hrvatsku. Jedno vrijeme boravi u Bosni, zatim u Srbiji, da bi već sljedeće godine uz pomoć Matije Bana, pod tuđim imenom, došao u Zagreb gdje kao manualni radnik jedno vrijeme obavlja manje zahtjevne poslove u Gajevoj tiskari. Uz svesrdnu pomoć braće Brlić, Botić je 1852. godine dobio mjesto arhivara u Đakovačkoj biskupiji. Prihvativši činovnički posao Botić je riješio najelementarnije egzistencijalne probleme,

što mu je onda omogućilo sustavan, prvo književni, a kasnije i politički rad.

Što se tiče ovog potonjeg, on je bio limitiran tada vladajućim apsolutizmom koji nije ostavljao prostora za legalno političko djelovanje, shvaćeno u užem smislu te riječi. No, Botić je svojim životom i distancom prema nosiocima vlasti iskazivao svoje neslaganje i neprihvaćanje nametnutog političkog ustrojstva zbog čega je bio pod stalnom prismotrom. Nakon uvođenja ustavnosti 1860. godine otpočeo je i Botićev "legalni" politički angažman na način da je kandidiran i izabran za jednog od dva kotarska zastupnika koji su predstavljali đakovački kotar na zasjedanju Hrvatskog sabora 1861. godine. Na saboru je Botić tri puta izlazio za govornicu zauzimajući se za integraciju Hrvatske i podržavajući umjerenu političku liniju među saborskim zastupnicima.

Kao književnik, kojega je teško odvojiti od njegovih političkih opcija, Botić je bio jedan od prvih koji je u Hrvatskoj onog vremena pokušao razbiti crno-bijelo viđenje karakternih i drugih osobina svojih junaka. Takav pristup nije bio samo odraz pjesnikove političke provenijencije, već i njegove vizije čovjeka u kojoj su ideje bratstva i individualnog i kolektivnog digniteta bile temeljne vrijednosti. Kao što su neki književni kritičari konstatirali, njegov izraz bio je "deseteračkі intoniran", ali je u sebi svakako već nosio i iskricu modernog senzibiliteta na kojem će inzistirati hrvatski pjesnici na prijelazu stoljeća.

Sklon bolestima, nakon brojnih nedaća (smrt dvoje djece i prve žene), umro je u Đakovu 22. kolovoza 1863. godine. Ostala su njegova književna djela od kojih treba istaknuti "Bijednu Maru", "Petra Bačića", "Pobratimstvo" i "Dilber Hasana".

Cepelić, Milko (1853. - 1920.)

Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji nikada nije nedostajalo intelektualno nadarenih i vrijednih ljudi koji su predanim radom ostavili iza sebe upečatljive tragove postojanja. Jedan od takvih, nema sumnje, bio je i kanonik msgr. Milko Cepelić, domoljub, političar, strastveni zaljubljenik kulturne baštine Slavonije, pisac. Živio je, kao i većina njegovih suvremenika, svećenika, u sjeni biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Svi oni koji se danas bave prošlošću Đakova i Đakovštine, posebice slavonskom narodnom nošnjom, najbolje uviđaju, ne uvijek dovoljno istaknuti doprinos Milka Cepelića u proučavanju etnografskih i historiografskih tema, kao i hrvatske kulturne baštine uopće.

Milko Cepelić rođen je u Vuki 21. rujna 1853. godine. Iz njegove autobiografije saznajemo da su mu afiniteti iz najranije mladosti uglavnom odredili životni put. U to doba igrao se sa seljačkom djecom, promatrao živopisnu raskoš narodnog veza (znao je proći cijelo selo za snašom koja bi korpu prekrila s njemu interesantnim otarkom) i već tada bio dobar poznavatelj flore i faune koja ga je okruživala. Pučku školu i gimnaziju polazio je u Vuki, Đakovu i Osijeku, a studij teologije i filozofije na đakovačkom liceju gdje je bio "prvi đak u svim tečajevima". Po završetku studija, 1877. godine, zaređen je za svećenika i upućen u Osijek gdje kratko vrijeme službuje kao kapelan. Već iduće godine u Đakovu obnaša poslove buskupskog ceremonijara, potom dvorskog kapelana, protokoliste konstitorija i knjižničara dijecezanske knji-

žnice. Godine 1882. postavljen je za osobnog tajnika biskupa Josipa Jurja Strossmayera i bilježnika Duhovnog stola, a dvanaest godina kasnije i đakovačkog župnika. Od 1910. godine Cepelić je đakovački kanonik. Paralelno sa svim tim svećeničkim poslovima, iako krhka zdravlja, zapažen je bio i njegov politički, spisateljski i kolekcionarski angažman.

Kao pristaša Strossmayera u nekoliko navrata Cepelić se kandidirao za saborskog zastupnika, ali niti jednom nije uspio pobijediti. Razlog tomu vjerojatno leži u činjenici što su izbori toga vremena bili dvojbene regularnosti. Izborne neuspjehe Cepelić je "kompenzirao" tako što je, 1902. godine, u Osijeku, zajedno s dr. Neumanom, pokrenuo prvi hrvatski dnevni list "Narodnu obranu". U multinacionalnom Osijeku uredništvo lista konzistentno je zagovaralo hrvatske nacionalne interese i na taj način pripomoglo izgradnji nacionalne svijesti osječkih Hrvata.

Bibliografija Cepelićevih radova nije kvantitativno impresivna, ali ono, što je pisano, posebice gledajući iz perspektive kraja 19. stoljeća, zadovoljava vrlo visoke standarde. Kao dokaz takovoj tvrdnji treba istaknuti knjige: "Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski (1850-1900)", "Stolna crkva đakovačka", te rukopis "Povijest sela Vuke". Osim spomenutog Cepelić je izdao i knjigu narodnih junačkih pjesama. Da bi ih sakupio angažirao je Perkana Karaivana Pavića, guslara iz Bosne, kojeg je o svom trošku držao u Đakovu zapisujući njegova kazivanja.

Od najranije mladosti nazočan je i pojačani Cepelićev interes za narodne nošnje i običaje. Taj interes nije ga napuštao sve do smrti. "Posebno se bavio proučavanjem slavonske narodne nošnje, izvrsno je poznavao hrvatsku ornamentiku kao i proizvodnju tkalačkih rukotvorina pa je opisao sve faze tkalačkog rada. Bio je Cepelić u svoje doba vjerojatno najbolji stručnjak u Hrvatskoj u poznavanju narodnog tkala, vezova, čipaka, raspljeta, tj. tek-

stilnih narodnih rukotvorina." Zbirku tkanja i vezova koju je uspio prikupiti poklonio je Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Milko Cepelić umro je u Đakovu 26. ožujka 1920. godine. Sahranjen je na Gradskom groblju, istom onom o kojem je nekoć pisao.

Cesarec, August (1893. - 1941.)

Hrvatski književnik i publicist koji je svoj cjelokupan opus prožeo elementima marksističkog svjetonazora. Pod utjecajem Emila Zole i Maksima Gorkog, a napose revolucionarnih događanja u Rusiji, zagovara i osobno preferira tzv. socijalno angažiranu književnost koju karakterizira izravna politička tendencioznost i realistični pristup, kako u odabiru tema, tako i u njihovoj obradi. Ogledao se u gotovo svim književnim rodovima. Pisao je romane, drame, pjesme, novele, pripovijetke i eseje, a ništa manje značajan nije bio i njegov publicistički rad. Osim spomenutog, uređivao je i nekoliko časopisa koji su, sa književnog, socijalnog i kulturološkog aspekta, ostavili značajnog traga u periodu između dva rata.

August Cesarec rođen je u višečlanoj zagrebačkoj radničkoj obitelji 4. prosinca 1893. godine. Otac mu je bio stolar, član Socijaldemokratske stranke Hrvatske, a kasnije i simpatizer Komunističke partije, što je, čini se, bitno utjecalo i na ideološko opredjeljenje mladog Cesarca iskazano već u gimnazijskim danima. Godine 1910. objavio je novelu "Iz svijeta potlačenih" koja je, pokazalo se, bila paradigmatična za njegov daljnji književni i politički rad. Na jednom mjestu u spomenutoj noveli napisao je da je rat naroda s narodom, države s državom, ludorija. "Ali rat s vlastodršcima, sirotinje s gospodom, opravdan je. I dok narod bude uvidio da su zakoni današnjeg vijeka zli, a poredak truo, bit će mu rođena domovina tamnicom, gospoda tamničarem, a

vlastita država krvnikom." Da iznesena tvrdnja nije bila samo fraza, već Cesarćevo istinsko opredjeljenje, pokazao je 1912. godine kada sudjeluje u pripremi atentata na bana Slavka Cuvaja. Zbog toga je osuđen na tri godine zatvora. Nakon izdržanih dvadeset mjeseci kazne pušten je iz zatvora, mobiliziran i poslan na ratište. Po završetku Prvog svjetskog rata vratio se u Zagreb i pristupio Socijaldemokratskoj partiji, a preko nje i Socijaldemokratskoj partiji Jugoslavije (komunista) koja će 1920. godine promijeniti ime u Komunističku partiju Jugoslavije. Iz bojazni da ga policija ne privede 1919. godine emigrira u Beč i Prag, da bi 1922. godine, po nalogu partije, bio upućen u Moskvu kao delegat na IV. kongresu Kominterne. Do svog drugog, trogodišnjeg boravka u SSSR-u (1934.-1937.), Cesarec piše, uređuje časopise, izravno politički djeluje i biva zatvaran. Nakon povratka iz SSSR-a kraće vrijeme sudjeluje u španjolskom građanskom ratu. Odmah nakon stvaranja Nezavisne Države Hrvatske uhićen je, interniran u logor Kerestinec, a već u srpnju mjesecu iste godine i pogubljen.

U socijalističkoj Jugoslaviji djelo Augusta Cesarca valorizirano je u duhu tada vladajuće ideologije i njoj bliskih književno-umjetničkih usmjerenja. Kako se književna kritika oslobađala izravnog političkog tutorstva, mijenjao se i odnos prema Cesarćevoj književnoj ostavštini. Prevladavalo je mišljenje da je on "ostavio niz književnih tvorevina šireg ili užeg opsega u kojima se nesumljivo ogleda njegova stvaralačka sposobnost. No on se nije ograničio na to da snagom umjetničke slike izrazi svoje shvaćanje društvene stvarnosti, već je ponekad, a naročito tridesetih godina, kao pisac pribjegavao izravnom, deklarativnom kazivanju životnih spoznaja i u književne radove unosio elemente publicistike. Otuda su književna djela koja je za sobom ostavio raznolike književne vrijednosti."

Čolnić, Josip (1669. - 1773.)

Od 1751. do 1773. godine nalazio se na čelu Bosanske ili Đakovačke biskupije. Živio je u kaotičnim posturskim vremenima obilježenim pomanjkanjem centralne vlasti, ali i intenzivnim organizacijskim i svakim drugim promjenama. Reformama Marije Terezije stvoreni su okviri za upravnu, gospodarsku i kulturnu renesansu Slavonije, područja doskora iscrpljenog ne samo dugogodišnjom turskom vladavinom, već i bezvlašćem (pljačkom) u prvim desetljećima 18. stoljeća. Čolnićev doprinos "novim tendencijama" nazočan je na planu materijalne i duhovne obnove vlastelinstva, grada i novostvorene županije. Sve napravljeno na tom planu čini neizostavnu kariku u lancu koji je otpočeo s biskupima Nikolom Ogramićem i Đurom Patačićem, a preko Antuna Mandića i Josipa Jurja Strossmayera seže sve do naših dana. Biskup Čolnić bio je među najzaslužnijima za novo, postbarokno profiliranje Đakova. Za svoga biskupovanja obnovio je i proširio katedralu preko puta koje je podigao kanoničke kurije, sagradio veći dio biskupskog dvora, franjevački samostan i zgradu prve pučke škole. Nadalje, inicirao je i sproveo preseljenja katolika iz sjeverne Bosne na područje svoga vlastelinstva, osnivao je nove župe, poticao razvoj gospodarstva, posebice vinogradarstva...

Josip Čolnić rođen je 11. ožujka 1669. godine u selu Vivodini kod Jaske. Kao i većina ljudi žumberačkog kraja

* xxxx: *Josip Čolnić*

toga doba i Čolnići su bili vojnici. Što ga nije zadesila ista sudbina mogao je zahvaliti isusovcima. Pod njihovim nadzorom školovao se u Zagrebu, Beču (logika, fizika) i Rimu (metafizika, teologija). Godine 1723. doktorirao je teologiju i vratio se u Zagreb. Zagrebački biskup Branjug šalje ga prvo za kapelana u Varaždin, potom za župnika u Brdovac, da bi već 1728. godine bio imenovan zagrebačkim kanonikom. Nakon toga četiri godine boravi u Bologni gdje je postavljen za rektora hrvatskog kolegija. Do potkraj 1751. godine, kada je kao novoproglašeni biskup došao u Đakovo, Čolnić je bio zapovjednik Dubice, katedralni arhiđakon i zapovjednik Siska.

Došavši u Đakovo biskup nije mogao prikriti nezadovoljstvo stanjem koje je zatekao, kako u samom gradu, tako i u biskupiji. O tomu najbolje govori činjenica što čak niti on, kao biskup, nije mogao pronaći odgovarajući prostor u kojem bi mogao boraviti. Kakva je bila kultura stanovanja običnih žitelja grada, na osnovu ovog podatka, nije teško pretpostaviti. Da bi od Đakova učinio uzoriti gradić biskup je odmah po dolasku pokrenuo brojne incijative. Počeo je od katedrale. Čolnić ju je dao popraviti, podići u njoj četiri žrtvenika i učiniti unutrašnje preinake, sagradio je novi, veći zvonik, i sakristiju. Njegovo djelo je i današnje istočno krilo biskupskog dvora kojeg je gradio, uz znatna financijska naprezanja, gotovo desetak godina. Sa novoizgrađenim kurijama, franjevačkim samostanom, "staklarom za južno voće" i zgradom pučke škole Čolnić je, uglavnom, dovršio svoju graditeljsku aktivnost u gradu.

Sljedeći bitan segment njegova djelovanja bio je usmjeren na gospodarsku konsolidaciju vlastelinstva. Kako je ono u vrijeme njegova dolaska bilo zapušteno Čolnić je otpočeo sustavne radove na izmjeni postojećeg stanja. U blizini Satnice iskrčio je oko 100, a između Kešinaca i Mrzovića još 60 jutara zemlje. Sagradio je veliko spremište za žito, pšenicu i ječam, a u Đakovu, Semeljcima i Trnavi i čardake za kukuruz. Do 1726.

godine izgradio je i tri mlina. Najviše je ulagao u Trnavu gdje je, uz već postojeće, biskup kupio i neke nove parcele, zasadio vinograde, izgradio crkvu i mjesto učinio svojom ljetnom rezidencijom. Uspjesi na gospodarskom polju bili su tim veći ako se zna da je u sastav Vojne krajine 1745. godine ušlo i sedam sela koja su do tada bila u sastavu vlastelinstva. Iako je Čolnić bio čovjek kraljičina povjerenja, njegovi protesti zbog toga čina, upućeni na najviša mjesta, nisu urodili plodom. Gubitak spomenutih sela donekle je kompenziran naseljavanjem katolika sjeverne Bosne kojima je omogućeno da pod povoljnim uvjetima osnuju na području vlastelnistva nova sela. Tako su nastali Vuka i Široko Polje, a novim doseljenicima popunjena su i do tada već formirana sela: Dragotin, Koritna, Punitovci i Beketinci.

Vrijedan pozornosti je i Čolnićev rad na pripremi ujedinjenja Srijemske biskupije sa Bosanskom ili Đakovačkom i osnivanju novih župa. Kada je on 1751. godine preuzeo biskupiju ona je imala samo četiri župe (Đakovo, Gorjani, Vrbica i Vrpolje) s kojima su upravljali franjevci. Čolnić je do 1754. godine postojeće župe predao na upravu svjetovnom svećenstvu, a potom osnovao i nove u Semeljcima, Piškorevcima, Trnavi i Punitovcima. "Rad biskupa oko napretka vjersko-crkvenog života bio je dakle prvih njegovih godina u svakom pravcu kako razgranjen, tako uspješan i blagoslovljen. Ali uz sve to nije on zaboravio ni drugih potreba, osobito nastavnih." Tako je već potkraj 1751. godine osnovao u Đakovu prvu javnu školu namjestivši u njoj, o svom trošku, jednog učitelja "za obuku uboge mladeži". U narednih pedesetak godina bila je to jedina škola na području vlastelinstva.

Izvršivši svoje zemaljsko poslanje Josip Čolnić umro je u Đakovu 17. veljače 1773. godine. Kao biskup, vlastelin, i jedno vrijeme župan, duboko uronjen u svoje doba, ostvario je djela vrijedna štovanja. Ona će činiti pouzdanu osnovicu na kojoj će graditi njegovi nasljednici.

Dekker, Hedviga (1925. - 1963.)

O privatnom životu Hedvige Dekker ne znamo puno. Spadala je u red samozatajnih, marljivih i vrijednih ljudi koji su, onim što su za života napravili, na najbolji način potvrdili smislenost društvenog angažmana i osobne egzistencije. Kod nje su se ta dva momenta često skladno nadopunjavala, ali i međusobno isključivala, i to u pravilu na štetu privatnog života. U jednom, polemički intoniranom pismu, napisala je i ovo: "Prvo sam izgubila jednog brata za vrijeme rata, onda mi je umrlo dijete, zatim otac. Sada mi leži majka teško bolesna - posljednji član obitelji. Ja moram kuhati ručak kada dolazim kući. Većinom ručam u 18 sati. Odlazim natrag u ustanovu kada to potrebe zahtijevaju, a noću dvorim majku koju čitav dan ne vidim. Koliko meni ostaje za odmor ili razonodu? To kod mene ne postoji, to zna svaki naš građanin. Moje su zdravstvene snage na izmaku i moje zdravstveno stanje u pitanju."

Hedviga Dekker rođena je 2. kolovoza 1925. godine u Đakovu. Nakon završenog osnovnog školovanja završila je Učiteljsku školu i Višu pedagošku akademiju. Odmah po završetku Učiteljske škole počela je raditi u nastavi, još za vrijeme Drugog svjetskog rata u Zaboku (1944. - 1947.), a potom u Đakovu (1947.-8.) i Pakracu (1948.-1950.) Iz Pakraca je dekretom, kako je to tada bilo uobičajno, premještena u Narodni odbor u Đakovu gdje je radila u povjereništvu prosvjete i kulture kao prosvjetna referentica. Poslove referenta obnašala je kratko vrijeme. Već početkom lipnja 1951. godine pre-

mještena je po potrebi službe u Gradski muzej koji je tada još bio u osnivanju. Kada je i službeno osnovan, rješenjem Skupštine općine od 12. prosinca 1951. godine, Hedviga Dekker imenovana je njegovim prvim direktorom.

Sve što se u Muzeju dešavalo u narednih desetak godina, a desilo se puno toga, vezano je uz njezino ime. U relativno kratkom vremenskom intervalu pribavljeno je dovoljno kvalitetnih eksponata koji su činili prvi stalni muzejski postav otvoren 22. studenog 1952. godine. Već u to vrijeme Muzej je imao arheološki, etnografski, numizmatički i povijesni odjel, odjel NOB-a, arhiv, hemeroteku, fototeku i umjetničku zbirku. Sve to napravljeno je, uglavnom, zahvaljujući ogromnoj radnoj energiji direktorice Muzeja. Aktivnost Hedvige Dekker očitovala se, kako je napisano na stranicama jednog stručnog časopisa, "u neumornom i požrtvovanom naučnom i stručnom sređivanju bogate muzejske građe, kao i u prikupljanju muzejskog materijala. Uporedo s ostalim radom na muzeju izvršila je i potpunu inventarizaciju cjelokupnog materijala zbirki, muzejske biblioteke i arhiva... Organizator je niza izložbi i niza predavanja kako u muzeju tako i na području Đakovštine".

Višegodišnji rad na proučavanju prošlosti Đakova i Đakovštine, sukcesivno objavljivan na stranicama lokalnih novina, Hedviga Dekker sintetizirala je 1959. godine u knjigu pod naslovom "Đakovo i njegova okolica". Prvi dio knjige, kako je istaknuto u predgovoru, bio je namijenjen "isključivo naučnim radnicima i naučnim institucijama" s ciljem prezentacije stečenih spoznaja o prošlosti ovog dijela Slavonije, dok je drugi dio knjige svojevrstan vodič kroz kulturno-povijesne spomenike grada i njegove okolice, pristupačan široj čitalačkoj publici.

Sve nabrojano, a to je samo dio onoga što je Dekkerova učinila za grad Đakovo, učinila je teško bolesna. Potkraj 1962. godine zadržana je na intenzivnom liječenju u Osječkoj bolnici gdje je 1. siječnja 1963. godine preminula. Sahranjena je u Đakovu.

Derenčin, Emerik (? - 1493.)

Emerik Derenčin obnašao je brojne, najčešće visoke dužnosti u ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Od 1490. do 1493. godine bio je jajački ban, da bi u proljeće iste, 1493. godine, zajedno s Ivanom Botom, bio imenovan hrvatsko-dalmatinsko-slavonskim banom. Po narodnosti je bio Mađar čije je pravo ime bilo Imre Derencsényi. Poticao je iz plemena Balog, a prezime je nosio po Derencsényu, gradiću u tadašnjoj Gömörskoj županiji. U povijesnim izvorima nastalim na tlu Hrvatske njegovo pravo ime uglavnom se nije spominjalo.

Hrvatskim banom Derenčin je postao nakon što se herceg Ivaniš Korvin odrekao banske časti. Do ostavke je došlo u vrijeme slabljenja centralne vlasti nakon smrti Matije Korvina (naslijedio ga je češki kralj Vladislav II. Jagelović) i rezolutnih zahtjeva pojedinih hrvatskih velikaških obitelji da pod svoju kontrolu ponovno stave posjede koje im je on nekoć oduzeo. Početak Derenčinova banovanja obilježili su, iz gore spomenutih razloga, žestoki sukobi s knezom Bernardinom Frankopanom za grad Senj, ali su, isključivo zbog zajedničke opasnosti koja im je prijetila od Turaka, bili ubrzo obustavljeni. Naime, zapovjednik Bosne Jakub-paša iskoristio je nesređeno stanje unutar ugarsko-hrvatske države (sukobi između pojedinih feudalaca, nemogućnost

---

* *H. Burgkmair: Boj s Turcima u Hrvatskoj*

kralja da drži stalnu vojsku...) i u ljeto 1493. godine provalio u Hrvatsku s vojskom od, kako navode neki izvori, 8.000 lakih konjanika. Pustošenja i pljačke potrajale su više od mjesec dana, a osim Hrvatske u tom pohodu opustošena je i Slavonija, Štajerska i Kranjska, i to u tolikoj mjeri da su kroničari onog vremena s pravom Jakubov pohod izjednačavali sa zlom koje je Hrvatsku zadesilo u vrijeme tatarske najezde. Na povratku s toga "krvavog pira" ban Emerik Derenčin sakupio je vojsku s namjerom da Turcima onemogući "povratak u Bosnu i otme kršćanske sužnje i bogat plijen." Do sukoba je došlo na Krbavskom polju, u blizini grada Udbine, 9. rujna 1493. godine. Hrvatska plemićka vojska, koju su sačinjavali odredi cetinskog kneza Ivana, Nikole Frankopana Tržačkog i Bernardina Frankopana, Karla Gusića, Jurja Vlatkovića i drugih, doživjela je jedan od svojih najtežih poraza. Razlog porazu, između ostalog, ležao je i u sasvim pogrešnoj vojnoj strategiji bana Derenčina. Iako je od umnih ljudi bio upozoren da se s Turcima "ne bije boj na otvorenom polju, nego da se na njih udari i da se razbiju u tijesnim klancima, gdje bi i gore bile u pomoć", savjet nije htio poslušati. Čak što više, optužio je Hrvate (on je, kako sam već istaknuo, bio Mađar) da takve savjete daju samo stoga što su kukavice koje se boje otvorene borbe. U fronatalnom sukobu koji je uslijedio na banovo inzistiranje, za navodno samo sat vremena, kršćanska vojska doživjela je strahoviti poraz. Gubici su joj iznosili, prema različitim izvorima, između 3 i 13 tisuća mrtvih. Nakon bitke jedan od suvremenika tih dešavanja zapisao je o sudbini koja je zadesila bana Derenčina, između ostalog, i ovo: "Ban Derenčin bude zarobljen, a sin njegov ubijen, te su banu sužnju zatim svaki put za ručka i večere metali na sto glavu njegova sina. Nato zapovjedi Hadum da se izbroje sva tjelesa poginulih i da se na uspomenu kršćanskog poraza pošalju mnoge glave i nebrojeni nosevi caru njegovu... To je prvi rasap kraljevstva hrvatskog, i tu je čitavo plemstvo hrvatsko izginulo."

Je li, i u kolikoj mjeri ovaj zapis istinit, ne možemo pouzdano ustvrditi. Činjenica je tek da je ban Derenčin odveden u Tursku gdje je, nakon što su propali pokušaji razmjene, umro u jednoj od mnogobrojnih carigradskih tamnica.

Ime Emerika Derenčina, iako je obnašao visoke državne dužnosti onog vremena, nije se našlo na stranicama knjige "Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. - 1925. godine". Razlog tomu zasigurno nije u činjenici što Derenčin nije bio Hrvat, niti se takovim osjećao, već stoga što su autori knjige smatrali da ono što je za života učinio nije dostatno da bi u nju mogao biti uvršten.

Domjanić, Dragutin (1875. - 1933.)

Dragutin Domjanić jedan je od istaknutijih pjesnika moderne, razdoblja u kojem je pragmatično intonirana nacionalna romantika druge polovice 19. stoljeća zamijenjena simboličko-impresionističkom poezijom. Gotovo bezrezervno prihvaćao ga je široki krug čitatelja, o čemu svjedoče i ponovljena izdanja njegovih recentnih pjesničkih zbirki, dok mu kritika nije bila uvijek naklonjena, pogotovo ne ona koja je dolazila iz kruga tadašnje lijeve inteligencije. Domjaniću su zamjerali pasivan odnos prema društvenoj i političkoj stvarnosti, pretjeranu patetičnost, koja je vjerojatno bila ugrađena u njegov genetski kod, ali i odraz svijesti o tragičnosti ljudske sudbine, te preferiranje prošlosti, za njega dominantne dimenzije postojanja. Razlozi pak povoljne recepcije Domjanićevih pjesama, pogotovo u središnjoj Hrvatskoj, leže u tome što je svoje pjesme pisao uglavnom kajkavskim dijalektom i, uz Frana Galovića, u određenoj mjeri uspio afirmirati poetsku snagu kajkavske, dijalektalne poezije. Ako se tome doda da je pisao "zagrebačkom kajkavštinom ", te da mu je lirika bila jakog emocionalnog naboja, jasno je zašto je bio među čitanijim pjesnicima svoje generacije.

Dragutin Domjanić rođen je 12. rujna 1875. godine u Kričima, nadomak Sv. Ivana Zeline. Roditelji su mu bili majka Zora pl. Gerechtshammer i otac Milivoj Domjanić, gradski tajnik u Zagrebu. Nakon što mu je otac umro (imao je tada samo pet godina) nadzor nad njim preuzela je majka, djedovi i bake, svi vrlo visoke nao-

brazbe, što je, dakako, bilo poticajno za njegov intelektualni razvitak. Prije no što je 1881. godine otišao na školovanje u Zagreb koji će mu od tada biti stalno mjesto boravka, sve do smrti, mladi Domjanić pohranio je u najdublje pore svoga bića slike zagorskih pejzaža, dijalekt seljaka koji su okružívali dvorce u kojima je provodio djetinjstvo, te uspomene na moć, slavu i bogatstvo propadajuće aristokracije kojoj je i sam pripadao.

U Zagrebu je Domjanić završio pučku školu, gimnaziju, a 1898. godine i studij prava. Već sljedeće godine doktorira i zapošljava se u državnoj službi. Osam godina radio je kao sudac istražitelj, a potom, 1908. godine, biva premješten u Kotarski sud gdje radi u civilnoj referadi. Po ocjenama svojih pretpostavljenih povjerene poslove obnašao je stručno, korektno i savjesno - što baš i ne kolidira s uvriježenim poimanjima o pjesničkoj prirodi. Već kao gimnazijalac počeo je prevoditi poeziju s njemačkog jezika, a ponešto i sam objavljivati, prvo u zabavnim listovima (pod pseudonimom Grga), a potom i u prestižnim časopisima onoga doba. Prvu zbirku pjesama "Pjesme", napisanu na suvremenom književnom jeziku, objavilo mu je Društvo hrvatskih književnika 1909. godine. Istim jezikom objavio je 1924. godine i zbirku "Izabrane pjesme". Ostale zbirke ("Kipci i popevke" - 1917.; "V suncu i senci" - 1927.; "Po dragom kraju" - 1933.) pisane su kajkavskim dijalektom. Kako je publika te pjesme prihvatila dovoljno govore ponovljena izdanja zbirki, ali i činjenica da je određeni broj tih pjesama uglazbljen i s vremenom prihvaćen kao dio narodne tradicije. Tko još nije čuo za "Falu"?

O pozicijama koje je stekao Domjanić kao prevodilac (prevodio je poeziju s njemačkog i francuskog jezika) i pjesnik svjedoči njegova nazočnost u umjetničkom razredu JAZU-a, članstvo u upravi Društva hrvatskih književnika, jedno vrijeme čelna pozicija u Matici hrvatskoj i izbor za predsjednika zagrebačkog PEN kluba.

Dragutin Domjanić umro je u Zagrebu 7. lipnja 1933. godine.

Donegani, Vatroslav (1836. - 1899.)

Rođen je u Rijeci 26. srpnja 1836. godine u obitelji oca Talijana i majke Hrvatice. Nakon što je dobio stipendiju riječkog magistrata upisao je studij kiparstva na prestižnoj venecijanskoj Akademiji. Da je bio talentiran, vrijedan i uspješan student najbolje govori podatak da je nagrađen zlatnom medaljom za najuspješnije izrađeno poprsje izvjesnog fra Maura Camaldolesea. Nakon završetka studija, sa dobrim preferencijama, Donegani se seli u Zavod Svetog Jeronima u Rimu. Tu je izradio portret biskupa Josipa Jurja Strossmayera, svog kasnijeg mecene i poslodavca. Iz Rima, nakon kraćeg boravka u Rusiji, uvjeren u svoje sposobnosti, odlazi u Beč, tada jedno od najvećih kiparskih središta Europe. No, sreća mu nije bila naklonjena. U nemogućnosti da si priskrbi umjetnički projekt, suočen s krajnjom materijalnom bijedom, radio je za već afirmirane kipare koji su njegov rad nerijetko pripisivali sebi.

Poznanstvo s profesorom Ivanom Kostrenčićem Doneganiju će otvoriti nove perspektive. Vidjevši nepravdu koja se čini njegovom sunarodnjaku Kostrenčić se obratio biskupu Strossmayeru s molbom da uzme u zaštitu mladog kipara. Njegova preporuka bila je dovoljna da Donegani bude ubrzo pozvan u Đakovo i postavljen za nadglednika tek otpočetih radova na izgradnji katedrale, koja će potrajati sve do 1882. godine. Iako Strossmayer nije uvijek bio oduševljen načinom na koji je Donegani obnašao povjerene mu poslove, uključujući i kamenorezačke, u zadnjoj fazi izgradnje katedrale, od 1877. do 1882. godine, biskup ga je angažirao i na izradi skulp-

tura koje su katedrali trebale dati završni sjaj. Na taj način, u Đakovu, gdje se stalno nastanio i zasnovao obitelj, Donegani se nije samo trajno materijalno zbrinuo, već i dobio priliku za afirmaciju na umjetničkom planu. U relativno kratkom vremenu izradio je 27 kipova i 9 reljefa, od kojih su, po mišljenju stručnjaka, umjetnički najuspjelije skulpture Majke Božje i Svetog Petra, na glavnom oltaru, te Svetog Ćirila, Svete Katarine i Svetog Josipa. Treba svakako istaknuti da je većinu od spomenutih 29 kipova Donegani sam modelirao, dok ih je uglavnom klesao moravski kipar Tomo Vodička. Kipovi su modelirani u duhu talijanskog realizma sredine prošlog stoljeća, korektno, s naznakama pojačane dekoracije, "ali bez spontane ekspresije njegovi se kipovi doimlju suzdržano. Statični su, zatvorenih formi, no pomno izrađenih detalja često dotjeranih do perfekcije..." Unatoč tih manjkavosti, njegov cjelokupan rad u katedrali "daje izražajnu cjelovitost, što je možda i najvrednije u doživljaju i estetičkoj vrijednosti kompleksa cijele građevine."

Nažalost, osim radova u katedrali, Donegani iza sebe nije ostavio puno. Treba izdvojiti tek kipove Svetog Trojstva u Solinu, fra Grge Martića, pape Siksta V. i već spomenuto poprsje biskupa Strossmayera. Iako rođeni Riječanin, osim dekorativne plastike na Upravi kazališta, u rodnom gradu nema njegovih radova, iako je znano da ih je htio raditi, čak se i natjecao za izradu određenih skulptura, ali komisija nije bila sklona prihvatiti nacrte koje je ponudio.

Vatroslav Donegani umro je u Đakovu, gdje je i sahranjen. Prolazeći kraj njegova vječnog počivališta prolaznik može pročitati natpis sljedećeg sadržaja: "Vatroslav Donegani, umjetnik, skulptor, graditelj, rukovoditelj stolne crkve đakovačke, mjesni sudac, povjerenik raspisivajućeg poreza, bivši član Zbora Sv. Jeronima u Rimu, građanin grada Rijeke, posjednik i začasni općinar trgovišta Đakovo, rođen 26. VIII. 1836. - umro 5. VII. 1899."

Držić, Marin
(1508. - 1567.)

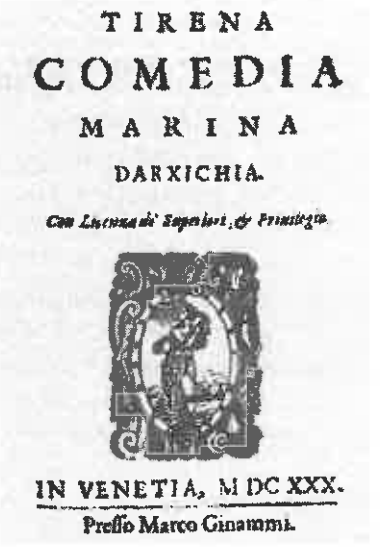
TIRENA
COMEDIA
MARINA
DARXICHIA.
Con Licenza de' Superiori, & Privilegio.
IN VENETIA, M DC XXX.
Presso Marco Ginammi.

Marin Držić jedan je od naših najvećih komediografa, istaknuti književnik renesanse koji je započeo svoj stvaralački opus ljubavnim pjesmama, a nastavio, s puno više uspjeha, pastoralama i komedijama. Živio je život pun uspona i padova, gotovo avanturistički. Jedno vrijeme bio je klerik, potom trgovac, vicerektor sveučilišta u Sieni s izraženim sklonostima za glazbu, književnost i društvena pitanja. Jednom riječju, osoba renesansne širine koja je svoj pravi izraz našla u komedijama visoke estetske vrijednosti i jakog društvenog naboja. Društveni angažman, izražen, između ostalog, i kroz karakterizaciju likova, priskrbio mu je mnoštvo obožavatelja, ali i protivnika, i to uglavnom politički dovoljno moćnih da mu zagorčaju život.

Marin Držić rođen je najvjerojatnije 1508. godine u uglednoj dubrovačkoj obitelji. Otac mu se bavio trgovinom, a stric Džore (1461. - 1501.) bio je jedan od cjenjenijih predstavnika dubrovačkog književnog centra. O Marinovom djetinjstvu i najranijoj mladosti nema pouzdanih podataka. Kao osamnaestogodišnjak, 1526. godine, imenovan je upraviteljem crkve Svih Svetih u Dubrovniku i Svetog Petra na Koločepu. Paralelno s tim poslovima bavi se i trgovinom, i to s promjenjivom srećom. Nakon početnih uspjeha doživio je, zajedno s

* *M. Držić: Tirena (Naslovnica)*

ocem i braćom, financijski krah. Dug je bio toliki da im je obiteljska kuća došla na dražbu što je, ionako za trgovinu ne pretjerano zainteresiranog Marina, primoralo da prihvati posao orguljaša u dubrovačkog katedrali. Okupiranost glazbom i književnošću postat će njegova trajna preokupacija od vremena kada će mu Senat odobriti financijsku pomoć za studij u Sieni (Italija). Bez sumnje, bio je to presudan trenutak u njegovu životu. U Sieni se kretao u krugu istaknutih renesansnih pisaca, upoznao se s relevantnom književnom baštinom, a i sam je participirao u kulturnim događanjima u gradu. Godine 1541. izabran je za rektora konvikta i studentskog prorektora na sienskom sveučilištu, da bi već sljedeće godine bio kažnjen ukorom zbog toga što je igrao u jednoj zabranjenoj komediji. Bili su to njegovi prvi kontakti s kazalištem. Permanentan je interes i za glazbu.

U Dubrovnik se vratio bez diplome, ali pun novih spoznaja i planova. Nastavio je živjeti raskalašeno, od danas do sutra, bez realnog osjećaja o svojim materijalnim mogućnostima. Da bi vratio dugove, a zaduživao se često, bio je prisiljen nakratko raditi i kao pisar u jednoj obrtničkoj radionici. Nakon toga proveo je nekoliko godina u službi grofa Christopha von Rogendorfa. Prvo u Beču, a zatim, kao tumač, i u Carigradu. Po završetku te epizode ponovno se vraća u Dubrovnik i piše svoja najbolja djela. Ali, upravo zbog njih, zbog bespoštedne kritike svega postojećega, napose vlasti, život u dubrovačkoj sredini bio mu je toliko otežan da je 1562. godine morao napustiti grad - i to zauvijek. Ostatak života proveo je u Veneciji gdje je obnašao dužnost kapelana mletačkog nadbiskupa.

Unatoč neugodnostima koje je doživio u rodnom gradu, Dubrovnik će i nadalje biti njegova preokupacija, kako zbog iskrene privrženosti zavičaju, tako i zbog ljudske taštine i ozlojađenosti potencirane reakcijom na njegovo djelo. Stanje u Dubrovniku držao je katastrofal-

nim, a krivca je vidio u aristokratskoj vladi i senatorima (nazivao ih je čudovištima). Da bi se postojeći režim promijenio Držić se 1566. godine obratio toskanskom vojvodi Cosimu I. s molbom da u Dubrovniku izvrši prevrat, osobno preuzme vrhovnu vlast, a vladu sastavi od, ne više samo plemića, već da uz njih budu i građani i stranci. Do sugeriranog prevrata nije došlo, a Držićevo djelo, koji ni do tada nije bilo adekvatno valorizirano, dodatno je anatematizirano i dugo nakon njegove smrti potisnuto u zaborav. Marin Držić umro je u Veneciji 1567. godine.

Njegova najznačajnija djela su pastorale "Tirena", "Venera i Adon", "Džuho", "Krpeta", "Plakir i vila"..., pokladna igra "Novela od Stanca", te komedije: "Komedija od Pometa", "Dundo Maroje", "Skup", "Mande", "Arkulin", "Tripče de Utolče" i "Pjerin". Sva nabrojana djela autentičan su Držićev doprinos književnom stvaralaštvu onoga doba, iako se u nekima od njih mogu prepoznati i motivi drugih autora. Posebno mjesto u tom opusu zauzimaju komedije u kojima su se njegovi sugrađani mogli prepoznati, i to u onom svjetlu u kojem se nisu željeli vidjeti, pa su u skladu s tim i reagirali. No, ipak, "genijalnost je Držićeva u teatru u tome što nam ne treba arhivskih dokumenata da se uvjerimo u životnost dunda Maroja, Bokčila ili Pometa, Skupa ili Stanca; što budućim stoljećima nije bitno jesu li komične situacije koje on iznosi potvrđene i drugim izvorima; niti mi žalimo što nema njihovim suvremenika da nam pričaju istu zgodu koju smo maločas kao dosjetku čuli sa scene. Držić pripada među one velike umjetnike koji sve što dohvate čine realnim, jer posjeduju drugu vrstu istine, onu najveću, umjetničku, po kojoj istim životom trepere i 'realni' likovi i plemenite, utopističke fantazije..."

Frankopani

Uz Šubiće, Ugriniće, Kurjakoviće, Baboniće i Nelipiće, Frankopani su jedna od najznačajnijih hrvatskih obitelji. Njeni članovi, koji su se vremenom podijelili na desetak grana, zauzimali su istaknuta mjesta u političkom i kulturnom životu Hrvatske tijekom nekoliko stoljeća. Iz obiteljskih redova potiče nekolicina banova, državnika, svećenika, vojskovođa i književnika. U povijesnim izvorima spominje ih se kao Frankapane. Naime, sve do druge polovice 16. stoljeća, redovito se potpisuju kao Frankapani, a od tada, kada su sa svojih posjeda potiskivani od Turaka i Mlečana, u hrvatskim ispravama pisanim latiničkim pismom prevladava oblik Frankopani. Sredinom prošlog stoljeća povjesničar Matija Mesić ponovno je počeo upotrebljavati prvobitni naziv njihove obitelji. U svakom slučaju, obje varijante njihova imena su točne, i nećemo pogriješiti aku upotrebljavamo bilo jednu, bilo drugu. Možda bi bilo najispravnije za članove obitelji do sredine 16. stoljeća rabiti naziv Frankapani, kako su se oni i potpisivali, a od tada Frankopani.

Frankopani su u hrvatsku povijest ušli kao knezovi Krčki. Prvi poznati član obitelji bio je knez Dujam (1118.- - 1163.). Iz druge polovice 12. stoljeća datira ugovor kojim Krčki knezovi priznaju upravu Mlečana nad otokom Krkom, tj. postaju njihovi vazali. Gotovo istovremeno, po svemu sudeći nekoliko godina nakon 1186., jedan od Dujmovih sinova, Bartol II., prešao je u službu

---

* *Gosp. Bouttats: Franjo Krsto Frankopan*

ugarsko-hrvatskog kralja Bele III. Za vjerno služenje od njega je već 1193. godine dobio nasljedno pravo na modrušku, a tijekom sljedeća dva stoljeća članovi obitelji proširili su svoje posjede i na vinodolsku i gacku županiju, te gradove Senj, Otočac i Slunj.

Zadarskim mirom potpisanim 18. veljače 1358. godine između ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. i Mlečana, otok i grad Krk došli su pod vlast ugarskohrvatskog kralja. Na taj način definitivno je raskinut nekoć uspostavljeni vazalni odnos s Mletačkom Republikom. Od tada, više od jednog stoljeća, cijela obitelj postaje podložna vladarima krune sv. Stjepana. "Služeći vjerno svoje kralje može svedjer državinu svoju, tako te za kratko postaju najugledniji baruni ili velikaši u Hrvatskoj, pače i u Ugarskoj. U službi svoga zakonitoga kralja dolaze u dodir s najmoćnijim vladarima i knezovima Evrope; njihovo ime prenosi se među tadanjim svijetom, te im glas dopire sve do vječnoga grada Rima. Stupaju pače u srodstvo s proslavljenim porodicama Italije i Njemačke."

Iako vazali ugarsko-hrvatskih kraljeva, što je u srednjovjekovnom političkom i društvenom ustrojstvu bilo gotovo neizbježno, obitelj je imala veliki stupanj autonomije. U tom, uvjetno rečeno, drugom periodu povijesti Krčkih knezova, koji je trajao od 1358. do 1480. godine, centralna ličnost bio je svakako knez (kasnije ban) Nikola. On je, kao jedini muški potomak obitelji, uspio staviti sve obiteljske posjede pod svoju kontrolu i tako je učinio najjačom od njezina postanka. Idući u korak s tada suvremenim tendencijama ban Nikola nastojao je podrijetlo svoje obitelji povezati sa starom rimskom porodicom Frangepani. Na osnovu ne previše uvjerljive predaje papa Martin V. potvrdio je 1430. godine vezu između Krčkih knezova i spomenute rimske porodice. Upravo od toga vremena, od početka 15. stoljeća, članovi obitelji potpisuju se kao Franko(a)pani.

Nakon smrti bana Nikole došlo je do slabljenja obitelji koja se uskoro podijelila na osam grana (krčku,

modrušku, ozaljsku, slunjsku, brinjsku, tržačku...), nerijetko međusobno sukobljenih. Kralj Matija Korvin preuzeo im je u to vrijeme neke obiteljske posjede, a 1480. godine Ivan, posljednji izdanak krčke loze, bio je primoran Mlečanima predati i otok Krk.

Iako im je snaga od tada rapidno opadala, u njihovim redovima, kroz naredna dva stoljeća, bilo je istaknutih pojedinaca koji su kao ugledni velikaši i državni dužnosnici, vojskovođe (npr. Krsto i Juraj) i pjesnici (Fran Krsto Frankopan, sudionik Zrinsko-frankopanske urote, i Katarina, žena Petra Zrinskog) ostavili upečatljiv trag u političkoj i kulturnoj povijesti Hrvatske. O značaju njihove kulturne misije rječito govori i sljedeća konstatacija: "Ne samo što od njih potječu brojne hrvatske izprave, pisane glagoljicom, nego i zakonici i štatuti (vinodolski, vrbanjsko-krčki, senjski), nadalje urbari (modruški) i druge vrsti spisova. A bilo je među njima i pisaca, govornika, pače, i pjesnika, onda izdavača pobožnih i svjetovnih knjiga. Kao vlasnici brojnih sredovječnih gradova i zamaka, kao osnivači manastira i crkvi zapremaju odlično mjesto u povjestnici tvornih umjetnosti u Hrvatskoj. Neke njihove zadušbine stoje i danas još, druge su davno razvaljene; u onima, koje stoje, ostalo je od njih nadgrobnih spomenika, a i darova svake ruke."

Gaj, Ljudevit (1809. - 1872.)

Ljudevit Gaj jedan je od pokretača i ideologa ilirskog preporoda koji je, iako otvoren za suradnju i povezivanje sa svim južnoslavenskim narodima, primarno ipak hrvatski nacionalni preporod čiji je cilj bio nacionalno osvijestiti i integrirari sve Hrvate koji su, kako zbog izravnih tendencija Beča i Pešte, tako i negativnog povijesnog nasljeđa, nacionalnom osjećaju preferirali i regionalnu pripadnost.

Gaj je rođen 8. srpnja 1809. godine u Krapini. Nakon Krapine, gdje je završio osnovnu školu, školovanje nastavlja u Varaždinu i Karlovcima. Po završetku gimnazije upisao je u Beču studij filozofije. Isti studij priveo je kraju u Grazu. Nakon toga preselio se u Peštu i upisuje studij prava kojeg završava 1830. godine. Četiri godine kasnije, u Leipzigu, stekao je titulu doktora filozofije.

Za vrijeme studija druguje sa ljudima iz različitih dijelova Monarhije koji su imali slične intelektualne preokupacije i idejna uvjerenja. Svakako temeljna preokupacija kruga ljudi oko Gaja bila je kako probuditi nacionalnu svijest malih naroda unutar Habsburške monarhije i, u tom kontekstu, poticati sveslavensku solidarnost. Svoje djelovanje u tom pravcu otpočeo je Gaj krajem dvadesetih godina bazirajući ga, na tada opće prihvaćenim, ali pogrešnim shvaćanjima, o tomu da je narod identičan jeziku kojim govori, te da južni Slaveni potiču od Ilira. Na tim pretpostavkama, ali i pod snažnim utjecajem njemačkog romantizma, panslavizma i francuske političke misli koja je presudno utjecala na revolu-

cionarna zbivanja 1789. godine, počela je u Hrvatskoj djelovati grupa nacionalno svjesnih, mlađih ljudi , mahom građanskog podrijetla. Na čelu im je bio Ljudevit Gaj, čovjek silne energije i zavidnih organizacijskih sposobnosti, ali skromnih domašaja na planu umjetničkog izražavanja (nekoliko napisanih budnica, pa i ona "Još Horvatska ni propala", nisu dovoljne za povoljniju ocjenu Gaja kao pjesnika).

U skladu sa spomenutom idejom o jednakosti naroda i jezika Gaj je potkraj dvadesetih godina radio na reformi pravopisa. Kao rezultat rada na toj problematici izdao je u Budimu 1830. godine "Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja". Osnovne karakteristike prvopisa bile su jednostavnost i stvaranje, na jezičnom planu, pretpostavki za povezanost Hrvata u različitim regijama i svih južnih Slavena. Isti razlozi motivirali su ga da pokrene i novine. Nakon višegodišnjih priprema, 6. siječnja 1835. godine, pojavio se prvi broj "Novina horvatskih" s nedjeljnim književnim prilogom "Danicom horvatskom, slavonskom i dalmatinskom". U početku list je pisan na kajkavskom narječju. Od 1836. godine Gaj ga tiska novim pravopisom i na štokavskom narječju, a naziv novina mijenja u "Novine ilirske". Tim činom Gaj je zapravo nastojao pomiriti povijesno nasljeđene razlike između pojedinih hrvatskih regija (hrvatsko ime označavalo je tada samo žitelje Zagrebačke, Varaždinske i Križevačke županije). U listu su surađivala sva najpoznatija imena Hrvatske toga vremena. Godine 1838. Gaj je otvorio i tiskaru, što nije bio samo dobar poslovni potez, već i prvorazredni kulturni događaj. Time su sukcesivno, u hodu, stvorene osnovne pretpostavke za hrvatski nacionalni preporod. Zapravo i više, sve rečeno bila je već emanacija pokreta. O značaju pokreta najbolje svjedoči činjenica da su mu pripadale ili se na njegovim idejama izgrađivale, sve značajnije osobe političkog i kulturnog života Hrvatske 19. stoljeća (Starčević, Kvaternik, Jelačić, Strossmayer...)

Uloga Ljudevita Gaja u pokretu bila je značajna i četrdesetih godina. Bio je jedan od osnivača Matice ilirske (kasnije će promijeniti ime u Maticu hrvatsku), a nakon zabrane ilirskog imena 1843. godine, putuje po inozemstvu agitirajući za "hrvatsku stvar". Na inzistiranje studentske omladine sudjelovao je u radu hrvatskog sabora 1848. gdje je dao svoj doprinos donošenju Narodnih zahtijevanja. Nakon 48. godine, deprimiran razvojem događaja u Hrvatskoj, Gaj donosi nekoliko diskutabilnih odluka od kojih mu je ona da njegov list postane službeno glasilo nenarodne vlade donijela trajne nesimpatije doskorašnjih istomišljenika. Nakon što je početkom šezdesetih godina Hrvatskoj vraćen ustav Gaj se pokušava politički reaktivirati, ali u tomu nije uspio. Ostatak života proživio je u materijalnoj oskudici. Umro je 20. travnja 1872. godine. Sahranjen je na Jurjevskom groblju odakle su njegovi ostaci 1885. godine preneseni na Mirogoj.

Gotovac, Jakov
(1895. - 1982.)

Najistaknutiji predstavnik nacionalnog glazbenog usmjerenja, posebice između dva svjetska rata, perioda kada će nastati njegova najznačajnija djela. "Kao kompozitor izrazito nacionalnog smjera, Gotovac je za svoja vokalna i vokalno-instrumentalna djela najviše uzimao narodne tekstove. Stihovi uzeti iz narodne lirike i epike, u kojima se živopisno odražavaju sve manifestacije u životu naroda, našli su u njemu izvornog tumača, umjetnika koji je znao ne samo tonovima ocrtati njihov sadržaj, nego i muzičkim sredstvima podati potrebno raspoloženje i dočarati sredinu."

Jakov Gotovac rođen je u Splitu 11. listopada 1895. godine. Tu je završio osnovnu i srednju školu (gimnaziju), a potom se preselio u Zagreb gdje je, mimo svoje volje, na inzistiranje roditelja, upisao studij prava. Ipak, ljubav prema glazbi bila je jača. Da bi na glazbenom planu mogao steći afirmaciju dao je naslutiti još kao mladić. Uz talent, koji je bio neosporan, dobivao je i glazbenu poduku C. M. Hrazdire, J. Hatzea i A. Dobrinovića. Posebno snažan utisak na mladog Gotovca ostavio je Antun Dobrinović, zagovornik raskida sa do tada dominirajućim romantizmom. On mu je dao poticaj za drugačije vrednovanje nacionalne pjesme i folklora, onoga na ćemu će Gotovac kasnije graditi najbolji dio svog glazbenog opusa.

Nakon što je napustio studij prava i dobio dodatnu glazbenu naobrazbu na Muzičkoj akademiji u Beču (bio je učenik Josepha Marxa), Gotovac je s velikim žarom

prionuo poslu. Godine 1922. u Šibeniku je postavljen za zborovođu mješovitog zbora i amaterskog orkestra Filharmonijskog društva, da bi već sljedeće, 1923. godine, prešao u Zagreb gdje će raditi prvo kao korepetitor, a odmah potom i dirigent Opere Hrvatskog narodnog kazališta. Na tom položaju ostat će sve do 1957. godine. Paralelno s navedenim aktivnostima Gotovac je punih 17 godina vodio Studentsko pjevačko društvo "Mladost" (poslije "Mladost-Balkan") i s njim postigao zavidne rezultate, baš kao i s Pjevačkim društvom "Vladimir Nazor" čijeg se vođenja prihvatio neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

Dva scherza za mješoviti zbor bio je prvi opus (izveden u Splitu 1916. godine) u kojem su kritičari zamijetili osnovne karakteristike prisutne, više ili manje, i u ostalim Gotovčevim djelima. To se posebice odnosi na njegovu prvu stvaralačku fazu (do 1926. godine) u kojoj komponira uglavnom zborne skladbe i solo-pjesme, jednostavnije kompozicije uz pratnju klavira ili orkestra, dok će kasnije raditi i, uvjetno rečeno, složenija vokalno-instrumentalna djela. Uvjetno stoga jer on nikada nije skladao simfonijsku, komornu ili oratorijsku glazbu, zasigurno najzahtjevnije glazbene forme. Po nekima taj izazov ne prihvaća zbog nepostojanja interesa za takve glazbene oblike, a po drugima stoga što je znao dobro odrediti svoje stvarne mogućnosti. Oko jednog glazbeni kritičari ipak su jedinstveni: Jakov Gotovac ponajbolji je hrvatski skladatelj koji je stekao i međunarodnu afirmaciju, prije svega "Simfonijskim kolom" i operom "Ero s onoga svijeta".

"Simfonijsko kolo" prvo je, najpoznatije i vjerojatno najbolje Gotovčevo orkestralno djelo. Napisao ga je 1926., a svoju praizvedbu imalo je u Zagrebu 6. veljače 1927. godine. "Odlikuje se pregnantnom ritmikom i sugestivnom melodikom, kao i blještavom instrumentacijom, punom kolorita i zanimljivih instrumentalnih kompozicija", a po namjeni je multifunkcionalno. Nai-

me, nije izvođeno samo na koncertnim podijima, već i u kazališnim dvoranama. Opera "Ero s onoga svijeta" nastala je nešto kasnije. Gotovac ju je komponirao između 1933. i 1935. godine. Iste, 1935. godine, 2. studenoga, premijerno je izvedena također u Zagrebu. Književnik Milan Begović autor je poticajnog libreta prožetog humorom i lirskim momentima, a napisao ga je prema predlošku jedne narodne pripovijetke. Gotovčeva glazba također je u narodnom duhu, prožeta s prepoznatljivim folklornim motivima, i to ne samo dalmatinskog zaleđa, gdje se odvija radnja, već i iz drugih dijelova Hrvatske.

Od ostalih Gotovčević kreacija treba spomenuti još barem operu "Morana"; zborne skladbe "Tri momačka zbora" i "Petar Zoranić"; solo-pjesme: "Djevojačke pjesme", "Kroz varoš", "Intima" i "Rizvan-aga"; orkestralne skladbe: "Guslar", "Dinarka", "Bunjevačka igra" i "Pjesma i ples sa Balkana". Pisao je i glazbeno-scenska djela, glazbene drame i igrokaze. "Sagledan u cjelini, lik Jakova Gotovca odaje umjetnika, koji uvijek zna, što hoće i što može, ali i umjetnika, koji se prestao razvijati, pošto je kroz prvih dvadeset godina rada dao svoja najznačajnija djela. Njegove kasnije kompozicije nisu njegovoj fizionomiji dale bitno nova obilježja. Štoviše, pojednostavljivanje izražajnih sredstava dodalo joj je i nepotrebne anahronističke crte."

Jakov Gotovac umro je u Zagrebu 16. listopada 1982. godine.

Gubec, Matija
(?- 1573.)

Matija Gubec jedan je od vođa seljačke bune koja je izbila u zimi 1573. godine na području susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva, a odatle se proširila na dijelove Slovenije i cjelokupno područje između Save i Kupe. O uzrocima ustanka, tijeku vojnih operacija, najznačajnijim bitkama, intencijama pobunjenika i, napose, okrutnim kaznama koje su stigle pobunjene seljake nakon sloma ustanka u okviru hrvatske historiografije postoji visok stupanj suglasnosti. Nedoumice su vezane za, ne toliko ulogu, koliko za osobu Matije Gupca. Razlog tomu je što sve do danas nisu pronađeni autentični povijesni izvori koji bi nam omogućili da o vođi ustanka možemo iznijeti decidirane faktografske pojedinosti.

Pismenost je u Hrvatskoj toga vremena, kao uostalom i drugdje, bila privilegija povlaštenih. Seljaci koji su bili u Gupčevoj blizini, ali ni on sam, nisu mogli ostaviti bilo kakvih pisanih tragova o sebi. O njima su pisali drugi, najčešće neobjektivno, s neskrivenim animozitetom, onako kako su oni u svojoj uskogrudnosti mogli doživjeti seljake i njihov vapaj za pravdom.

Nešto više pojedinosti o ustanku i njegovim vođama doznajemo iz sudskih zapisnika napisanih u Ljubljani, Beču, Zagrebu i pojedinim vlastelinstvima gdje se sudilo pripadnicima tada već poražene seljačke vojske.

O Matiji Gupcu znamo vrlo malo. Ako odbacimo mitove i legende stvorene nakon sloma ustanka, kao i

* *Vladimir Kirin: Matija Gubec*

one iz 19. stoljeća nastale u jeku hrvatskog nacionalnog preporoda, ostaje malo spoznaja koje su u stanju izdržati ozbiljnu znanstvenu kritiku. One bi se, u najkraćim crtama, mogle svesti na sljedeće:

Matija Gubec bio je kmet Franje Tahyja na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu. Nije bio iz Donje Stubice, kako se nekoć mislilo, već iz sela Hižakovca. Doduše, u tom selu ne spominje se Matija, već Ambroz Gubec. Povjesničari su mišljenja da je Ambroz vođa ustanka kojeg su za vrijeme ustanka nazivali Gubec Beg, a da su ga seljaci tek kasnije nazvali Matija u spomen na kralja Matiju Korvina (1458. - 1490.) koji je narodu ostao u dobroj uspomeni. U literaturi se Gubec Beg po prvi puta spominje kao Matija Gubec u knjizi vlastelina Nikole Istvanffyja objavljenoj početkom 17. stoljeća.

Nadalje, pouzdano se zna da je Matija Gubec zapovijedao seljačkom vojskom u odlučujućoj bitci kod Stubičkih Toplica 9. veljače 1573. godine. Nakon poraza, koji je značio i definitivni krah ustanka, Gubec je zarobljen i odveden u Zagreb gdje je nedugo zatim i pogubljen. O tome kako je izvršeno smaknuće postojale su različite verzije. Danas je odbačena ona o usijanom željeznom prijestolju na Markovom trgu. Bliža istini je verzija po kojoj je Gubec okrunjen željeznom krunom (tako je 1514. godine bio pogubljen i vođa seljačke bune u Mađarskoj Juraj Doža), a potom razvlačen zagrebačkim ulicama i trgan užarenim kliještima. Sudbina na tisuće zarobljenih ustanika bila je tek nešto manje jeziva.

Iako je kratko trajala, seljačka buna imala je značajno mjesto u povijesti hrvatskog naroda, a njezin vođa Matija Gubec ostao je sve do danas simbol borbe obespravljenih društvenih slojeva.

Gundulić, Ivan (1589. - 1638.)

Ako je renesansu u Dubrovniku najsnažnije obilježio Marin Držić, u periodu baroka najutjecajnija osoba bio je svakako Ivan Gundulić. Iako pod snaznijim utjecajem talijanskih uzora, oni su, uz desetke drugih književnika, svojih sugrađana, išli u korak s tada suvremenim kretanjima u svjetskoj književnosti i, na taj način, Dubrovnik i Hrvatsku još čvršće vezali uz magistralna književna kretanja na starom kontinentu.

Za razliku od spomenutog Marina Držića koji je živio gotovo avanturistički, nekonvencionalno, Ivan Gundulić bio je privržen tradicijskim modelima življenja i obrani povlaštenog položaja vlastele kojoj je i sam pripadao - jednom riječju, bio je konzervativan čovjek. Rođen je 8. siječnja 1589. godine u krugu stare i utjecajne dubrovačke obitelji kao prvo od petero djece oca Frane Gundulića, pet puta biranog za kneza Dubrovačke republike, i majke Džive Gradić. Povjesničari književnosti, sve do danas, nisu uspjeli spoznati pojedinosti o njegovom najranijem djetinjstvu. Pouzdano se zna tek toliko da se otac Frano, dok je Ivanu bilo tri godine, odrekao očinske vlasti nad njim i predao ga trojici skrbnika koje je prethodno materijalno osigurao. Što je ležalo u pozadini toga, uistinu neuobičajnog čina, može se samo nagađati. Jedno je sigurno: takav odnos oca prema sinu nije mogao proći bez ozbiljnijih psiholoških trauma koje, doduše, nosu vidljive u Mačicinom (nadimak I. Gundulića) književnom opusu.

Naobrazbu je mladi Ivan Gundulić stjecao u rodnom Dubrovniku, u humanističkoj gimnaziji, pod nadzorom svećenika Petra Palikuće i Talijana Camila Camillia, u

to vrijeme istaknutih predavača i prevoditelja. Njihov utjecaj na mladog Gundulića bio je znatan, posebice na području poetike epskog pjesništva. U vrijeme Gundulićevog fizičkog i intelektualnog dozrijevanja isusovci (jezuiti), koji su 1606. godine dobili dozvolu za djelovanje u gradu, vršili su jak utjecaj, pogotovo na mladu generaciju Dubrovčana. Iako nije polazio isusovačku gimnaziju, utjecaj protureformatorskih strujanja koje su najčešće zagovarali i u praksi provodili upravo pripadnici tog reda, nije zaobišao ni Gundulića. Uostalom, te ideje bitno će odrediti barem jedan dio njegova stvaralaštva.

Sa nepunih dvadeset godina Gundulić će postati punopravni član Velikog vijeća i, u narednih tridesetak godina, obnašati čitav niz više ili manje odgovornih državnih dužnosti. "Isplačivao je radnike na javnim radovima, naplaćivao carine za vino, bio je kapetan noći, nadzornik magazina s oružjem, zvanični procjenitelj, službenik za nabavku žita, knez u Konavlima, konzul apelacije, privatni advokat, advokat komuna, činovnik državnog računovodstva, službenik velike carinarnice, član Senata, konzul civilnih parnica, kriminalni sudac, a konačno i član Malog vijeća." Povjerene mu dužnosti obavljao je uglavnom na zadovoljstvo onih koji su ga na njih i postavljali.

Za razliku od drugih, isto tako značajnih dubrovačkih književnika, Gundulić je književnim autoritetom postao još za života. Pisati je zasigurno počeo još kao školarac da bi, najkasnije do 1620. godine, napisao deset drama: "Galateu", "Dijanu", "Armidu", "Posvetlište ljuveno", "Prozerpinu ugrabljenu", "Čereru", "Kleopatru", "Arijadnu", "Adon" i "Koraljku od Šira". Od spomenutih drama sačuvane su samo četiri: "Dijana", "Armida" "Prozerpina ugrabljena" i "Arijadna". Sve one bile su mitološko-romantičarskog sadržaja, i ne preveć originalne. Naime, pisane su uglavnom kao slobodni prijevodi ili preradbe poznatih talijanskih pisaca.

U predgovoru "Pjesmama pokornim kralja Davida" (1620.) svoj dotadašnji rad Gundulić je okarakterizirao

kao "porod od tmine" i najavio drugu, uistinu kreativniju i umjetnički uvjerljiviju fazu stvaralaštva u kojoj je sebe vidio kao "krstjanina spjevalaca". Najznačajnije djelo te, druge faze njegova stvaralaštva, svakako su "Suze sina razmetnoga". Napisane su pod utjecajem talijanskog književnika Luigija Tansilla, a po prvi puta tiskane u Mlecima 1622. godine. Za "Suze" Gundulić je predložak uzeo iz Evanđelja po Luki te, uz donekle izmjenjenu biblijsku priču, opisao put od sagrješenja do oprosta i povratka vrijednostima Katoličke crkve. Ovo djelo najočitiji je primjer religijske apologetike, a nastalo je kao odraz njegovih, pod utjecajem isusovaca donekle radikaliziranih vjerskih uvjerenja.

Sasvim druge preokupacije Gundulić je iskazao u alegorijsko-pastoralnoj dramskoj igri "Dubravka", napisanoj sredinom 17. stoljeća, a po prvi puta izvedenoj u Dubrovniku 1628. godine, i epu "Osmanu", svom životnom djelu koje je, nažalost, ostalo nedovršeno. U "Dubravki", kroz formu pastorale, tijekom 16. i 17. stoljeća u Duborvniku silno popularne, predstavljeno je zapravo "pjesnikovo sažimanje svih problema koji su se u Dubrovačkoj Republici osjećali od njegovih mladih dana pa do vremena njenog nastanka. O njima on je progovorio kao patriot naznačavajući kritički njihove izvore u samom dubrovačkom društvu, ali bez mogućnosti da sagleda i pravo rješenje."

Za razliku od "Dubravke", u kojoj se Gundulić predstavio kao domoljub kojemu je stalo do slobode, morala, pravde i poštenja kao osnovnih vrijednosti, u junačko-romantičarskom epu "Osman" on je pjesnik otpora protiv turskih osvajanja i branitelj kršćanskog svijeta uopće. Povod za pisanje ovog epa bio je poraz turske vojske kod Hoćima (Poljska, 1621.), ali nažalost, smrt je spriječila Gundulića da dovrši svoje najobimnije, i po mišljenju mnogih najbolje djelo.

Ivan Gundulić umro je u prosincu 1638. godine. Pokopan je kod glavnog oltara u crkvi Sv. Franje na Stradunu.

Hebrang, Andrija (1889. - 1949.)

Andrija Hebrang bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih komunista. Član je Socijalističke partije Jugoslavije (komunista) od njenog osnivanja 1919. godine. Do 1949. godine, kada je zatvoren, a najvjerojatnije i umoren, po naredbi iste te partije i doskorašnjih političkih istomišljenika, zauzimao je istaknuta mjesta unutar komunističke hijerarhije. Primat klasnog nad nacionalnim, socijalistička revolucija i stvaranje Federalne Republike Jugoslavije kao valjanog okvira u kojem je moguće riješiti hrvatsko nacionalno pitanje, bila su neka od Hebrangovih političkih uvjerenja za koja se zalagao sve do smrti.

Rođen je 21. listopada 1889. godine u selu Bačevcu pokraj Virovitice. Nakon što je još kao dijete izgubio oca, živi s majkom i očuhom koji ga 1912. godine šalju u Pečuh na naukovanje za trgovačkog pomoćnika. Tu ga je zatekao i Prvi svjetski rat. Poput desetine tisuća Hrvata i on je mobiliziran i upućen na talijansko bojište. Po završetku rata jedno vrijeme boravi u Osijeku. Tu će se upoznati s idejama komunističkog pokreta kojemu 1919. godine i oficijelno pristupa učlanivši se u tek osnovanu Socijalističku partiju Jugoslavije (komunista). Pripadnost stranci, čiji je program bezrezervno prihvaćao, u potpunosti će odrediti njegov daljnji životni put.

Početkom dvadesetih godina, po nalogu partije, trajno se nastanjuje u Zagrebu gdje se bavi sindikalnom problematikom. Intencija mu je bila pridobiti radničke

sindikate, tj. njihovo nezadovoljstvo artikulirati na način kompatibilan doktrinarnim i trenutačnim partijskim interesima. Već 1925. godine Hebrang postaje jedan od čelnih ljudi zagrebačke partijske organizacije. Uskoro biva postavljen za predsjednika Radničkog pjevačkog društva "Budućnost". Uloga društva, dakako, bila je ponajprije politička. Zbog takvog djelovanja, ocjenjenog od strane vlasti kao subverzivnog, tijekom 1928. godine biva više puta zatvaran. Iduće godine osuđen je na političkom procesu u Beogradu na 12 godina robije. Kaznu će izdržavati u Lepoglavi i Srijemskoj Mitrovici. Kao i većina njegovih istomišljenika vrijeme izdržavanja zatvorske kazne iskoristio je za dodatno ideološko, političko i opće obrazovanje. U veljači 1941. godine, neposredno pred početak Drugog svjetskog rata, Hebrang se vraća u Zagreb i biva kooptiran u Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske. Tu će, godinu dana kasnije, nakon sukoba s ustaškom policijom, biti prvo utamničen, a potom, zajedno sa skupinom komunista, razmijenjen. Potkraj 1942. godine postaje politički sekretar CK KPH i jedan od osnivača ZAVNOH-a, političkog tijela koje je poslijeratnoj Hrvatskoj trebalo osigurati stanoviti suverenitet i učiniti je ravnopravnom federalnom jedinicom socijalističke Jugoslavije. U tom periodu Hebrang možda zagovara nešto fleksibilniji odnos naspram Katoličke crkve, a zagovornicima uvijek prisutnih unitarističkih tendencija poručuje da "Hrvatska ima pravo sama upravljati sobom, da ima svoj Sabor kao vrhovni zakonodavni organ...i svoju narodnu vlast". Zbog takvih stavova smijenjen je s položaja partijskog sekretara. Dodijeljene su mu dužnosti u organima federacije koje su, po prirodi posla, njegov interes trebale usmjeriti u drugom pravcu. No, to se nije dogodilo. Na novim poslovima (povjerenik trgovine i industrije NKOJ-a, ministar industrije) Hebrang je i nadalje ostao na liniji osobnih promišljanja što, pogotovo u ono vrijeme, vrijeme prividnog monolitizma i jakih unitarističkih tendencija u partijskom vrhu, nije moglo proći nekažnjeno.

U travnju 1948. godine Hebrang je stavljen u kućni pritvor, a nedugo nakon toga i zatočen. Optužnica ga je teretila za izdaju, "miniranje" politike savezne vlade i agitaciju protiv najistaknutijih članova partije. Po svemu sudeći, ubijen je u zatvoru lipnja mjeseca 1949. godine. Službena verzija uzroka Hebrangove smrti, izdana tek 1952. godine, glasila je: samoubojstvo. Sabor Republike Hrvatske proglasio je 1990. godine Andriju Hebranga "nevinom žrtvom komunističke represije".

Herceg Koloman
(oko 1200. - 1241.)

Heceg Koloman sin je Andrije II., ugarsko-hrvatskog kralja iz dinastije Arpadovića koja je Hrvatskom vladala od 1102. do 1301. godine. Brat mu je dodijelio titulu hercega (tu titulu kralj je u pravilu dodjeljivao nekome iz vladajuće dinastije, najčešće bratu ili sinu). Koloman će svojim ponašanjem dati znatan doprinos harmoničnoj vladavini, što baš i nije bio čest slučaj u političko-rodbinskim odnosima onoga vremena, čak i onda kada je kralj bio prisiljen vući nepopularne i riskantne poteze (npr. oduzimanje posjeda svima onima koji su ih dobili na nezakonit način, ili kao rezultat nepromišljene politike njihova prethodnika).

Svoju "političku karijeru" Koloman je otpočeo neslavno. Odmah nakon što ga je otac početkom 1217. godine okrunio za kralja Galicije bio je zarobljen od tamošnjih velikaša. Kralj Andrija II. ratovao je protiv njih govoto dvije godine. Sina je, doduše, uspio osloboditi, ali ga nije nikada uspio nametnuti za vladara Galicije.

Ratovanje u Bosni i sređivanje tamošnjih crkvenih, a to u ono vrijeme nužno znači i političkih prilika, vjerojatno je najznačajniji čin vezan uz djelovanje Kolomana kao hercega. Nakon što ga je Sveta Stolica 1237. godine imenovala zaštitnikom pravovjerja u Bosni pokrenuo je Koloman jaku vojsku kako bi konačno u toj zemlji uspostavio željeno stanje. Naime, od početka banovanja "krivovjerca" Matije Ninoslava (1323.) Koloman je na sve moguće načine nastojao destabilizirati njegovu vladavinu i na čelo Bosne dovesti katoličkog vladara, ali u tome nije uspijevao. Čak ni onda kada je odlučio protiv Ninoslava pokrenuti križarske ratove ograničenog dosega. Godine 1237., kada mu je to konačno uspjelo,

krenuo je u sređivanje crkvenih prilika u Bosni. Za nasljednika Ivanu Teutoncu, koji zbog tamošnjih prilika nije mogao nesmetano vršiti biskupsku službu i stoga bio prisiljen povući se, Koloman je imenovao mađarskog dominikanca Ponsu. Njemu je pružio svestranu vojnu i materijalnu potporu (obnavlja biskupski dvor i katedralu), a kako se i ona pokazala nedostatnom za priželjkivano funkcioniranje biskupije, odlučio je njeno sjedište, na neko vrijeme, premjestiti u tada mirnu Slavoniju. Darovnica, kojom u tu svrhu 1239. godine bosanskom biskupu poklanja dijelove svoga imanja, nije sačuvana u originalu, ali o njezinom sadržaju doznajemo posredno, preko darovnice hercegovog brata Bele IV., koji je 1244. godine bosanskoj biskupiji potvrdio sve one posjede koje im je Koloman nekoliko godina ranije darovao. Prema prijepisu Beline darovnice iz 1375. godine "u darovni feud ulazilo je čitavo porječje riječica Biđa i Berave sve do njihova ušća u Bosut, zatim krajevi uz potoke Breznicu, Kaznicu i Jošavu. Zapadna međa darovanog feuda doticala je mjesto Tomicu, sjevernije od Slavonskog Broda. Tu je đakovački feud doticao susjedni feud bana Borića. Na sjeveru i zapadu graničio je đakovački posjed s garskim (gorjanskim) feudom Duružmića, kasnije Gorjanskih. Istočne međe doticale su posjede vitezova sv. Ivana (Ivanovaca), stare Hrvate (Stare Mikanovce) i po-sjede grada Cerne. "Na istom mjestu, po prvi puta u nekom pisanom dokumentu, spomenuto je i ime grada Đakova, mjesta u tadašnjoj Vukovskoj županiji.

Osim sređivanja prilika u Bosni herceg Koloman skrenuo je na sebe pozornost poticanjem kolonizacije na područjima s kojima je samostalno upravljao, te dodjelom privilegija pojedinim gradovima (npr. Petrinja). Privilegije je dodjeljivao u nadi da će se na taj način približiti građanima i učiniti ih svojim potencijalnim saveznicima u slučaju pobuna slavonskih velikaša - a te nisu bile rijetke. Svakako treba spomenuti i njegovu inicijativu za sjedinjenje splitske nadbiskupije sa zagrebačkom bis-

kupijom. Papa Grgur IX., čini se, shvatio je Kolomanov prijedlog najozbiljnije, ali nije bio spreman sam donositi odluke o tako značajnim pitanjima. Umjesto toga poručio je hercegu da se tu radi o velikom i odgovornom poslu, te da nikakve odluke ne može donositi bez privole katoličkoga nadbiskupa Ugrina, zagrebačkog biskupa Stjepana i kaptola obiju biskupija. Provala Tatara u Ugarsku (1241. godine) i Hrvatsku (1242. godine) nametnula je nove, znatno složenije probleme, koji su rješavanje spomenute inicijative odložili za neka buduća vremena.

Odlučujuća bitka sa Tatarima vođena je na rijeci Šaju travnja mjeseca 1241. godine. Kralj Bela IV. i brat mu Koloman suprotstavili su Tatarima 60.000 vojnika, ali ih nisu uspjeli zaustaviti. Vojska im je bila "ametice potučena", a oni su se jedva spasili bijegom. Iste godine, od rana zadobivenih u toj bici, herceg Koloman umro je na svom imanju u Čazmi.

Ivakić, Joza
(1879. - 1932.)

Joza Ivakić svakako je jedan od najznačajnijih slavonskih pisaca na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Rođen je u Vinkovcima 18. ožujka 1879. godine, i to, koje li slučajnosti, u Krnjašu, ulici u neposrednoj blizini Bosuta u kojoj su rođeni i njegovi suvremenici, Josip i Ivan Kozarac. Živeći u nesređenim obiteljskim odnosima Ivakić je bio prisiljen već s trinaest godina rješavati složena životna pitanja neprimjerena djeci njegova uzrasta. Unatoč toga, u Vinkovcima je redovito završio pučku školu i gimnaziju, a u Zagrebu studij filologije i slavistike. Već u gimnaziji, a posebice za vrijeme studija, Ivakić iskazuje sav svoj talent i nadasve široku lepezu interesa. Kao srednjoškolac piše prve stihove, kraći roman "Nevjernica", nekoliko komedija, glumi, režira, svira tambure... Po završetku studija, kao prosvjetni radnik, učestalo mijenja mjesta boravka (Karlovac, Vinkovci, Bjelovar, Osijek, Zagreb) i u svakom od njih ostavlja, na kulturnom planu, vidnog traga.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata zapošljava se u osječkom kazalištu kao redatelj, dramatrug i prevodilac, te tako stječe valjane predispozicije da se sustavnije posveti stvaralačkom, nadasve književnom radu. Nakon dvije godina provedene u Osijeku prelazi raditi u Zagreb, prvo kao profesor na Trgovačkoj akademiji, a potom, od 1920. godine, kao dramaturg u Hrvatskom narodnom kazalištu. Od tih godina, pa sve do iznenadne i prerane smrti u Zagrebu 1932. godine, Ivakić se potvrđuje kao izuzetno svestran i plodan stvaralac. Urednik je časopisa

"Omladina" i "Savremenik", aktivni kazališni kritičar, scenarist i redatelj. Režirao je "Birtije" i "Grešnice", prve hrvatske dokumentarne filmove, ali unatoč svekolike aktivnosti, nikada nije zaboravio Slavoniju ili, da budemo još precizniji, Šokadiju, skučeni prostor između Vinkovaca i Županje koja je bila i ostala njegova trajna inspiracija. Stoga i nije slučajno da je 1931. godine upravo on osnovao u Zagrebu Kulturno umjetničko društvo "Šokadija" koje, uz prekide, djeluje sve do danas.

Impresivan angažman Joze Ivakića na kulturnom planu tek je nazočan u njegovom proznom stvaralaštvu. Za razliku od njegovih suvremenika koji su u književnim djelima potencirali etičke i socijalne probleme, te moduse njihova razrješavanja, Ivakić život doživljava kao zapanjujuću vibraciju koja ga inhibira. Život za njega "nije krik i prosvjed, velike riječi, već ...tiha patnja, obična ljudska činjenica" koju ponajbolje izražava njegova junakinja zastrašujućom konstatacijom koju kao Ljudi nikada ne bismo smjeli olako prihvatiti: "Takav je život, šta se tu može".

Takvim životnim stavom, kao i stalnom dozom ironije, on se bitno razlikuje od glavne struje unutar hrvatske književnosti na prijelazu stoljeća. Na žalost, tu osebujnost nije pratio jedan konzistentan rad na izražajnoj strukturi osobne poetike što je razlog da mu neki književni kritičari nisu bili skloni. Tim više što mu je ne mali broj književnih radova doista bio umjetnički nepretenciozan, sračunat tek na to da nasmije i zabavi Šokadiju. No, bilo je i onih drugih radova, pretencioznijih i književno relevantnijih, kao npr. veći broj pripovijedaka iz zbirke pod naslovom "Selo i varoš" i "Knjiga od žena i ljubavi", dramski komadi "Inoče" i "Vrzino kolo", da spomenemo samo neke. Po tim ostvarenjima, nesebičnom pedagoškom radu i ostalim aktivnostima, ime Joze Ivakića zasluženo se našlo i u knjizi "Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 - 1925."

Iveković, Oton (1869. - 1939.)

Jedan od plodnijih hrvatskih slikara na prijelazu stoljeća koji je široj javnosti poznat po mnoštvu slika s narodnim, folklornim i religioznim motivima. Ipak, po mišljenju likovne kritike, to nisu bila i njegova najbolja djela. Likovno najjači Iveković je bio u pejzažima koje je radio na svojim brojnim putovanjima, kako po Hrvatskoj, tako i izvan nje. Oslikavao je crkve, ilustrirao knjige, radio nacrte kostima za kazališne predstave i štošta drugo. Bavio se, između ostalog, i publicistikom.

Iveković je rođen 17. travnja 1869. godine u Klanjcu. U domovini slikarstvo je učio kod Ferde Quiquereza, a u Beču, Münchenu i Karlsruheu kod A. Eisenmengera, W. Lindenschmitha i F. Kellera. Valja istaknuti da je njegova slikarska naobrazba bila cijelo vrijeme pod kontrolom utjecajnog i moćnog Izidora Kršnjavoga koji mu je omogućio da devedesetih godina obiđe Liku, Bosnu i Dalmaciju, odakle je donio zbirku vrlo uspjelih akvarela, te da nakon toga obnaša profesorski poziv.

Tih godina Iveković radi s Vlahom Bukovcem, što je svakako utjecalo na njegov likovni izražaj, a vidno se manifestiralo u radovima koje je izložio na "Hrvatskom salonu" 1898. godine. Već 1900. godine Iveković dobiva priznanje u Parizu - Grand prix za sliku "Žena s djetetom".

Do Prvog svjetskog rata česta preokupacija su mu povijesni događaji i njihovi protagonisti. Sam rat proveo je kao crtač pri austrougarskoj vojsci. Radove iz toga

perioda javnost je mogla upoznati na izložbi naslovljenoj "Slike s bojišta" koje je izložio 1917. godine u Zagrebu. Na istom mjestu, kod Urlicha, nedugo nakon spomenute izložbe, imao je retrospektivnu izložbu svojih historijsko-rodoljubnih slika. Od prodaje izloženih radova Iveković je kupio u Zagorju dvorac Veliki Tabor, gdje izoliran od inovacija u svijetu likovnosti i dalje slika, ponajviše krajolike koji su ga okruživali. Umro je u Zagrebu 1939. godine.

Kako smo već konstatirali, historijske slike nisu bile Ivekoviću likovno navrjedniji radovi, ali su na planu poticanja nacionalne svijesti i osobne afirmacije bili važan činitelj. Važniji radovi takvog usmjerenja su: "Rastanak Frankopana i Zrinskog od Katarine Zrinski", "Nikola Zrinski u Sigetu", "Hrvatska", "Smrt Petra Svačića", "Predstraža na Kordunu", "Smrt bana Nikole Zrinskog", "Smrt Matije Gupca", "Dolazak Hrvata na more", "Pokrštenje Hrvata", "Vivat rex!", "Barun Trenk", "Križari", "Smrt kneza Frankopana", "Krvavi sabor u Križevcima", "Bitka na Stubičkom polju", "Katarina Zrinski u Veneciji", "Urota Zrinskog i Frankopana", "Posljednji Zrinski", "Krunidba kralja Tomislava", "Ban Ivaniš Horvat", "Naša regimenta kod Visokog", "Hrvatsko Kosovo", "Smrt bana Berislavića", "Lijepa naša domovina", "Uspomena na revoluciju 1918.", "Prodor na Solunskoj fronti", "Prijelaz preko Albanije", "Kvaternikova pogibija"... U vijećnici Gradskog poglavarstva Đakova nalazi se Ivekovićeva slika "Bitka kod Gorjana".

Jelačić, Josip (1801. - 1859.)

Grof, vojskovođa i hrvatski ban. Spada u red najistaknutijih Hrvata koji su, kako na vojnom, tako i na političkom planu, pridonijeli afirmaciji hrvatskog imena i ostavili neizbrisiv trag u procesu stvaranja hrvatske nacije - i države.

Rođen je 16. kolovoza 1801. godine u Petrovaradinu gdje mu je otac, podmaršal Franjo Jelačić, službovao kao zapovjednik divizije. S obzirom na očev položaj u vojsci imao je privilegiju pohađati "Terezijansku akademiju". Kao dobar učenik mogao je birati bilo koji od građanskih poziva, no, unatoč toga, izabrao je vojni. Godine 1819. imenovan je poručnikom, 1825. natporučnikom, 1830. satnikom, 1837. četnikom, 1841. potpukovnikom i odmah zatim, iste godine, i pukovnikom. Kao časnik službovao je diljem Habsburške Monarhije, posebno se istaknuvši u bitkama protiv Turaka 1835. i 1845. godine.

Ipak, ono što će Jelačića promovirati u jednog od najznačajnijih Hrvata onog vremena, a danas poprimiti gotovo mitske dimenzije, vezano je uz revolucionarna gibanja u Europi tijekom 1848.-9. godine. Revolucije 1848. godine težile su rušenju feudalizma, emancipaciji malih naroda i socijalnoj pravdi, zavisno o zemlji u kojoj su se dešavale. U Hrvatskoj, koja je bila u vrlo složenom odnosu između Beča i Pešte, ciljevi revolucije dani su u "Zahtijevanjima naroda" donesenim na velikoj narodnoj skupštini. Na istoj je Josip Jelačić izabran za bana (zastupnici tada još nisu znali da ga je car nekoliko dana

ranije već imenovao banom, promovirao u čin generala i proglasio zapovjednikom dvaju banskih pukovnija). U "Zahtijevanjima", koja su predstavljala jasan i koherentan politički, gospodarski i društveni program, najkraće rečeno, tražena je samostalnost Hrvatske u sklopu Habsburške Monarhije i rušenje feudalnog poretka. Dok je Bečki dvor, vođen isključivo pragmatičnim političkim interesima, barem prividno, iskazao stanoviti stupanj benevolentnosti naspram tih zahtjeva, Mađari su ih kategorički odbili. Naime, boreći se i sami za nacionalnu slobodu, to pravo nisu priznavali drugim narodima nad kojima su imali supermaciju.

U takvoj situaciji Jelačić je raspisao izbore za prvi zastupnički Hrvatski sabor, da bi potom, 25. travnja 1848. godine, izdao potvrdu o ukidanju kmetstva (taj proces bit će dovršen tridesetak godina kasnije, za banovanja Ivana Mažuranića). Odnosi s Mađarima bivali su sve lošiji. U kolovozu Jelačić je povratio Rijeku, a 7. rujna navijestio Mađarima rat. Napredovanje Jelačićeve vojske prema Budimu zaustavljeno je izbijanjem revolucije u Beču koju je Jelačić, na zapovijed cara, energičnom intervencijom uspio ugušiti. Kasnije će doći do obnove sukoba s Mađarima i njihovog definitivnog poraza nakon što će se u rat na strani Austrije uključiti i ruski car. Kako je Jelačić, birajući između dva zla, stao na stranu Beča i dao velik doprinos rušenju revolucije protiv vladajuće dinastije, bilo je za očekivati da će ista imati razumijevanja za hrvatske političke opcije. No, to se nije dogodilo. Doduše, barem formalno, u trajanju od nekoliko mjeseci, novoustoličeni car Franjo Josip I. imenovao je Jelačića gubernatorom Rijeke i Dalmacije. Tim činom gotovo sve hrvatske zemlje bile su pod njegovom vlašću, tako da se mogao steći utisak kako je Hrvatska za sve ono što su njezini vojnici učinili tijekom 48. godine dobila adekvatnu nagradu. Oktroirani ustav, iz ožujka 1849. godine, a nedugo zatim i uvođenje apsolutizma praćenog svekolikom centralizacijom, germanizacijom i

gospodarskom eksploatacijom, nisu ostavljali mjesta nikakvim iluzijama.

Revolucija 1848. godine u Hrvatskoj, čije je glavni protagonist bio ban Josip Jelačić, iako nije dovela do željenih političkih ciljeva, nezaobilazan je događaj bitan za kontinuitet nacionalne ideje bez kojeg politički život Hrvatske druge polovice 19. stoljeća ne bi mogao rješavati sva ona krucijalna pitanja koja je rješavao. Osim toga, upravo 1848. otpočelo se sa ukidanjem kmetstva, afirmirala se hrvatska trobojnica kao jedno od nacionalnih obilježja koje će 1868. godine postati službena narodna i državna zastava. Jelačić, čija su očekivanja bila znatno veća, teško je prihvatio uvođenje aposlutizma i sve manju osobnu ulogu u političkom i društvenom životu. Rezigniran, teško je psihički obolio. Umro je 20. svibnja 1859. godine.

Jurišić, Nikola (1490. - 1543.)

Vojskovođa i čovjek velikog povjerenja austrijskog nadvojvode Ferdinanda, od 1527. godine i ugarsko-hrvatskog kralja. Sudjelovao je u radu Hrvatskog sabora (doduše, kao nadvojvodin izaslanik) koji je tijekom druge polovice 1526. godine pripremio, a prvog dana godine 1527. i proglasio povijesnu odluku o pravu Ferdinanda na krunu sv. Stjepana. "Izborni cetinski sabor ide u red onih važnih događaja u prošlosti hrvatskog naroda kojima se svršava stara, a počinje nova epoha. On je u političkom pogledu snažan dokaz kako je hrvatski narod u bitnim prigodama mjerodavno odlučivao o najvažnijim državnopravnim pitanjima, smatrajući sebe i svoju domovinu posebnim političkim narodom i posebnim političkim teritorijem, nezavisnim od Ugarske."

Iako je za života djelovao, kada je to bilo potrebno, i kao političar, vojnička služba bila je njegova osnovna preokupacija. Od godine 1522. nalazio se u službi austrijskog nadvojvode. Kao sposoban vojskovođa i čovjek od povjerenja ubrzo je postao vrhovnim kapetanom "vojske na Krajini". No, nije ga cijenio samo budući ugarsko-hrvatski kralj, već i hrvatsko plemstvo koje ga je predlagalo za svojega vrhovnog suca. Riječkim kapetanom imenovan je 1529. godine, a nakon smrti Bernardina Frankopana povjerena mu je i uprava njegovim imanjima. O pozicijama koje je stekao u to vrijeme možda najbolje govori podatak da je 1530. godine bio član carske delegacije upućene na pregovore sa sultanom. Ipak, događaj po kojem je Nikola Jurišić stekao

slavu u narodu i, gotovo da bismo mogli reći, postao dio nacionalne mitologije, briljantna je obrana grada Kisega.

U ljeto 1532. godine sultan Sulejman pokušao je po treći puta osvojiti Beč. Na putu prema svom krajnjem cilju 6. kolovoza stigao je i do gradića Kisega kojim je zapovijedao Nikola Jurišić. Da pred Turcima ne odstupi prema Beču "spriječili" su ga seljaci i njihove obitelji koje su zaštitu potražile unutar slabo utvrđenog grada. Iako nije bio dobro utvrđen, a u njemu je bilo nekoliko desetaka vojnika ("28 lako i 10 teško oružanih konjanika"), Jurišić je od pridošlih seljaka uspio prikupiti 700 za boj spremnih ljudi i odlučio pružiti otpor. U pismu kralju Ferdinandu, odluku da brani grad obrazložio je sljedećim riječima: "Ja sam se usudio braniti ovaj maleni i slabi grad protiv turske sile, ne zato, što sam se nadao, da ću ga spasiti, nego da samo koji časak neprijatelja zabavim i tako kršćanskim vladarima pribavim vremena, da se priprave za otpor. Samo zato izložio sam se najvećoj smrtnoj pogibli."

Opsada grada trajala je 25 dana. Za to vrijeme Turci su u nekoliko navrata bili već stavili svoje zastave na gradske zidine, ali su, svaki puta, bivali potisnuti na prvobitne položaje. Kada i njihov dvanaesti juriš nije urodio plodom, predložili su Jurišiću da preda grad, i to baš u momentu kada su zalihe puščanog praha branitelja bile na izmaku. Nakon što je na poziv vezira tri puta odbio predati se, stigla je ponuda da će grad biti pošteđen ako ga se otkupi "budi godišnjim dankom budi za 2000 forinti za uvijek." Kada je Jurišić i taj prijedlog morao odbiti, turski pregovarači, da bi zavarali sultana, istaknuli su samo jedan uvjet: da se na gradske zidine istaknu turske zastave. Kada je to učinjeno okončana je opsada Kisega, a Nikola Jurišić doživio je slavu kao malo koji vojskovođa onoga vremena. Koliko je u iznesenoj storiji istine, u kojoj mjeri je ona zasnovana na povijesnim činjenicama, a koliko je plod imaginacije, vjerojatno nikada nećemo u potpunosti saznati.

Osim do sada iznesenog treba reći da je Nikola Jurišić dvije godine upravljao Kranjskom, te dao velik doprinos u suzbijanju protestantizma. Iako ga je plemstvo Kranjske, barem ono katoličke vjeroispovijesti, s oduševljenjem prihvatilo, iznenada se povukao u Beč gdje je radio kao carski savjetnik u kući koja je nakon njegove smrti nazvana "Kroaten Haus".

Umro je 1543. godine i pokopan u župnoj crkvi u Kisegu.

Karas, Vjekoslav (1821. - 1858.)

Do sredine 19. stoljeća u Hrvatskoj nije bilo školovanog likovnog stvaraoca koji je na planu likovnosti mogao zemlju dostojno predstavljati. Za vrijeme Ilirskog preporoda koji je za cilj imao, između ostalog, na kulturnom planu stvoriti prepoznatljive vrijednosti u svim područjima duhovnog stvaralaštva, prišlo se rješavanju toga problema. Stjecajem okolnosti čini se da je Vjekoslavu Karasu bila namijenjena uloga da postane prvi hrvatski školovani slikar.

Rođen je u Karlovcu 19. travnja 1821. godine kao jedno od sedmero djece u obitelji skromnih materijalnih mogućnosti. Nesklon školi, nakon završene osnovne i poteškoća u srednjoj, neko vrijeme naukuje u obrtničko-slikarskoj radionici gdje je po prvi puta došao u kontakt sa slikarstvom. Zbog neslaganja s majstorom napušta radionicu. Roditelji ga potom upisuju na stolarski zanat kojega nikada nije završio. Na Vjekoslava Karasa kao budućeg slikara presudno će utjecati Fridrich Hemerlitz u čijoj će se radionici mladi Karas upoznati s pravim slikarstvom i napraviti prve pretencioznije poteze kičicom. Pukovnik Franjo von Kossen, koji je službovao u Karlovcu, vidio je Karasove radove i odlučio budućem umjetniku isposlovati financijsku potporu za višegodišnji studij slikarstva u Italiji. Za tu ideju von Kossen pridobio je zagrebačkog biskupa Jurja Haulika, baruna Franju Paumgartena i nekolicinu viđenijih karlovačkih građana. Zahvaljujući toj činjenici Vjekoslav Karas krajem 1838. godine seli se u Firenzu. Nakon iskustava stečenih na

tamošnjoj akademiji nakratko boravi u Sieni, da bi se potom duže zadržao u Rimu gdje stvara pod utjecajem F. Overbecka i nazarenskoga kruga.

Radove nastale u inozemstvu redovito je slao svojim mecenama koji za njih nisu mogli pronaći kupce. Iz tih razloga njegov boravak u Italiji bio je sve neizvjesniji. Konačno, potkraj 1847. godine, uskraćena mu je financijska potpora koju je uživao punih deset godina. Sljedeće godine, u tijeku najvećih političkih previranja, nezapaženo, Karas se vratio u rodni Karlovac. Živi u roditeljskoj kući suočen sa svekolikom oskudicom i bolešću svojih bližnjih. Od 1849. godine, kraće vrijeme, radi kao učitelj na Risarskoj školi u Zagrebu. Na inicijativu Ivana Kukuljevića, koji je poznavao Karasov opus, pa čak o nekim aspektima njegovog rada i pisao, Karas odlazi u Bosnu sa zadatkom da "ovjekovječi" ljude, običaje i predmete nastale kao izraz umjetničkih pregnuća tamošnjeg naroda. Iz Bosne vraća se u Karlovac gdje živi isključivo od portretiranja svojih sugrađana. Po tim radovima Karas je postao poznat široj javnosti. U nekima od njih postigao je svoje najviše stvaralačke domete, ali nije bio imun ni na kreativne oscilacije, uvjetovanje zasigurno i psihičkim stanjima kroz koje je prolazio. Da bi se oporavio, na poziv biskupa J. J. Strossmayera, Karas je od prosinca 1856. do srpnja 1857. godine boravio u Đakovu. Za to vrijeme izradio je dva ulja, "Djevojčicu s lutkom" i portret pape Pia IX., ali do oporavka nije došlo. Dapače. Nakon što je pokušao izvršiti samoubojstvo Strossmayer mu je otkazao gostoprimstvo. Godinu dana nakon povratka u Karlovac, 5. srpnja 1858. godine, utopio se u Korani.

Po mišljenju likovnih kritičara najznačajniji radovi su mu: "Rimljanka s lutnjom", portreti Ane i Mije Krešića, Pavla Dadića, A. Duguennisa i Dječaka, te ciklus žena u narodnim nošnjama među kojima se posebice ističe "Slunjanka".

Kašić, Bartol (1575. - 1650.)

A. M. D. G.
INSTITVTIONVM
LINGVÆ ILLYRICÆ
LIBRI DVO.
Authore
BARTHOLOMÆO CASSIO
IESV
EDITIO PRIMA.
IHS
MDCIIII.

Isusovac, filolog i misionar čije je ime neizostavno među imenima onih koji su stvarali hrvatsku kulturnu baštinu. Gotovo sve što je radio inicirano je potrebama reda i željom za njegovim promicanjem. No, ipak, unatoč toga, njegova djela ponekad su nadilazila svakodnevne didaktičko-pragmatične potrebe. Ta konstatacija posebice se odnosi na "Instituciones linguae Illyricae", prvu hrvatsku gramatiku, koja predstavlja začetak standardizacije štokavskog narječja kao dominantnog narječja hrvatske književnosti. Od velikog su značaja i Kašićevi doprinosi na planu razvoja leksikografije i etnologije.

Bartol Kašić rođen je 15. kolovoza 1575. godine u Pagu. Potiče iz stare plemićke obitelji iz čijih su se redova birali suci, tribuni i najviši dužnosnici lokalnog vijeća - a bilo je i svećenika. U rodnom gradu polazio je građansku latinsku školu, a u Zadru proučava latinsku sintaksu i metriku. Školovanje je nastavio u Ilirskom kolegiju u Loretu. Za tri godine provedene u kolegiju (1590. - 1593.) upoznao je studente iz različitih hrvatskih krajeva što je pojačalo njegovu ionako izraženu sklonost za jezičnu problematiku. Uz nadzor Tome Raggia, poliglote koji je govorio i hrvatski, Kašić će taj interes dodatno artikulirati i duhovno se pripremiti za sve ono što će na tom planu kasnije ostvariti. Iz Loreta prelazi u isusovački

* *B. Kašić: Institutionum Linguae Illyricae (Naslovnica)*

Rimski kolegij gdje mu je, kao izrazito nadarenom studentu, omogućeno da drži predavanja i prije završetka studija, a od Ilirske akademije, koja će kasnije biti osnovana pri kolegiju, dobit će "zadatak" da napiše gramatiku ilirskog (tj. hrvatskog) jezika. Gramatiku, koja je bila sinteza dotadašnjih iskustava, Kašić je dovršio 1604. godine, u 29 godini života. O njenom značaju za hrvatsku kulturu najbolje svjedoče mišljenja znanstvenika koji su je okarakterizirali kao "međaša hrvatske filologije". No, to nije bilo sve. Kašić je išao i dalje. Paralelno s gramatikom radio je na izradi talijansko-hrvatskog rječnika i konverzacijskog priručnika ilirskog jezika nužnog za potrebe misionara koji su obilazili dijelove turskog carstva. Jedan od njih bio je i sam Kašić.

Godine 1606. postao je ispovjednikom u crkvi Sv. Petra s ciljem "da ispovijeda sve narode koji se služe latinskim ili talijanskim jezikom,. no ponajprije svoj narod na latinskom ili dalmatinskom, što više i hrvatskom, kranjskom pa i bugarskom jeziku... "Nakon što je 1608. godine zaređen, već sljedeće, 1609. gdoine, kao misionar, boravi tri godine u Dubrovniku, a od 1612. do 1620. godine, uz prekide, u dva navrata, boravi u rubnim dijelovima turskog carstva "da obavlja vjersku propagandu i izvijesti o vjerskim prilikama na tom dijelu Balkanskog poluotoka". Trideset godina kasnije Kašić će napisati "Autobiografiju" koja je, doduše, obuhvaćala samo sedam godina njegova života, a koju je radio na temelju bilježaka napisanih za vrijeme spomenutih misionarskih putešestvija. U njoj su opisani kulturološko interesantni fenomeni o zadružnom životu, običajima, nošnji, vjerovanjima i nizu drugih, možda na prvi pogled banalnih, ali za antropologe i etnologe svakako značajnih događanja. Od ostalih, značajnijih Kašićevih radova, svakako treba istaknuti prvi integralni prijevod Biblije na hrvatski jezik, dramu "Sveta Venefrida" te knjige s eksplicitnom religijskom problematikom: "Ritual rimski", "Pjesni duhovni", "Zrcalo nauka krstjanskog", "Život gospodina našega Isukrsta"...

Bartol Kašić umro je u Rimu 28. prosinca 1650. godine. Poslije njegove smrti, barem što se tiče jezične problematike, "ništa nije bilo kao prije. To je tada većini bilo posve jasno, a bilo je vidljivo čak i onima koji su se još neko vrijeme opirali smjeru standardizacije prema štokavštini kao dominantnom narječju hrvatske književnosti".

Kaštelan, Jure (1919. - 1990.)

Pjesnik, književni kritičar, esejist, teoretičar književnosti, prevoditelj i sveučilišni profesor. Rođen je 18. prosinca 1919. godine u Zakučcu, selu nadomak Omiša. Nakon završene osnovne škole upisao je u Splitu klasičnu gimnaziju, a potom, od 1938. godine, studira književnost i jezike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. S prvim pjesmama javio se već kao gimnazijalac, sredinom tridesetih godina, u "Jadranskoj vili" i "Omladini", a do objavljivanja njegove prve zbirke pjesama 1940. godine, piše u "Hrvatskoj smotri", "Hrvatskoj reviji" i "Jadranskoj straži". Uoči izbijanja Drugog svjetskog rata tiskana mu je zbirka pjesama "Crveni konj", ali odmah po izlasku iz tiska bila je zapaljena i uništena. Analizirajući sveukupni Kaštelanov pjesnički opus kritičari upravo toj zbirci daju istaknuto mjesto, i to ne samo stoga što se radilo o njegovom književnom prvijencu. Pjesme objavljene u toj zbirci pisane su pod utjecajem kod nas tada avangardnog nadrealizma koji je značio raskid s izražajnim modelima pjesništva između dva rata prema kojima će, uglavnom, Kaštelan zadržati distancu i u budućem radu.

Na tragu svoje lijeve provinijencije godine 1942. Jure Kaštelan čini logičan potez - pridružuje se partizanskom pokretu. Ta činjenica, međutim, nije bitno utjecala na njegova kasnija književna opredjeljenja. Naime, zagovornici tzv. angažirane književnosti, njemu politički bliski, desetljećima prije i poslije izbijanja rata smatrali su književnost ne ciljem, već sredstvom za socijalno-ideo-

loška sučeljavanja svjesno zanemarujući formu, bez koje, zapravo, umjetnosti i nema. Kaštelan se od takvih tendencija uspio distancirati, iako to nije bilo nimalo lako, posebice nakon uspostave komunističke vlasti i inauguriranja socrelaizma kao jedinog priznatog umjetničkog usmjerenja. Bio je jedan od rijetkih pripadnika revolucionarnog naraštaja koji se nije ograničio na ratnu tematiku, a kada je i pjevao o ratu i ratnim strahotama, iako ne uvijek, snagom poetske riječi znao je iskazati svu tragiku rata ne dovodivši pri tom u pitanje svoju subjektivnu viziju svijeta. Kao primjer takvog pristupa svakako treba istaknuti poemu "Tifusari", uz "Jamu" Ivana Gorana Kovačića, vjerojatno najjače pjesničko ostvarenje motivirano konkretnim ratnim stradanjima.

U vrijeme objavljivanja "Tifusara" (pisao ju je tijekom rata, i to dva puta - prva verzija bila je zagubljena), početkom pedesetih godina, Kaštelan svojim izrazom "anticipira stvaralačke težnje mladih i postaje promotorom mlađeg naraštaja. Postaje izraz novih stremljenja i zato ga to doba proglašava predvodnikom avangarde. Premda je po godinama skoro jedno desetljeće stariji od pjesnika iz generacije 'krugovaša', stavlja ga na čelo tog naraštaja, čije je geslo bilo: poezija iznad svega..." Pedesetih godina Kaštelan će izdati možda i svoje najznačajnije zbirke pjesama (ako izumemo "Crvenog konja"): "Biti ili ne" i "Malo kamena i puno snova". U njima su definitivno razbijene tradicionalne forme pjesničkog izražavanja i afirimiran osobni unutrašnji ritam. U zbirci novela naslovljenoj "Čudo i smrt", objavljenoj 1961. godine, transcendentirana je stvarnost, ali ne i uništena, zbilja je podređena snu, a elementi mita dobivaju sve značajnije mjesto.

Iako pjesnik, Jure Kaštelan pisao je i drame ("Pijesak i pjena" i "Prozor"), studije (o A. G. Matošu i A. B. Šimiću), uređivao stručne časopise i javljao se u dnevnom tisku. Po završetku rata radio je jedno vrijeme u redakciji "Vjesnika" i izdavačkoj kući "Nopok", da bi već 1949.

godine, nakon što je završio pred rat upisan studij, bio izabran za asistenta na katedri za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Na istom fakultetu doktorirao je 1956. godine (Matoševa lirika), da bi odmah zatim bio upućen na Sorbonu gdje je kao lektor za hrvatski jezik radio dvije godine. Do umirovljenja, 1980. godine, nastavio je raditi na Filozofskom fakultetu, prvo kao docent, a zatim redovni profesor i šef Katedre za teoriju književnosti. Bio je redovni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti). Umro je u Zagrebu 25. veljače 1990. godine.

Katančić, Matija Petar (1750. - 1825.)

Matija Petar Katančić jedan je od učenijih Hrvata koji je stvaralački djelovao u drugoj polovici 18. i prvim desetljećima 19. stoljeća. Pjesnik, filolog, autor prve hrvatske književne estetike, prevodilac sv. Pisma, vrstan latinist, povjesničar, arheolog, numizmatičar i geograf. Svojim povijesnim istraživanjima nastojao je učvrstiti tezu, koju je sam postavio, o autohtonosti i etničkom kontinuitetu Hrvata na prostorima Panonske nizine. Isticao je da su preci Hrvata Dardanci i Traci što je, doduše, moderna povijesna znanost odbacila kao neutemeljeno, ali ne i pripadnici ilirskog pokreta koji su tridesetih godina 19. stoljeća prihvatili takvu interpretaciju etnogeneze i na njoj gradili svoja politička uvjerenja.

Rođen je u Valpovu, na vlastelinskom imanju baruna Antuna Hillepranda de Prandaua, 12. kolovoza 1750. godine. Otac mu je bio vlastelinski postolar (opančar, čizmar). Prvu naobrazbu dobio je u Valpovu. Nakon toga polazi gimnaziju u Budimu i Baji. Školovanje je nastavio u Segedinu, Budimu i Beču gdje je ušao u franjevački red i imenu Matija pridodao ime Petar. Franjevci ga potom šalju u Osijek na studij filozofije i teologije. U Osijeku se zadržao 6 godina, od 1772. do 1778. U tom periodu ne samo da je završio studij, i to kao jedan od najboljih studenata, već je dobio poticaj za široki spektar aktivnosti s kojima će se baviti po njegovom završetku. Uslijedila je još jedna godina studija u Budimu, a potom povratak u Osijek. Tu će, u franjevačkoj gimnaziji, devet godina uspješno predavati poetiku i retoriku. Godine

1788. prelazi u Zagreb. Razloga tomu je više, od osobnih do političkih. Činjenica je da su već u to vrijeme u Zagrebu bili bolji uvjeti za rad, a nije isključeno da je odluku donio i kao znak protesta zbog sve agresivnije germanizacije u Osijeku. Da političke motive ne treba podcijeniti govori i to da je, nakon osam godina provedenih na arhigimnaziji u Zagrebu, optužen za održavanje veza s Ignjatom Martinovićem, inicijatorom tzv. jakobinske urote, te je pod pritiskom morao napustiti Zagreb. Iste godine prešao je u Peštu gdje je, uz preporuku mađarskih profesora, a na osnovu svojih dotadašnjih znanstvenih radova, izabran za sveučilišnog profesora arheologije, numizmatike i geografije.

Katančićev cjelokupan opus nastao je kroz neku vrstu sučeljavanja njegove znanstvene i pjesničke vokacije. Po osobnom kazivanju stihove je počeo pisati 1769. godine u Segedinu, da bi već u vrijeme školovanja u Osijeku skrenuo pozornost na sebe kao pjesnik. Prve pjesme, posvećene rodnom Valpovu, pisao je na latinskom, a kasnije piše i na hrvatskom jeziku. S poslanicom "Rod Katanića" i "Poskočnicom", pisanim na početku svog pjesničkog opusa, Katančić je ukazao na bitne odrednice svoje poetike koju je vidio kao spoj klasicističke i domovinske tradicije. Na taj način jasno se distancirao od Reljkovića, svog suvremenika i jednog od najutjecajnijih pisaca Slavonije 18. stoljeća.

Što se pak tiče znanstvenog rada na prvo mjesto svakako moramo staviti "Knjižicu o ilirskom pjesništvu izvedenu po zakonima estetike" Ovu studiju napisao je 1817. godine u Budimu, a po prvi puta objavljena je u Osijeku nakon više od 150 godina. Bio je to prvi pokušaj pisanja poetike hrvatskog pjesništva sa stajališta estetike, "od temelja samosvojna i stvaralačka tvorevina, zreo jesenski plod klasicizma u vlastitoj predromantičnoj instrumentaciji." Od preostalih znanstvenih radova valja spomenuti još barem izradu hrvatsko-latinskog i latinsko-hrvatskog rječnika, prijevod Svetog pisma (ako se

izuzmu protestantski prijevodi, prvog prijevoda na hrvatski jezik) te autobiografiju pisanu od vremana odlaska iz Zagreba.

Istraživači Katančićeva života i rada još nisu ponudili dovoljno utemeljen odgovor na pitanje zašto je bio prisilno umirovljen i zatim stavljen u neku vrstu kućnog zatvora. Ukazom cara Franje II. ne samo da je bio umirovljen, nego je morao Sveučilištu predati sve svoje radove i trajno prebivati u Pešti. Nakon tog ukaza njegova djela postala su nedostupna, a on smješten u samostane, prvo u Pešti, a zatim u Budimu, iz kojih nije izlazio sve do smrti. Umro je u Budimu 23. svibnja 1825. godine i pokopan u samostanskoj crkvi sv. Stjepana.

Keršovani, Otokar (1902. - 1941.)

Za samo 20 godina aktivnog publicističkog i političkog života, od toga desetak godina po zatvorima Kraljevine Jugoslavije, Otokar Keršovani stvorio je impresivnu pisanu ostavštinu u rasponu od književne kritike, ekonomije i historiografije do dnevnopolitičkih tema. Ideološki se razvijao sukcesivno ("Bio sam pacifist i doživeo mnoga razočaranja. Bio sam nacionalist, učestvovao sam u plebiscitu u Koruškoj, zatim sam bio delegat zagrebačke omladine na kraljevom venčanju. Verovao sam u Jugoslaviju: zemlju pravde, jednakosti i slobode. Od svega toga nije ostlao ništa osim iluzija..."), u skladu sa osobnim spoznajama koje je izgrađivao na iskustvu svakodnevnog življenja i bogatoj literaturi. Godine 1928. prišao je komunistima i od tada sav svoj intelektualni potencijal stavlja u službu Partije.

Rođen je u Trstu 23. veljače 1902. godine. Kao niži šumarski činovnik otac mu je službovao u Pazinu. Tu će Otokar završiti osnovnu školu i upisati gimnaziju, ali će je, nakon pripojenja Istre Italiji, morati napustiti. Naime, kako je to bila jedina hrvatska gimnazija u Istri, talijanske vlasti su je ukinule. Keršovani, zajedno s bratom, iste godine prelazi u Jugoslaviju i u Karlovcu, gdje je bio smješten u srednjoškolski internat, završava započeto školovanje. Tu će, u "Timoru" (skraćenica: Tužnu Istru moramo osloboditi radom), listu kojeg su uređivali štićenici internata, objaviti svoje prve tekstove. Godine 1921. upisuje u Zagrebu Šumarski fakultet. No, studiju nije posvećivao veću pozornost, te ga je ubrzo napustio.

Sve intenzivnije bavi se politikom. Pod jakim utjecajem događaja u Istri prihvaća ideju unitarnog jugoslavenstva i djeluje u okviru Jugoslavenskog akademskog kluba "Jurislav Janušić". U to vrijeme učestalo objavljuje u časopisu "Mlada Jugoslavija" i "Podravskom glasniku", a kao studentski aktivist sudjeluje i u radu međunarodnih studentskih skupova.

Panslavizam, kojem je još u to vrijeme bio vrlo blizak, postupno napušta, i približava se pozicijama socijaldemokratskog reformizma. Sve češće se javlja na stranicama zagrebačkih "Novosti" i "Slobodnoj tribuni". Da bi popravio svoju permanentno lošu materijalnu situaciju prihvatio je poziv iz Celja i nekoliko mjeseci podučavao djecu jedne ugledne grofovske obitelji. Po povratku u Zagreb zapošljava se u Novinskom uredu kraljevske vlade. U gradu u kojem je iz dana u dan jačao federalistički pokret Keršovani, još uvijek zagovarajući unitaristički koncept državnog ustrojstva, nije bio dobro primljen. Nakon godinu dana provedenih u Novinskom uredu kraljevske vlade prelazi u Beograd gdje prvo radi kao urednik političke rubrike, a od kraja 1925. godine i kao glavni urednik beogradskih "Novosti".

Prelaskom u Beograd Keršovaijevo javno djelovanje dodatno je intenzivirano. Učestalo piše o najrazličitijim temama, i to na način da su mu tekstovi bili neprestano pod udarom cenzure. Istovremeno, bio je jedan od pokretača i aktivnijih članova grupa SKA (Grupa za socijalnu i kulturnu akciju). "Ta grupa mlađih, liberalnih građanskih intelektualaca u tri godine žive i zapažene djelatnosti pridonijela je nezavisnoj građanskoj kritici i postala tribina oko koje su se u nedostatku takvih svojih centara okupljali i komunisti intelektualci."

Godine 1927. Keršovani je postao član SKOJ-a, a 1928. i KPJ. Iste, 1928. godine, optužen je sa još 24 osobe za subverzivnu djelatnosti i osuđen na godinu dana zatvora. Nakon izlaska iz zatvora radi kao partijski funkcionar. Svojim radovima prisutan je u novinama i časopisima, a jedan je i od inicijatora pokretanja "Nove

literature", jednog od prominentnijih lijevih časopisa između dva rata. U veljači 1930. godine policija mu u Ljubljani zapljenjuje važne partijske dokumente. Zbog toga je ponovno osuđen, ovaj puta na 10 godina robije. Kažnu je do 1933. godine izdržavao u Lepoglavi, a potom u Srijemskoj Mitrovici. Upravo tu, na robiji, Keršovani će sustavnije pristupiti intelektulanom radu i napisati svoje, obimom i značajem najrelavantnije radove. Među njima teba izdvojiti barem: "Skicu za studiju o Miroslavu Krleži", "Dalmaciju u hrvatskoj kulturi i povijesti", "Bilješke o historiji Južnih Slavena", "O štampi", "Ekonomsku historiju Jugoslavije" - te posbeno "Teze o povijesti Hrvata". Teze je, dakako, pisao s pozicija dijalektičkog marksizma, ali zanstveno korektno. U njima je dao, za ono vrijeme, nov pristup, iznio do tada nedovoljno poznate činjenice i otvorio brojne probleme na koje, u uvjetima u kojima je radio, objektivno nije mogao ponuditi valjane odgovore.

Nakon izlaska iz srijemskomitrovačke kaznionice, 17. veljače 1940. godine, dolazi u Zagreb i nastavlja s partijskim radom. Zapošljava se u "Hrvatskoj nakladi" (partijskoj izdavačkoj kući) gdje pokreće ediciju s ciljem popularizacije marksističkog svjetonazora. Za vrijeme organiziranih demonstracija protiv potpisivanja Trojnog pakta ponovno se našao u zatvoru. Raspadom Jugoslavije banske vlasti predale su ga kasnije ustašama koji su ga srpnja mjeseca 1941. godine, poslije nekoliko mjeseci zatočeništva u logoru Kerestinec, ubili u šumi Dotorščini kraj Maksimira.

Zbog konspiracije u kojoj je bio prisiljen djelovati sve do danas nije moguće pouzdano utvrditi autorstvo svih tekstova koje je napisao. Nažalost, poput velikog broja njegovih idejnih istomišljenika, i on je literaturu doživljavao, prije svega, kao sredstvo političke borbe. U svojoj komunističkoj fazi nije imao dovoljno snage suprotstaviti se partijskom pragmatizmu, iako je, čini se, mladenačke zablude o integralnom jugoslavenstvu i apsolutnom primatu klasnog nad socijalnim uspio donekle ublažiti.

Knez Branimir (879. - 892.)

Na prijestolju je naslijedio kneza Zdeslava koji je Hrvatskom vladao samo dvije godine, od 878. do 879. Kao štićenik bizantskog cara Bazilija, Zdeslav je vodio probizantsku politiku koju veliki dio viđenijih Hrvata nije podržavao. Protivljenje je tim više izraženo što je "hrvatska crkva", čije je sjedište bilo u Ninu, baš kao i Dalmacija, došla pod jurisdikciju carigradskog patrijarha. Ne- mireći se s takvim stanjem ninski biskup Teodozije, odan papi, povezao se s hrvatskih velikašem Branimirom u nakani da sruše Zdeslava i promjene magistralne tokove hrvatske politike. Godine 879. to se i dogodilo.

Osvojivši vlast Branimiru je bilo jasno da, ako hoće uspješno vladati, mora pronaći jakog međunarodnog političkog činioca koji bi mu u datom momentu mogao pružiti stanovitu potporu. Izbor je, i to ne slučajno, pao na papu Ivana VIII. koje je Branimirovu ponudu prihvatio motiviran prije svega borbom za prevlast Crkve, ali, razumije se, i drugim interesima imanentnim Crkvi. Na svečanoj misi održanoj na Spasovo 879. godine u crkvi Sv. Petra u Rimu papa je blagoslovio Branimira i njegov narod poslavši im pismo podrške "u kojem ih opomene da ustraju u vjernosti do kraja i da ostanu dobri sinovi svete crkve pod okriljem i obranom sv. Petra i Rimske stolice, koja će im uz pomoć božju i svetih apostola uvijek činiti sve za njihov spas i na njihovu korist". Papino pismo upućeno knezu i njegovom narodu predstavljalo

---

* *Ulomak natpisa s Branimirovim imenom*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

je u to vrijeme eklatantni primjer međunarodnog priznanja Hrvatske i njeno vezanje uz zapadni svijet.

Gore spomenuto svakako je najveća tekovina Branimirove vladavine, iako je u njegovo vrijeme bilo još događaja koji će, na ovaj ili onaj način, za duže vrijeme, bitno utjecati na stanje u Hrvatskoj. To se, prije svega, odnosi na djelovanje Ćirila i Metoda koji, po svemu sudeći, u Hrvatskoj nikada nisu bili, ali je njihova djelatnost na planu afirmacije glagoljskog pisma i crkvenog bogoslužja na narodnom jeziku ostavila dubokog traga u nadolazećim stoljećima. Što se pak tiče Mlečana pouzdano se zna da su oni 886. godine poraženi od Neretljana i da se od tada, za duže vrijeme, neće miješati u poslove Hrvatske. Do danas zadržano mišljenje kako su Mlečani morali plaćati Branimiru danak za nesmetanu plovidbu Jadranom nema valjano historiografsko utemeljenje.

Nakon smrti Branimira je naslijedio Mutimir, najmlađi Trpimirov sin.

Knez Domagoj (864. - 876.)

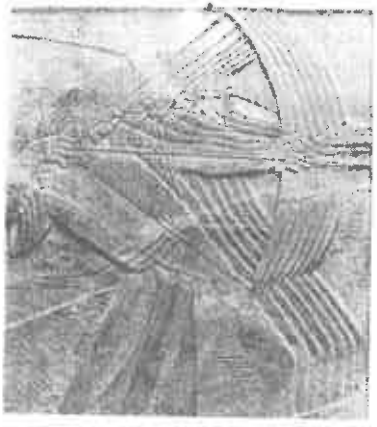

Uz ime kneza Domagoja najčešće je stajalo "najgori knez Hrvata". Tako su ga, naime, nazivali Mlečani, njegovi najčešći i najljući neprijatelji, s kojima je ratovao cijelo vrijeme svoje vladavine. U tim sukobima Domagoj je najčešće izlazio kao pobjednik, pa "epitet" najgori treba shvatiti u tom kontekstu, nikako ne bukvalno.

Domagoj nije pripadao dinastiji Trpimirovića. Na vlast je došao prevratom, u jeku borbe za Trpimirovo nasljedstvo, a glavni protivnici su mu, po svemu sudeći, bili Trpimirovi sinovi Petar, Zdeslav i Mutimir. O pojedinostima vezanim za te sukobe danas ne znamo puno, no sigurno je da je borba za vlast u toj mjeri zaokupirala Hrvate da je ozbiljno dovedena u pitanje mogućnost efikasne obrane teritorija do tada držanog pod kontrolom. Mletački dužd Urso Particijak pokušao je iskoristiti novonastalu situaciju i napada Domagoja koji u tom trenutku nije bio u stanju pružiti otpor te nudi mir, a kao zalog mira Mlečanima daje i taoce. Time je otpočela borba za prevlast na Jadranu čiji će glavni protagonisti biti Arapi (Saraceni), Bizant, Mlečani i, naravno, Hrvati.

U drugoj polovici šezdesetih godina devetog stoljeća Arapi imaju inicijativu te duže vrijeme opsjedaju Dubrovnik i Bari. Na molbu cara Ludovika II. Domagoj je s vojskom pripomogao deblokiranju Barija, dok je Bizant, zbog svojih političkih ambicija, pomogao Dubrovčanima.

---

* *I. Meštrović: Domagojevi strijelci*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

Doprinos Hrvata pobjedi nad Arapima bio je znatan, toliko velik da je unio dodatno samopouzdanje Domagoju koji će od tada nastojati definirati osobne političke ciljeve, i uz pomoć vojske, za njih se boriti. Ti ciljevi svest će se uglavnom na definiranje južnih granica Hrvatske, obzirom da je Domagojev prethodnik, Trpimir, učvrstio kontinentalne.

Glavni Domagojevi protivnici, kako je već istaknuto, bili su Mlečani, iako nikako ne bismo smjeli minorizirati ulogu Bizanta, posebice u vrijeme vladavine Bazilija I. (Vasilija I.), ambicioznog vladara koji si je za cilj postavio obnovu Carstva. Ponovni sukobi s Mlečanima otpočeli su u Istri 872. godine zbog učestalih prepada na mletačko trgovačko brodovlje. Da bi smirio zaraćene strane intervenirao je i papa Ivan VIII., ali bez uspjeha. Do primirja dolazi tek kada Trpimirovi legalni nasljednici, uz podršku Bizanta, pokušavaju osvojiti vlast. Taj pokušaj Domagoj će energično suzbiti, ali će uskoro nakon toga umrijeti prirodnom smrću. Naslijedio ga je Zdeslav.

Knez Trpimir (845. - 864.)

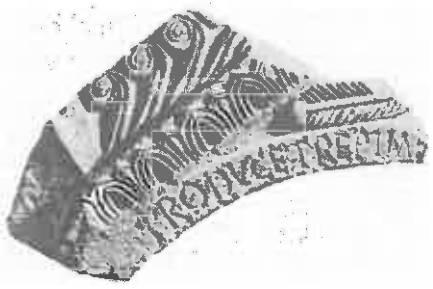

Knez Trpimir jedan je od najvažnijih vladara narodne dinastije. Mali broj povijesnih izvora koji o njemu izravno govore pružaju mogućnost za donekle različite interpretacije pojedinih segmenata njegove vladavine. To se, prije svega, odnosi na, za hrvatske vladare toga vremena, uvijek problematične i nadasve zamršene odnose s dalmatinskim gradovima.

Na prijestolje je Trpimir došao nakon smrti kneza Mislava. Za dvadesetak godina, koliko je bio na čelu Hrvatske, izgradio ju je kao jaku i stabilnu zemlju, te tako stvorio nužne pretpostavke za njeno "službeno međunarodno priznanje" koje će uslijediti za vladavine njegovih nasljednika (Branimir). Trpimir je, čini se, tek formalno priznao franačku vrhovnu vlast. Franačka država sredinom devetog stoljeća bila je u stalnim unutrašnjim previranjima što je slabilo njenu centralnu vlast i omogućavalo njoj ovisnim zemljama veću samostalnost. U prilog tezi o Trpimiru kao snažnom, od Franaka tek formalno ovisnom vladaru, ide i činjenica da je Trpimir uspio vojno poraziti bugarskog kana Borisa i donijeti nekoliko smionih političkih odluka. Jedna od tih odluka svakako je i prihvaćanje benediktinskog reda. U Rižincima, u neposrednoj blizini svoga kliškog dvorca, Trpimir je podigao benediktinski samostan u kojem je utočište pronašao i Gottschalk, redovnik koji je naučavao o predestinaciji i kao takav bio progonjen, kako od Crkve, tako i od svjetovnih vladara. Samostan u

---

* *Ulomak natpisa s Trpimirovim imenom*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

Rižinicama, koji bismo mogli nazvati i nekom vrstom Trpimirove zadužbine, za hrvatsku povijest od neprocjenjive je važnosti. Sve do danas sačuvan je ulomak oltarne pregrade na kojem je uklesano Trpmirovo ime. Taj natpis prvi je spomen hrvatskog imena na nekom povijesnom spomeniku. U vezi sa samostanom izdana je i Trpimirova darovnica, prvi hrvatski diplomatički spomenik (isprava). Darovnicom datiranom 4. ožujka 852. (godina i datum u historiografiji nisu apsolutno prihvaćeni) Trpmir se odriče nekih posjeda u korist splitskog nadbiskupa Petra u znak zahvalnosti što je ovaj potpomogao izgradnju benediktinskog samostana. Darovnica, iako nije sačuvana u originalu, prvorazredni je povijesni izvor za proučavanje najstarije nacionalne povijesti.

O značaju Trpimira, uostalom, najbolje govori činjenica da su ga historičari proglasili osnivačem dinastije čiji su članovi, gotovo u kontinuitetu, vladali Hrvatskom dva i pol stoljeća. Nakon njegove smrti došlo je do brobe za prijestolje koje, barem u prvi mah, nisu uspjeli preuzeti njegovi sinovi Petar, Zdeslav i Mutimir.

Knez Višeslav (?)

Najranija povijest Hrvata predmetom je stalnih polemika među historičarima, lingvistima, arheolozima..., zapravo svima onima koji se bave istraživanjima najranije nacionalne povijesti. Osnovni razlog tomu leži u činjenici što za taj dio prošle stvarnosti imamo najmanje povijesnih izvora, i to takovih koji najčešće nisu u stanju izdržati ozbiljnu znanstvenu kritiku. Da je tomu tako možda najbolje svjedoče nedoumice vezane uz kneza Višeslava. Njegovo ime spominje se samo na kamenoj krstionici nazvanoj po njegovom imenu. Krstionica, pretpostavlja se, potiče iz Nina, a pronađena je 1853. godine u kapucinskom samostanu sv. Otkupitelja u Veneciji. Na njoj, nažalost, nije uklesana godina gradnje, a iz latinskog natpisa na njenom gornjem rubu saznajemo da ju je dao izgraditi svećenik Ivan u čast svetog Ivana Krstitelja. Natpis u prijevodu glasi: "Ovaj izvor, naime, prima slabe, da ih učini prosvjetljenima. Ovdje se peru od svojih zločina što su ih primili od svog prvog roditelja, da postanu kršćani spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo djelo pobožno učini svećenik Ivan, u vrijeme kneza Višeslava, i to u čast sv. Ivana Krstitelja, da zagovara njega i njegova štićenika."

Stariji hrvatski historičari bili su skloni tvrditi da Višeslavova krstionica potiče s početka 9. stoljeća i pripisati joj veliku važnost u sagledavanju procesa kristijanizacije i prve organizacije političke vlasti Hrvata u

* *Krstionica Kneza Višeslava*

novonaseljenim krajevima. Po nekima od njih krstionica zasigurno potiče iz Nina. Kako je Nin tada bio neosporno hrvatski grad, uz to i središte biskupije, smatralo se da je i Višeslav morao biti hrvatski knez. Po drugima pak, na osnovu analize latiničkih slova, krstionica je smještena u 11. stoljeće, pa kao takva ne može biti valjani dokaz o pokrštavanju Hrvata početkom 9. stoljeća, pa čak niti o postojanju hrvatskog kneza po imenu Višeslav, s obzirom da ga izvori 11. stoljeća, kao uostalom niti bilo koji drugi, ne spominju. Ipak, s obzirom na kontekst u kojem se njegovo ima javlja, vjerojatno je riječ o hrvatskom vladaru o kojem ne znamo, i nećemo znati ništa sve dok se eventualno ne pronađu novi, relevantni povijesni izvori. Višeslavova krstionica, koja se pokazala kao nedovoljno pouzdana, čuva se danas u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Kosina, Franjo Josip (1907. - 1983.)

Relativno mali broj đakovačkih ulica dobilo je ime po osobama koje su živjele i radile u Đakovu. Jedna od njih, i to s pravom, nosi ime Franje Kosine. Svi oni koji su pokazivali interes za javni život grada od sredine pedesetih do početka osamdesetih godina, napose glazbeni, zasigurno znaju tko je bio Franjo Kosina. Skladatelj, učitelj i glazbeni pedagog energičan u edukaciji, ali inače samozatajan čovjek prepoznatljivog vizualnog identiteta. Od najranije mladosti bio je nerazdvojno povezan i fasciniran glazbom. Od nje, i za nju, živio je cijeli život.

Franjo Josip Kosina rođen je u Osijeku 23. srpnja 1907. gdoine. Da se radi o glazbeno izuzetno nadarenoj osobi bilo je jasno već od njegove najranije dobi kada je ovladao većinom glazbenih instrumenata (kasnije gotovo da i neće biti glazbala na kojemu neće biti u stanju muzicirati). Već s nepunih dvadeset godina, 1925., vodio je tamburaški zbor, a nedugo zatim povjereno mu je mjesto zborovođe crkvenog zbora "Lira", te ravnanje zborovima u muškoj, ženskoj i realnoj gimnaziji u Osijeku. Kao glazbeni pedagog, u periodu između dva rata, aktivan je u KUD-u "Lipa", te društvima "Frankopan" i "Obrtnik". Godine 1930. u Subotici je položio kantorski ispit za orguljaša što mu "daljnjih dvadeset i više godina (...) ostaje glavno zanimanje, a oživljavanje nota sa crtovlja u vokalnoj i instrumentalnoj izvedbi trajna (...) ljubav kojoj posvećuje gotovo sve slobodno vrijeme."

Početkom pedesetih godina (1952.) maestro Kosina doselio se u Đakovo, iako je, kao tada već istaknuti

glazbeni pedagog, mogao birati mjesto stalnog boravka. Zbog dotadašnjih zapaženih rezultata na području glazbene kulture i, napose, uspješnog uređivanja glazbenog programa Radio Osijeka, radno mjesto nudili su mu u Zagrebu, Zadru i Sarajevu. Iako svjestan da bi mu rad u tim sredinama omogućio bržu i veću stručnu afirmaciju, spomenute ponude ipak nije prihvatio. Iz Osijeka, odnosno Belja, gdje je kraće vrijeme radio kao referent za glazbu i dirigent muškog pjevačkog zbora, prešao je u Đakovo i tu ostao sljedećih tridesetak godina, zapravo sve do smrti. Entuzijazmom, kompetentnošću i velikom radnom energijom ubrzo se nametnuo kao jedna od centralnih osoba društvenog, posebice kulturnog života grada.

Predavajući glazbeni odgoj prvo u jedinstvenoj, a potom Osnovnoj školi "I. G. Kovačić", Kosina je nizom aktivnosti, kako unutar škole, tako i izvan nje, dao snažan poticaj razvoju glazbene kulture. U školi je vodio tamburaški i pjevački zbor koji je ostvario značajne rezultate na lokalnim, regionalnim i republičkim natjecanjima, dok je u samom gradu inicirao rad Pjevačkog zbora "Ivo Lola Ribar" i Tamburaškog orkestra Narodnog sveučilišta "August Cesarec". Od 1952. do 1957. godine, pod njegovim vodstvom, djelovala je i Gradska glazbena škola. Kao zborovođa, ali i na druge načine, ostavio je traga u KUD-u "Sklad" i drugim kulturno-umjetničkim društvima Đakovštine. Sasvim razumljivo je da se upravo takav čovjek našao i među pokretačima i organizatorima "Đakovačkih vezova", smotre folklora koja je dala veliki doprinos afirmaciji izvornog narodnog stvaralaštva - ali i promicanju grada Đakova kao turističkog i kulturnog središta Slavonije.

Do sada istaknuto uglavnom svjedoči o maestru Kosini kao istaknutom glazbenom pedagogu. On je to uistinu i bio, ali ne samo to. Naime, osim što je radio s najmlađima, vodio tamburaške i pjevačke zborove, za njih je napisao i veliki broj skladbi. U sjećanju starijih

Đakovčana posebno mjesto u njegovom opusu zauzimaju operete "Trnoružica", "Pečurkica" i "Opaki car", te Društvena koračnica ĐŠK-a (Đakovačkog športskog kluba) i Đakovačka koračnica. Sve to skladao je uglavnom "za trenutne potrebe, za prvi nastup mladih tamburaša, za planiranu priredbu ili dolazeću svečanu akademiju na poznati tekst ili samo kao izazov nekom tekstopiscu da ponesen glazbom nađe odgovarajuće riječi." Napisane skladbe nisu našle svoje mjesto u povijesti suvremene hrvatske glazbe. Uostalom, s tom namjerom nisu ni pisane. Kao što je već istaknuto, pisane su za konkretne prilike i konkretnu namjenu, te su kao takve najčešće uspjele ostvariti željeni cilj: pobuditi najdublje ljudske emocije.

Za unapređivanje glazbene kulture, rad u Savezu izviđača i organizaciji "Đakovačkih vezova" Franjo Josip Kosina dobio je više društvenih priznanja i odlikovanja. Nagrađen je ordenom sa zlatnim vijencem, Zlatnim javorovim listom sa zracima i Zlatnom značkom u povodu 10. obljetnice "Đakovačkih vezova". Umro je u Đakovu 30. studenoga 1983. godine.

Kovačić, Ivan Goran (1913. - 1943.)

Ivan Goran Kovačić hrvatski je književnik koji je svojim stvaralačkim opusom, u kojem treba svakako istaknuti potresnu poemu "Jama", svojim ljudskim opredjeljenjem i tragičnom smrću izborio mjesto među istaknutijim hrvatskim književnicima.

Rođen je 21. ožujka 1913. godine u Lukovdolu, malom selu Gorskog kotara koje će mu biti trajna inspiracija, i za koje će, na specifičan način, ostati vezan sve do smrti. Otac Ivan, gostioničar, umro je od tuberkuloze u dobi kada je budući pisac bio još dijete. Očeva smrt, kao i smrt dvije njegove sestre, te činjenica da je živio u obiteljskoj kući u neposrednoj blizini mjesnog groblja, vjerojatno je utjecala na kasnije Goranove intelektualne preokupacije. Zaokupljenost tanatosom (smrću) i socijalnom problematikom, napose teškim položajem obespraveljnih socijalnih kategorija, postat će njegove trajne osobne, ali i književne preokupacije. Doduše, sudeći prema rezultatima postignutim u vrijeme školovanja, malo što je govorilo da će od Ivana Kovačića (ime Goran pridodao je svojem krštenom imenu 1935. godine) postati ugledni književnik. Osnovnu školu polazio je u Lukovdolu, a gimnaziju u Karlovcu i Zagrebu. Jednu godinu morao je čak ponavljati, a indikativno je da su mu ocjene iz hrvatskog jezika, tj. srpskohrvatskog, kako se tada službeno nazivao, bile jedva zadovoljavajuće. (Slične stvari dešavale su mu se i na studiju književnosti i povijesti koje je upisao tridesetih godina. Tu je, npr., imao problema položiti ispite iz francuskog

i engleskog jezika, jezika s kojih je samo koju godinu kasnije prevodio više nego zahtijevne tekstove). Unatoč toga 1929. godine, još kao gimnazijalac, objavio je u listu "Omladina" crticu "Ševina tužaljka". Bio je to, kako će se kasnije utvrditi, početak jedne uspješne književne karijere. Slijedile su pjesme, novele, humoreske, književne kritike, od 1930. i prve pjesme na kajkavskom narječju, da bi mu već 1932. godine, zajedno s Vladom Jurčićem i Josipom Hitrecom, bila tiskana prva zbirka pjesama.

Svoje najbolje radove, ako izumemo "Jamu", Goran će napisati u drugoj polovici tridesetih godina. Radeći kao urednik kulturne rubrike "Hrvatskog dnevnika" objavio je mnoštvo priloga književno-novinarskog sadržaja. Godine 1936. izlazi mu i knjiga novela "Dani gnjeva". Bio je to zbir od sedam socijalno angažiranih novela u kojima je autor istaknuo svu bijedu življenja tzv. "malih ljudi". U Goranovim pjesmama prisutni su isti motivi, ali "kao što i priliči lirici, u pjesmama je uglavnom izražen složeni čuvstveni uvid u istinu o zbiljskim društvenim pojavama, a ne opis tih pojava..." Zbog snage pjesničkog izraza, te činjenice da je pjevao na kajkavskom narječju, pritom uvažavajući specifičnosti lukovdolskog kraja, ponajbolje pjesme, napisane sredinom tridesetih godina, sakupljene su u zbirci pjesama "Ognji i rože" izdanoj 1945. godine.

Godine 1940. Goran postaje urednikom lista "Novosti", a kada se list u travnju sljedeće godine ugasio, jedno vrijeme ostao je bez posla. Kasnije će se zaposliti u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu. Sklon bolestima, ali vođen humanim idealima pravde i slobode, krajem 1942. godine, zajedno s Vladimirom Nazorom, napušta Zagreb i pridružuje se partizanima. Iako je prihvatio pušku, služio se najčešće perom. U veljači 1943. godine, u Livnu, napisao je poemu "Jama", vjerojatno najsnažnije umjetničko djelo nastalo na ovim prostorima tijekom Drugog svjetskog rata. Motiviran kon-

kretnim zločinima, pisac ih je uspio transcendentirati, prikazati ih kao sukob dobra i zla, erosa (života) i tanatosa (smrti). Takav pristup, dakako, zločine nije učinio manje strašnim, već univerzalno neprihvatljivim. Nedugo nakon što je dovršio ovu pjesmu, Goran je i sam postao žrtva bestijalne brutalnosti. Sredinom srpnja mjeseca četnici su ga zarobili na obroncima Zelengore, a nedugo potom i ubili.

Nakon Drugog svjetskog rata djelo Ivana Gorana Kovačića, kako zbog neupitne književne vrijednosti, tako i tada pozitivnih političkih konotacija, biva općeprihvaćeno. Tomu nije smetala činjenica što je bilo pisano tradicionalnim izrazom i pod jakim utjecajem domaćih (Krleža, Nazor, Vidrić) i stranih (Gogolj, Dante, Poe) književnika. Njihov utjecaj posebice je bio vidljiv u Goranovim pjesmama, ali ipak ne toliki da bi ugrozio autentičnost njegovog izraza. Neposredno nakon smrti tiskana je njegova i Nazorova zbirka pjesama "Hrvatske pjesme partizanke". "Jama" je po prvi puta izdana u Bariju (Italija) 1944., a "Ognji i rože", kako je već spomenuto, u Zagrebu 1945. godine. Slijedila su Djela, Izabrana djela itd. Od 1964. godine održava se u pjesnikovom rodnom mjestu književno-kulturna manifestacija "Goranovo proljeće".

Kozarac, Josip (1858. - 1906.)

Josip Kozarac bio je u doba realizma u hrvatskoj književnosti, periodu koji je trajao od smrti Augusta Šenoe 1881. godine pa do, okvirno, početka stoljeća, nesumnjivo najznačajniji pisac Slavonije. Po zanimanju bio je šumar. Rođen je u Vinkovcima 18. ožujka 1858. godine. Iako je poticao iz siromašne obitelji u rodnom gradu polazio je gimnaziju, a kada ju je završio, uspio je u Beču upisati Visoku školu za kulturu tla. S obzirom na fascinantnost prirodom (s njom se, po osobnom kazivanju, u "koštac" uhvatio već u sedmoj godini života, na način da je dobro upoznao biljni i životinjski svijet koji ga je okruživa o, a za koji je vremenom postao i emotivno vezan) izbor škole bio je logičan, a u kasnijem periodu, pokazalo se, i nadasve poticajan za njegov književni rad.

Nakon trogodišnjeg boravka u Beču (1879. - 1882.) Kozarac se vraća u domovinu gdje prvih nekoliko godina radi kao pripravnik po selima Posavine, a zatim kao desetogodišnji ravnatelj šumarije u Lipovljanima. Sam je znao isticati da su mu to bile najdraže godine života, a gledajući s književnog aspekta, svakako i najuspješnije. Poslije Lipovljana radi u rodnim Vinkovcima. Tu je, kao nadšumar, uređivao "Šumarski list" u kojem je objavio na desetke stručnih radova. Bilo je to u drugoj polovici devedesetih godina, u zadnjoj etapi njegova kratkog života.

Kao i mnogi drugi književnici onoga vremena Josip Kozarac svoj književni opus otpočeo je pjesmama. Doduše, po mišljenju kritičara, bile su to loše napisane

pjesme. Prvu je objavio ("Zmija") u "Hrvatskoj lipi" 1875. godine, a kasnije će ih objavljivati i u tako uglednim publikacijama kao što je "Vijenac", ali bez većeg pozitivnog odjeka. Status najcjenjenijeg slavonskog pisca na prijelazu stoljeća Kozarac je stekao svojim romanima, i naročito pripovijetkama. Jedna od prvih bila je "Priča djeda Nike", pripovijetka u kojoj su dani mladalački doživljaju prirode, njegove trajne stvaralačke inspiracije. Osim prirode koja ga je okružívala, na Kozarčevo pisanje bitno će utjecati i relevantna društvena i gospodarska pitanja Slavonije zadnjih desetljeća 19. stoljeća. S jedne strane, kao obrazovan čovjek koji je shvaćao nužnost promjena koje je sa sobom nosio kapitalistički razvitak, nastojao je ukazati na potrebu mijenjanja postojećih odnosa, kako društvenih tako i gospodarskih. S druge pak, kao zagovornik zadružnog, patrijarhalnog života, iskazivao je neskrivene simpatije prema tradiciji i sistemu vrijednosti iz nje iznjedrenom. Te suprotnosti dale su možda i glavno obilježje njegovim djelima. Koliko dobro, toliko i loše. Naime, Kozarac je u svojim pripovijetkama i romanima nastojao ne samo naznačiti, nego i razriješiti određene probleme. Upravo stoga pojedinci ga vide kao pragmatičnog pisca - što je, zapravo, točno, a poneki idu toliko daleko da ga uspoređuju i s A. M. Reljkovićem, što je, čini se, ipak previše. Iako su neki njegovi literarni radovi uistinu više nalikovali stručnim studijama nego proznim djelima, pa su tako i kvalificirani, Kozarac se nerijetko uspio uzdići iznad programatskih poruka, te opisom prirode, ocrtavanjem ljudskih karaktera i unutrašnjom napetošću dati umjetnički dojmljiva ostvarenja. Posebice treba istaknuti ženske likove u njegovim pripovijetkama i romanima. On je "jedan od prvih naših pisaca koji je umio literarno oživjeti ženske likove, dati im karakteristike individualnih ličnosti."

Kao većina drugih pisaca i Josip Kozarac imao je nekoliko stvaralačkih faza koje, doduše, ne dovode u pitanje njegov realizam unutar hrvatske književnosti, ali ga donekle relativiziraju. U zadnjoj, trećoj fazi (prva traje

do otprilike 1887., a druga do 1899. godine) Kozarac se donekle udaljava od dotadašnjih tema i naglasak stavlja na psihološku dimenziju svojih junaka. Tome je vjerojatno pridonijela njegova bolest, neugodnosti s cenzurom zbog u to vrijeme radikalne kritike vlasti, svećenstva i opozicije, te osamljenost u kojoj je živio.

Bez obzira na manjkavosti koje su prisutne u njegovom opusu treba istaknuti da je on, unatoč toga, jedan od najznačajnijih hrvatskih realista. Koncentriranost na Slavoniju i njezine probleme nikako ne treba shvatiti kao nešto ograničavajuće. Naprosto, Kozarac je pisao o onome što je najviše volio i najbolje poznavao. Uz sav respekt prema njegovim romanima, čini se, najviše je ipak dao u pripovijetkama, i to onima "koje je pisao bez određene tendencije i teze, a to se najčešće događalo onda kada je neposredno posezao za motivima slavonskih pejzaža, koji su bili sastavni dio njegove ličnosti. Tu je Kozarac sa mnogo poezije na najmanje prostora iznio najbolja zapažanja i dosegao najveću umjetničku razinu."

Josip Kozarac umro je u Koprivnici 21. kolovoza 1906. godine.

Najznačajnija djela su mu romani "Mrtvi kapitali" i "Među svjetlom i tminom", pripovijetke "Slavonska šuma", "Tena", "Tri ljubavi", "Tri dana kod sina", "Oprava", te drame "Tuna Bunjavilo" i "Tartufov unuk".

Kralj Petar Krešimir IV.

(1058. - 1075.)

Petar Krešimir IV., sin kralja Stjepana, zasigurno je najznačajniji Krešimirović, a po mnogima, i najznačajniji vladar narodne dinastije. Takva mišljenja bazirana su na činjenici povećanja teritorijalnog opsega njegove države i, dakako, vojne snage, u tom vremenu presudnog činioca kreiranja političkih opcija. Doduše, i vanjskopolitičke prilike išle su Krešimiru u prilog. Utjecaj Bizanta u Dalmaciji bivao je sve slabiji, bez obzira što je Dalamcija formalno priznavala vrhovništvo bizantskog cara. Na sjeveru Hrvatske, u Slavoniji, čini se da je upravo tada uspostavljena stabilna granica s Mađarskom koja se, zbog braka kćerke kralja Bele I. i hrvatskog bana Zvonimira (kasnije kralja), jedno vrijeme distancirala od pretenzija na hrvatski teritorij. Treba istaknuti da je već kralj Tomislav uspio zavladati spomenutim teritorijem, ali se njegova vladavina kvalitativno bitno razlikovala od vladavine Petra Krešimira IV. "Dok su... raniji hrvatski vladari bili uglavnom nominalni gospodari dalmatinskim gradovima, Petar Krešimir bijaše im pravi gospodar, ne kiteći se naslovom carskog prokonzula ili eparha. Tim se vještim diplomatskim činom Petra Krešimira napokon ispuni stoljetna težnja hrvatskih vladara da sjedine sa svojom državom drevna središta kulture na istočnoj obali Jadranskog mora: otada 'regnum Dalmatiae et Croatiae' nije puki naslov hrvatskog vladara, nego je to označivalo jedinstveni političko-upravni teritorij, po kojem se širila njegova moć."

---

* *Povelja Kralja Petra Krešimira IV.*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

Osim na sjever i jug Krešimir je svoju državu proširio i prema istoku, ali dokle su sezale njene granice ne možemo zasigurno ustvrditi. Obzirom da se Krešimir odazvao na molbu plemića iz skopske oblasti i vojno pomogao tamošnji ustanak protiv Bizanta, vjerojatno je neretljanska kneževina morala biti sastavni dio njegove države. Da nije tako vojna pomoć pobunjenicima na jugu Balkana ne bi bila moguća. Kada je uz pomoć Mađara Krešimir, tj. njegov ban Zvonimr, uspio obraniti zapadne dijelove države ugrožene od istarsko-kranjskog markgrofa Urlicha mogao je u darovnici samostanu Sv. Krševana izdanoj 1069. godine napisati kako je uz Božju pomoć proširio granice svoje države na kopnu i moru. Državu je podijelio na banovine. U Primorju je banovao Gojčo, u Slavoniji Zvonimir, dok je treća banovina vjerojatno bila na teritoriju današnje Bosne, ali izvori ne daju informacije o tomu koji je ban njome vladao.

Za Petra Krešimira IV., koji nije imao stalne prijestolnice, održan je u Splitu 1060. godine crkveni sabor na kojem je sudjelovao i papin legat Majnard. Zaključci sabora bili su na liniji reformskih usmjerenja (zabrana ženidbe svećenika, zabrana liturgije na slavenskom jeziku) što će u Hrvatskoj izazvati žestoke sukobe tijekom Krešimirove vladavine. Reformska struja, unatoč plebiscitarnom protivljenju naroda, u tom sukobu izaći će kao pobjednik, što će biti potvrđeno na drugom splitskom saboru održanom petnaest godina kasnije.

Kralj Petar Svačić (1093. - 1097.)

Posljednji hrvatski vladar koji je na vlast došao izabran od Hrvata. Vladao je u kaotičnim vremenima, između smrti Stjepana II., zadnjeg Trpimirovića, i krunidbe Kolomana, ugarskog kralja, za kralja Hrvatske i Dalmacije 1102. godine. Ili, još točnije, od 1093. do 1097. godine. Naime, te godine kralj Petar sukobio se na planini Gvozdu sa Kolomanom. U toj bitci Petrova vojska bila je poražena, a on, po svemu sudeći, ubijen. Od tada, u spomen na bitku i svog kralja, narod je planinu Gvozd prozvao Petrovom gorom. Kako je riječ o zadnjem vladaru narodne dinastije njegovo ime korišteno je zadnjih stoljeća kao simbol borbe za nezavisnost Hrvatske, te je kao takvo postalo dio legende koja s povijesnom zbiljom nije uvijek imala puno dodirnih točaka.

O Petru Svačiću znamo doista vrlo malo. Za razliku od nekih drugih hrvatskih vladara onoga vremena, on iza sebe nije ostavio niti materijalnog, niti pisanog traga. O njemu govori tek jedna ugarska kronika, i to iz 13. stoljeća, u kojoj je zabilježeno: "A on (tj. Koloman) poslao je vojsku u kraljevstvo Dalmaciju i dao je ubiti kralja Petra, koji je, došavši pred Ugre u planinama, koje se nazivaju Gvozd, u spomenutim planinama pobijeđen i ubijen. Stoga se iste planine sve do danas u mađarskome zovu "Patur Gozdia" (tj. Petrov gvozd). Sjedište je ovoga kralja bilo u gradu Kninu."

Kako se u kronici ne spominje rod iz kojeg Petar potiče, podrijetlo mu je bilo teško odrediti. Povjesničari su skloni mišljenju, ali ne svi, da je najvjerojatnije riječ

---

* *O. Iveković: Pogibia Petra Svačića*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

o Petru koji se spominje u Supetarskom kartularu kao Petar Snačić (Svačić), ban kralja Zvonimira i Slavca. Ako o osobi Petra Svačića nemamo pouzdanih informacija, za Hrvatsku u vrijeme njegove vladavine možemo sa sigurnošću reći da je bila svedena na mali prostor istočno od Krke. Do teritorijalnog smanjenja države došlo je uslijed sukoba unutrašnjih i vanjskih činilaca koji su nakon smrti kralja Zvonimira, koji nije ostavio zakonskog nasljednika, nastojali zauzeti upražnjeno mjesto. Jedna grupacija podržavala je Stjepana II. (1089. - 1090.), sinovca Petra Krešimira, a druga Jelenu, Zvonimirovu udovicu, sestru ugarskog kralja Ladislava. Kada je Stjepan II. 1090. godine nestao s političke scene (vjerojatno umro), inicijativu u borbi za prijestolje preuzela je Jelena. Njeni protivnici imali su podršku bizantskog cara Aleksija Komnena koji je na taj način nastojao spriječiti utjecaj Ugarske na priobalne gradove kojima je on ponovno nametnuo bizantsku supremaciju (vlast). U takvoj situaciji Jelena prijestolje nudi Ladislavu i poziva ga da s vojskom uđe u Hrvatsku, što je on i prihvatio. U pohodu 1091. godine Ladislav je osvojio Hrvatsku, osim dijelova istočno od Krke, bez da mu je netko pružio organizirani otpor, te za kralja postavlja sinovca Almoša (1091. - 1095.), a sam se vraća u Ugarsku koju su, na nagovor Bizanta, napali Kumani. Ladislav će 1095. godine, godinu dana nakon što je osnovao zagrebačku biskupiju, opozvati Almoša, a za svog nasljednika imenovati njegova brata Kolomana koji će 1097. godine poraziti Petra Svačića, a 1102. u dogovoru s hrvatskim plemstvom, u Biogradu biti okrunjen kraljem.

Kralj Stjepan Držislav (969. - 997.)

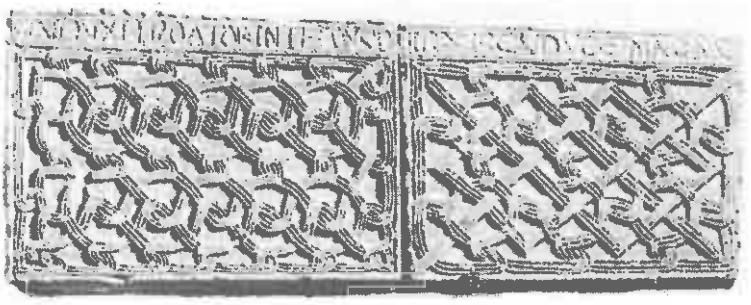

Hrvatski kralj, sin Krešimira II. Nakon višegodišnjih građanskih ratova vođenih za prevlast u državi Krešimir II. uspio je stabilizirati vlast i takvu, relativno sređenu državu, predati u nasljedstvo sinu koji je, vješto balansirajući između Bizanta, Bugarske (Makedonije) i Venecije uspio održati njenu samostalnost i unutrašnju homogenost.

Početkom Držislavove vladavine najveća opasnost prijetila je Hrvatskoj od Samuila, makedonskog (bugarskog) vladara čija se država protezala cijelim Balkanom. U takvoj situaciji logična je bila Držislavova strategija približavanju Samuilovom najvećem neprijatelju - Bizantu. Kao svom savezniku, Bizant je Držislavu na upravu dao dalmatinske gradove i otoke, te ga, kao prvog hrvatskog vladara, okrunio za kralja Hrvatske i Dalmacije. U to vrijeme stabilni su bili i odnosi s Venecijom koja nije imala teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj, niti se miješala u njene unutrašnje poslove i, što je bilo isto tako važno, redovito plaćala Držislavu danak za slobodnu plovidbu i trgovinu Jadranskim morem. No, u zadnjim godinama Držislavove vladavine, ojačavši svoj međunarodni položaj prisnim odnosima s Bizantom i Njemačko-rimskim carstvom Otona III., mletački dužd

---

* *Natpis iz vremena Kralja Držislava*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

Petar Orseolo odbio je plaćati danak. Ta odluka dovela je do rata za vrijeme kojeg je Držislav, nakon prvotne inicijative Mlečana koji su osvojili otok Vis, umro. Iza sebe je ostavio tri sina: Svjetoslava Suronju, Krešimira i Gojslava. Naslijedio ga je najstariji, Svjetoslav Suronja, protiv kojeg su se uskoro pobunili Krešimir i Gojslav smatrajući da trebaju vladati zajednički. Bio je to uvod u još jedan građanski rat u Hrvatskoj, i to baš u vrijeme kada se činilo da su pronađeni principi reguliranja prijenosa vlasti sa kralja na njegove nasljednike. Učinjeno je to, po svemu sudeći, baš za vrijeme Držislava, na kapitulskom natpisu koji je pronađen u blizini Knina, a danas se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika. Osim reguliranja nasljedstva taj spomenik svjedoči i o tome da je u Kninu bilo središte države. Ono je, doduše, bilo i ranije, ali vjerojatno ne Trpimirovića, nego Branimira. "Trpimirovići nisu svoj prodor u unutrašnjost započeli prije Muncimira, koji gradi crkvu u Uzdolju kraj Knina, ali se konačno učvršćuju u unutrašnjosti izgleda tek za Držislava."

Kralj Tomislav (910. - 928.)

O najstarijoj povijesti Hrvata povjesničari su ispisali nebrojene stranice, ali do općeg konsenzusa o osobama i događajima tog vremena nije se došlo. Nedoumice vezane za taj dio nacionalne povijesti brojne su, a proizlaze, kako iz oskudnih povijesnih izvora neophodnih za rekonstrukciju prošle stvarnosti, tako i iz nedostatne kritičke valorizacije dostupnog materijala. Vodeći računa o ovim napomenama čitatelj bi trebao pristupiti prikazu osnovnih značajki vladavine kneza (kralja) Tomislava, jednog od najvećih i najznačajnijih hrvatskih vladara narodne dinastije.

Tomislav je zasigurno prvi hrvatski kralj. Okrunjen je vjerojatno 925. godine, ali ne na Duvanjskom polju, kako to tvrdi narodna predaja i pojedini pripadnici romantičarskog usmjerenja unutar hrvatske historiografije. Čak se pouzdano ne zna ni tko je Tomsilavu dao kraljevsku krunu. Možda je to bio papa (Ivan X. ga u jednom pismu naziva "dragim sinom i kraljem"), možda bizantski car, a nije isključeno da se Tomislav nakon pobjeda nad svojim protivnicima (Bugarima i Mađarima) osjećao dovoljno moćnim i sam se proglasio kraljem. Bez obzira koja je od navedenih tvrdnji točna, nepobitna je činjenica da je Tomislav od prve polovice desetog stoljeća nosio kraljevsku titulu.

Kao što je već rečeno, do proglašavanja Tomislava kraljem došlo je nakon vojnih pobjeda nad Mađarima i Bugarima. Kada su Mađari sa područja na kojima i danas obitavaju krenuli prema jugu, s namjerom da se probiju

---

* *O. Iveković: Krunidba kralja Tomislava*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

do mora, sukobili su se s Tomislavom, tada još knezom Primorske Hrvatske. Tomislav ih je uspio poraziti i protjerati preko Drave uspostavivši tako višestoljetnu granicu između te dvije države. I ne samo to. Kao rezultat vojnih pobjeda Tomislav je uspio ujediniti Primorsku i Panonsku Hrvatsku i takvu, ujedinjenu Hrvatsku, izgraditi kao respektabilni politički i vojni subjekt svoga vremena. Uspješno je ratovao protiv Bizanta, te napose Bugara koji su pod Simeunom bili na vrhuncu moći. Pobjedivši Bugare 926. godine Tomislav je proširio granice Hrvatske prema istoku.

Za vrijeme Tomislavove vladavine vode se žestoki crkveni sporovi koji su imali i šire društveno značenje, a razriješeni su na crkvenim saborima u Splitu 925. i 928. godine. U osnovi sukoba bio je spor između Ninske i Splitske biskupije. Ova potonja došla je u sastav Hrvatske u vrijeme bugarsko-bizantskog rata, a bila je pod vrhovništvom pape. Za razliku od Ninske biskupije u kojoj se obred vršio na narodnom jeziku i glagoljskim pismom, u Splitskoj biskupiji u uporabi je bio latinski jezik. Zbog toga, zbog borbe koja će od te dvije biskupije biti imenovana nadbiskupijom, i posljedica takve odluke (pravo na prikupljanje crkvene desetine), došlo je do spora koji je razriješen na prvom crkvenom saboru u Splitu 925. godine. Papa je u pismu upućenom Tomislavu i biskupijama stao na stranu Splitske biskupije koju je imenovao nadbiskupijom. Grgur, biskup Ninske biskupije, nije prihvatio odluke sabora, te je tri godine kasnije bio sazvan novi sabor koji je za Ninsku biskupiju bio još pogubniji. Nedugo nakon toga Ninska biskupija bila je ukinuta, a Grgur "sklonjen" u manje značajnu Skradinsku biskupiju.

Rješenjem ckvenog spora rješeno je u Hrvatskoj onog vremena važno, ne samo crkveno, već i društveno pitanje, i samim tim stvorena pretpostavka za daljnji razvoj hrvatskog kraljevstva.

Kralj Tvrtko I. Kotromanić

(1353. - 1391.)

Najznačajniji vladar srednjovjekovne Bosne. Zahvaljujući svojemu podrijetlu, umijeću vladanja, ali i za njega vrlo povoljnim političkim prilikama u ugarsko-hrvatskom kraljevstvu i Srbiji, uspio je znatno proširiti granice Bosne. Godine 1377. okrunjen je za kralja "Srbljem, Bosni, Primorju, Hunskoj zemlji, Donjim Krajem, Zapadnim Stranam, Usori, Soli, i Podrinju", a 1390. godine, na vrhuncu svoje moći, nakon što je ovladao Dalmacijom i južnom Hrvatskom, kraljevski naslov proširio je i na te zemlje.

Tvrtko je bio sin Vladislava Kotromanića, brata bana Stjepana I. Kotromanića, i Jelene Šubićeve. Kako mu stric nije imao muškog potomka on je nakon njegove smrti, iako mu je bilo samo petnaest godina, postao bosanskim banom. Budući da mu je i otac Vladislav uskoro umro, pri obavljanju vladarskih poslova pomagala mu je majka Jelena. Sami počeci Tvrtkova upravljanja Bosnom (1353.) nisu ukazivali na to da će ona, i to relativno brzo, postati najmoćnija balkanska država. Prve godine njegova banovanja obilježila je borba s domaćom vlastelom koja je težila većim ovlastima, a to je u ondašnjim prilikama nužno značilo i desetabiliziranje centralne državne vlasti. Vrhunac te borbe bio je sukob s bratom Vukom (Stjepanom). Uz pomoć hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika, Tvrtko je uspio zadržati vlast, iako je kraće vrijeme, zajedno s majkom, morao

---

* *Povelja Kralja Tvrtka*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

napustiti Bosnu. Vratio se pobjedonosno 1366. godine i uspostavio relativno stabilne odnose s potčinjenim feudalcima, a događanja u susjednim zemljama samo su još dodatno potencirala njegove osvajačke aspiracije.

Smrt srpskog cara Uroša (1371.) bila je uvod u slabljenje i raspad nekoć moćnog srpskog carstva. U feudalnim borbama nastalim nakon njegove smrti Tvrtko je stao na stranu kneza Lazara pomogavši mu u borbi protiv izravnih konkurenata za carsku krunu. Pri tome je, kako je u to vrijeme bilo uobičajno, osvojene posjede zadržao za sebe, a kako je njegov djed Stjepan I. Kotromanić imao za ženu kćer srpskog kralja Dragutina, smatrao se legitimnim nasljednikom dinastije Nemanjić, te se u manastiru Miloševi okrunio za kralja. "Krunisanje međutim Tvrtkovo nije važno samo s toga, što se je njim proglasio kraljem i pravnim nasljednikom Nemanjića; nego i zato, što je tim činom uzvisio dosadanju banovinu bosansku na samostalnu kraljevinu, što je i ostala sve do pada svoga 1463."

Samo nekoliko godina kasnije, nakon smrti kralja Ludovika I. Anžuvinca, stvoreni su povoljni uvjeti da se Tvrtko umiješa i u unutrašnje prilike njegove države, ponajprije hrvatskog dijela, obzirom da mu je majka bila iz roda Šubića. U sukobima koji su nastali za upražnjeni kraljev prijestol Tvrtko je stao na stranu pobunjenika (braća Horvat, Ivan Paližna) koji su se suprotstavili Ludovikovoj maloljetnoj kćeri Mariji i njezinoj majci. Za ishod tog sukoba presudan događaj zbio se srpnja mjeseca 1386. godine nadomak Gorjana, sela u neposrednoj blizini Đakova, središta bosanskih biskupa koje Tvrtku nije bile nepoznato. Naime, on je već u veljači 1355. godine boravio u Đakovu kao gost biskupa Peregrina, a po svemu sudeći, i u prosincu 1374. Tada ga je, navodno, biskup Petar vjenčao za bugarsku princezu Doroteju. Novija istraživanja, doduše, ne dovode u pitanje njegov boravak u Đakovu, niti to da ga je vjenčao spomenuti biskup, ali dovode u pitanje Đakovo kao mjesto vjenčanja.

Formalno se pozivajući na nasljedno pravo svoje majke na dalmatinske gradove Tvrtko je nastojao, što je moguće prije, i njima ovladati. Godine 1387. osvojio je Klis i Ostrovicu i tako ostvario bitne strateške pretpostavke za daljnje uspješno ratovanje. Zbog sve izravnijih prijetnji Turaka dalmatinski gradovi uspjeli su još izvjesno vrijeme odoljevati Tvrtkovoj vojsci. Naime, svjestan opasnosti koja mu prijeti od Turaka ako ovi izbiju na granice Bosne, njegov vojskovođa Vlatko Vuković uspješno im se suprotstavio 1388. godine kod Bileće, a već sljedeće godine, kao saveznik kneza Lazara, sudjelovao je i u bici na Kosovu. Da bi se mogao suprotstaviti Turcima, Tvrtko je morao svoje glavne snage povući iz Dalmacije i za neko vrijeme odložiti predaju njezinih gradova. Kada je do predaje tijekom 1390 godine ipak došlo, Tvrtko je imao razloga izmijeniti svoju kraljevsku titulu. Od tada se nazivao "kralj Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja".

Daljnji osvajački planovi, vezani ponajprije za ekspanziju prema sjeveru (Slavonija) i jugu (posjedi pod mletačkom upravom), nisu bili realizirani. Kralj Tvrtko I. Kotromanić umro je ožujka mjeseca 1391. godine. Državu koju je stvorio, u tom opsegu, njegovi nasljednici, što zbog objektivnih okolnosti, što zbog nesposobnosti, nisu uspjeli očuvati.

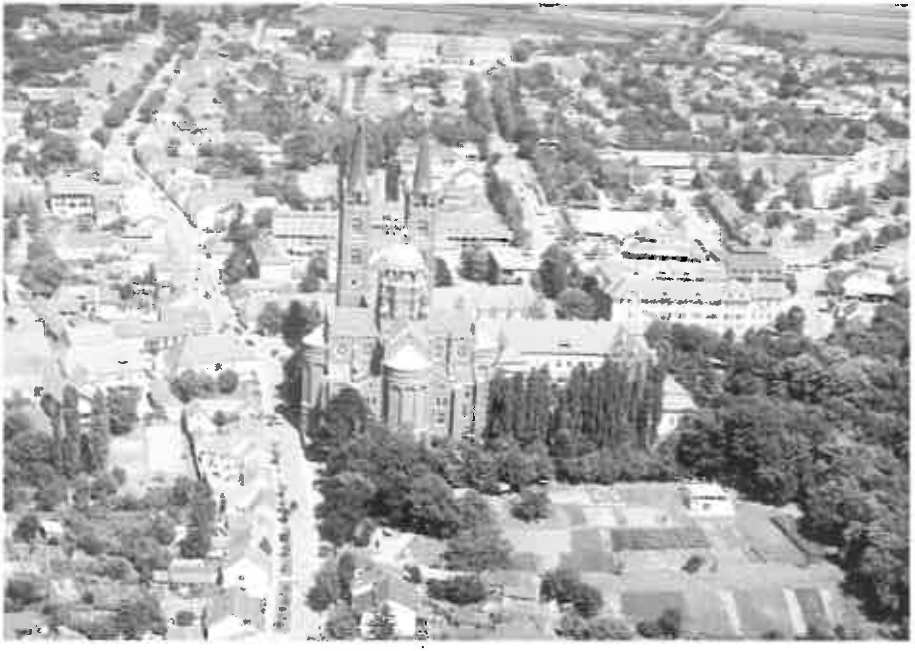

Panorama Đakova

Središnja gradska ulica zimi I

Trg Josipa Jurja Strossmayera

Jesen u Đakovu

Raskrižje Frankopanske i Tomislavove ulice (arhivski snimak)

Ulica kralja Tomislava

Trg Nikole Šubića Zrinskog (arhivski snimak)

Ulica Augusta Cesarca

Kralj Dmitar Zvonimir (1075. - 1089.)

"Dolazak na prijestolje Dmitra Zvonimira 1075. godine značio je u istome trenutku najveći uspon Hrvatske, ali i početak kraja njene samostalnosti. U njegovoj su krunidbi ležali zameci rasula kraljevske vlasti, iako je upravo on bio taj koji će vladarsko dostojanstvo osnažiti novim potvrdama i savezništvima."

O Dmitru Zvonimiru pouzdanih informacija prije 1075. godine gotovo i nema. Izvjesno je da nije pripadao rodu Trpimirovića, te da je za vladavine Petra Krešimira IV., kao ban, upravljao Slavonijom. U suočeljavanjima pretendenata na upražnjeni kraljevski prijestol nakon silaska s vlasti Petra Krešimira IV. (vjerojatno zarobljen od Normana) izašao je kao pobjednik i preuzeo upravljanje Hrvatskom u sljedećih petnaestak godina. Njegovu vladavinu bitno će odrediti vanjskopolitičke prilike prema kojima se, kao i ostali vladari njegova vremena, morao očitovati. Naime, u sukobu između pape Grgura VII. i cara Henrika, Zvonimir se priklonio Grguru VII. što je za njega, pa onda i njegovu državu, bilo od dalekosežnog značaja. Priklanjanje papi značilo je učvršćenje njegovog vladarskog položaja koje je dobilo i izvanjsku formu 1075. godine kada ga je Grgurov izaslanik Gepizon okrunio za kralja Hrvatske i Dalmacije. Čin krunidbe zbio se u crkvi sv. Petra i Mojsija u Solinu, ali tek nakon

---

* *Krunidba Kralja Zvonimira*

* *Godine u naslovu označavaju vrijeme vladavine, a ne rođenja i smrti.*

što je Zvonimir prihvatio papine uvjete. Ti uvjeti, najkraće rečeno, mogli bi se svesti na sljedeće: od Zvonimira se zahtijeva da poštuje i brani svoje podanike, suprotstavlja se sklapanju nezakonitih brakova, suzbija simoniju, pomaže sirotinji i udovicama, plaća godišnji danak u iznosu od 200 dukata... Drugim riječima, Zvonimir je pristao na vazalni odnos prema papi, gotovo neizbježan u političkim prilikama koje su vladale u Europi 11. stoljeća, da bi za uzvrat dobio zaštitu politički možda i najmoćnijeg čovjek svoga vremena. Zbog podrške pape, ali i neospornih vladarskih kvaliteta, Zvonimirova Hrvatska zadržala je snagu koju je Hrvatska imala za vrijeme njegova prethodnika Petra Krešimira IV. Na vojnom planu ta snaga došla je do izražaja u vrijeme sukoba normanskog vladara Roberta Guiscarda s Bizantom. U tom sukobu sudjelovala je na strani Normana hrvatska mornarica, dok je bizantski saveznik bila Venecija kojoj nije odgovaralo jačanje normanskog utjecaja na obalama Jadrana. Rat je završio 1085. godine porazom bizantskog cara Aleksija Komnena, ali unatoč toga, car je Veneciji darovao temat Dalmaciju koju je, doduše, samo fiktivno posjedovao. Stvarnu vlast u Dalmaciji, sve do kraja svoje vladavine, imao je Zvonimir. Da je vladao Dalmacijom, između ostalog, potvrđuje i Bašćanska ploča, jedan od najstarijih spomenika hrvatskog jezika napisan glagoljicom.

Iako je Knin bio grad u kojemu je najčešće obitavao (ta odluka bila je vjerojatno tek jedna u nizu kojom se Zvonimir nastojao distancirati od tradicije Trpimirovića), stalne prijestolnice nije imao. Osim u Kninu boravio je često u Biogradu, Šibeniku, Solinu i Ninu.

Smrću Grgura VII. 1085. godine Zvonimir je izgubio moćnog zaštitnika što se neminovno moralo odraziti na njegove do tada izgrađene pozicije. To tim više što mu je zarana umro sin Radovan pa iza sebe nije mogao ostaviti zakonitog nasljednika. Disonantne tonove u zadnjim godinama Zvonimirove vladavine zasigurno je

unosila i Jelena, njegova žena, sestra ugarskog kralja Ladislava, preko koje je izvanjski činilac postao još dominantnijim. Kako je završila Zvonimirova vladavina ne znamo točno. Legenda kaže da su ga ubili njegovi podanici na Kosovu polju kod Knina iziritirani kraljevom odlukom da ih pošalje u križarski rat.

Kraljević, Pavo (1907. - 1974.)

Sportski radnik, pedagog i grafičar, koji je višegodišnjim djelovanjem promicao sport i sportsku kulturu, bilo kao aktivni sportaš u peroidu između dva rata, bilo kao trener i nastavnik tjelesnog odgoja. Za neosporne zasluge u razvoju sporta dodjeljena su mu brojna priznanja, a kao čovjeka s pijetetom ga se sjećaju njegovi suradnici i generacije učenika koje su imale sreću da ih upravo on poučava prvim koracima u rukometu, nogometu, košarci, odbojci... Njegova svekolika sportska aktivnost ima i dodatnu, društvenu dimenziju, pogotovo stoga što je sport u njegovo vrijeme bio jedna od rijetkih aktivnosti koja je, u nedostatku audio-vizualnih i drugih tehničkih aparata danas dostupnih većini ljudi, nudio priliku za osobnu afirmaciju i kvalitetno osmišljavanje dokolice.

Pavo Kraljević bio je sin Matije, u periodu između dva svjetska rata vlasnika jedne od četiri đakovačke tiskare, i Marije rođene Šindler, kućanice. Rođen je u Zagrebu 1907. godine. Tu će završiti pučku školu i pet razreda realne gimnazije koju će napustiti zbog bolesti oca i preseliti se u Đakovo. Radi u obiteljskoj tiskari, prvo kao naučnik (1922. - 1924.), zatim slovoslagar (1924. - -1932.), tiskarski pomoćnik, poslovođa i voditelj knjižnice. Tiskaru, koja je, po svemu sudeći, osnovana 1909. godine, vodio je otac sve do smrti 1945. godine. Naslijedio ju je sin Pavo i zadržao je u vlasništvu do Zakona o nacionalizaciji 1946. godine. Za sve vrijeme postojanja tiskara je imala važnu ulogu u društvenom i političkom

životu Đakova. U njoj su tiskane "Hrvatske pučke novine" i na desetke knjiga od kojih treba istaknuti barem "Breznica i njezina prošlost", "Pravila zadruge svratišta, krčmara i kavanara u Đakovu" te "Spomen-spis" o 100. godišnjici opstanka đakovačkog ceha koja sadrži značajne podatke o razvoju obrta u gradu.

Paralelno s radom u tiskari, u kojoj je Pavo Kraljević bio u sjeni oca, ali od tridesetih godina svakako participirao u donošenju važnijih odluka, počeo se aktivno baviti i sportom. Već 1922. godine postao je član podmlatka Sokola iskazujući posebne afinitete za gimnastiku i nogomet. Godine 1927. položio je ispit za saveznog prednjaka drugog razreda, a od 1929. godine, pa sve do početka Drugog svjetskog rata, u društvu obnaša različite funkcije. Jedno vrijeme bio je načelnik, a potom i član Tehničke komisije odbora Sokolske župe Osijek, te načelnik Sokolskog okružja Đakovo. Osim rada u Sokolu Kraljević je igrao nogomet u NK "Certisa", a poslije rata bio je i trener nogometaša "Slobode", odbojkaša i rukometaša, član i načelnik "Gimnastičkog društva Đakovo", kasnije DTO "Partizan". Od 1949. godine radio je kao tajnik Muške sedmogodišnje škole u Đakovu, i istovremeno, honorarno, predavao tjelesni u matičnoj školi, pri Poljoprivrednom tehnikumu i Školi za učenike u privredi. U potpunosti se posvećuje sportu 1954. godine kada je imenovan za predavača tjelesnog odgoja na Gimnaziji Đakovo. U Gimnaziji će raditi sve do umirovljenja 1968. godine.

Sustavnim i nadasve predanim radom Pavo Kraljević postigao je zapažene rezultate na regionalnom i saveznom nivou. Od svih sportova, čini se, najviše je učinio na afirmaciji rukometa. Jedan je od inicijatora osnivanja kluba i njegov prvi trener. Za sve što je učinio na afirmaciji sporta i sportske kulture nagrađen je brojnim priznanjima. Iako ona ne moraju uvijek biti stvarni pokazatelj zasluga onoga komu se dodjeljuju, u njegovom slučaju, zasigurno su bila.

Zato ih treba spomenuti, barem neka: Priznanje Atletskog saveza Hrvatske, "Zlatna značka" fiskulturnika Republike, nagrade "Partizana" (od lokalnog do saveznog nivoa), nagrada NOO Đakova, pohvala Rukometnog saveza Hrvatske te Oreden rada sa srebrnim vijencem kojim ga je odlikovao predsjednik države. Kao dugogodišnjeg aktivnog vatrogasca odlikovao ga je i Savez DVD-a Hrvatske, a Rukometni klub "Đakovo", da bi mu se odužio za sve što je učinio na promicanju rukometa, nazvao je svoj sportski objekt njegovim imenom i dugi niz godina organizirao memorijalni turnir njemu u čast.

Pavo Kraljević umro je u Đakovu 22. siječnja 1974. godine.

Kranjčević, Silvije Strahimir (1865. - 1908.)

Književni kritičari često imaju različite, ponekad i oprečne stavove o mjestu i ulozi pojedinaca u nacionalnoj književnosti. No, kada je riječ o Silviju Strahimiru Kranjčeviću, disonantnih tonova gotovo da i nema: Kranjčević je najveći pjesnih hrvatskog realizma, zasigurno i jedan od najboljih hrvatskih pjesnika uopće. I ne samo to. Iako pjesnik 19. stoljeća, odgajan na stihovima Šenoe i Harambašića, bio je otvoren za nove izražajne forme i stoga jedan od rijetkih pjesnika kojeg su prihvatili pripadnici hrvatske moderne početkom 20. stoljeća.

Silvije Strahimir Kranjčević rođen je u Senju 17. veljače 1865. godine. U rodnom gradu završio je osnovno školovanje i gimnaziju, ali ne bez poteškoća. Naime, zbog "nepokornosti i osornosti", kako je njegov nemirni duh okvalificiran u svjedodžbi, nije mogao pristupiti završnom ispitu, te je studij morao nastaviti u senjskoj bogosloviji. Karakteristike koje su mu već u to, mladenačko doba, dale školske vlasti, Kranjčević će nositi cijeli život. Doduše, one će se manifestirati u različitim formama i različitim intenzitetom, ali njihova postojanost ostat će neupitna. Stalna preispitivanja svojih psihičkih stanja, društvenih kretanja i smisla življenja bila su moguća stoga što je Kranjčević izborio osobnu slobodu, pretpostavku svakog zbiljskog mišljenja - ali i djelovanja.

Nakon bogoslovnog studija Kranjčević je upućen na prestižni Collegium Germanicum u Rimu. Tu ostaje

samo pola godine. U tom periodu, mnogi smatraju ključnim u njegovom životu, budući pjesnik slobode, pravde i patnje, morao je donijeti sudbonosne odluke. I donio ih je. Napustio je studij i vratio se u domovinu. Jedno vrijeme boravio je u rodnom Senju i Vrhovinama, a potom u Zagrebu. Tu se približio pravašima, svojim političkim istomišljenicima, i ozbiljnije prionuo pisanju stihova. U početku bile su to mahom domoljubne pjesme, pomalo patetične, ali već tada, vidljivo je da "odaju staloženost, trezvenost i istinsku ljudsku bol. Njemu domovina nije bila samo pojam lijepe i voljene zemlje, nije imao mnogo iluzija o idiličnosti i mirnom životu, nego je prije svega upirao oči u patnje i nevolje ljudi." Tako se razvijajući Kranjčević je postupno proširio svoj interes na društvena i općeljudska pitanja što će, iz pjesme u pjesmu, iskazivati sve jače i poetski uvjerljivije.

Kao pravašu, u Khuenovoj Hrvatskoj bila su mu zatvorena sva vrata. Uz pomoć biskupa Josipa Jurja Strossmayera ipak je uspio završiti preparandijski (učiteljski) ispit, ali ne i dobiti posao. Kako je živio u vrlo teškim materijalnim prilikama 1886. godine bio je prisiljen prihvatiti mjesto nastavnika u Trgovačkoj školi u Mostaru. Ubrzo dobiva premještaj u Livno, potom Bijeljinu, ponovno u Livno, da bi se 1893. godine konačno skrasio u Sarajevu, gdje se, nekoliko godina kasnije, oženio s učiteljicom Elom Kašaj. U Sarajevu, u kojem će provesti ostatak života, osam godina uređivat će književni časopis "Nada", a jedno vrijeme čak i obnašati ravnateljsku dužnost. Bolji životni uvjeti u Sarajevu ipak nisu mogli izbrisati tragove dotadašnjeg teškog života i negativne posljedice permanentne radne perfekcije koja ga je psihički uništavala. Kako se to manifestiralo u konkretnim situacijama svjedoči njegova supruga u članku "Moj Silvije": "Može se reći, da je svaka njegova pjesma komadić njegova života, njegove duše. Najprije nikne u njemu zamisao, ideja pjesme. Tu ideju on dugo nosi u glavi. Znade proći po nekoliko mjeseci. Onda istom sjedne da napiše pjesmu. A i to dođe iznenada...

Ali kada je pjesma dovršena, onda je sasvim izmoren, izmučen, zaista kao da se otkinulo nešto od života. Vidi se da ga to i fizički troši..." Uslijed svega toga često je poboljevao. Podvrgnuo se dvjema operacijama, jednoj u bečkoj klinici, jednoj u sarajevskoj bolnici, ali loše zdravstveno stanje nije se bitno promijenilo. Umro je u Sarajevu 29. listopada 1908. godine.

I, kako to obično biva, samo su iznimni književni znalci adekvatno reagirali na vijest o njegovoj smrti. Jedan od rijetkih bio je i A. G. Matoš koji je, između ostalog, napisao i ovo: "Došavši da u Sarajevu obiđem S. S. Kranjčevića, nađoh ga na mrtvačkom odru. Umro je u najljepšoj dobi, kao većina naših pjesnika, u času kada postade slavan i kada mogaše bezbrižnije živjeti. Bosanska vlada pokaza mu više brige i simpatije od hrvatskog naroda. Na grobu ne bijaše zastupana ni Matica hrvatska: jamačno, jer joj pokojnik bijaše nekad suradnikom." Iza Kranjčevića ostala je velika pjesnička ostavština. Prvu pjesmu ("Zavjet") objavio je 1883. godine u časopisu "Hrvatska vila", a s nepunih dvadeset godina izašla mu je i prva knjiga pod naslovom "Bugarkinje". Za života tiskane su mu zbirke pjesama "Izabrane pjesme" (1898.) i "Trzaji" (1902.), a pripremio je i "Pjesme" (1908.), objavljene neposredno nakon njegove smrti.

Krleža, Miroslav (1893. - 1981.)

Vjerojatno najveći hrvatski književnik s impozantnim opusom, nastalim uglavnom između dva svjetska rata, prevođen na više stranih jezika. Čovjek silne stvaralačke energije koji se okušao u gotovo svim književnim vrstama. Od kako se 1914. godine javio u "Književnim novinama" neprestano je prisutan na književnoj i društvenoj sceni. Najznačajnija djela su mu zbirke lirskih pjesama i poema "Pan", "Tri simfonije", "Lirika", "Knjiga lirike", "Pjesme u tami"; drame: "Legenda", Adam i Eva", "U logoru", "Golgota", "Vučjak", "Gospoda Glembajevi", "U agoniji", "Leda", "Aretej"...; novele i romani: "Hrvatska rapsodija", "Hrvatski bog Mars", "Novele", "Povratak Filipa Latinovića", "Na rubu pameti", "Banket u Blitvi", "Zastave"...; knjige eseja u kojima je, između ostalog, dao i svoja viđenja književnog i likovnog stvaralaštva pojedinih autora, ali i značajne doprinose na planu teorije. Ništa manje nisu značajne njegove česte i vrlo oštre polemike u kojima je, snagom pisane riječi, djelovao uvjerljivo i superiorno čak i onda kada nije bio u pravu. Osim nabrojanih naslova, a oni čine samo djelić onoga što je Krleža objavio, treba isaknuti i to da je uređivao časopise za književna i društvena pitanja koji su neizostavni u valoriziranju duhovnih kretanja, kako u tadašnjoj državi, tako i izvan nje. Godine 1919. pokrenuo je "Plamen", sredinom dvadesetih godina "Književnu republiku", 1934. godine "Danas", a 1939.-40. "Pečat".

Gledajući čisto s književnog aspekta - ako je to uopće moguće, s obzirom da je Krleža bio zagovornik imenant-

nog političkog angažmana u umjetnosti i književnosti koji je uočljiv, više ili manje, u svim njegovim radovima - svakako treba izdvojiti prekrasne "Balade Petrice Kerempuha". U njima je Krleža bjelodano iskazao svoj pogled na svijet, ali ne samo to. Pisane 1936. godine, kajkavskim narječjem, sto godina nakon Gajeve reforme, Krleža je njima iskazao poetsku snagu kajkavštine i diskretno nagovijestio mogućnost i drugačijih rješenja od onih koje su prihvatili ilirci sredinom prošlog stoljeća.

Miroslav Krleža, sin Miroslava i Ivane, rođen je u Zagrebu 7. srpnja 1893. godine. Osnovno školovanje i nižu gimnaziju završio je u rodnom gradu. Sudeći po uspjehu u toj fazi školovanja teško se moglo naslutiti da će se Krleža razviti u jednog od najvećih europskih intelektualaca čiji će spisateljski talent i enciklopedijsko znanje biti respektirano u intelektualnim krugovima diljem kontinenta. Nakon gimnazije upisao je u Pečuhu kadetsku školu, a potom i vojnu akademiju u Budimpešti. Akademiju napušta 1912. godine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata mobiliziran je u njemu mrsku austrougarsku vojsku i upućen na galicijsko ratište. No, kraj rata nije dočekao kao vojnik. Upućen je prvo na bolničko liječenje, a potom je demobiliziran. U periodu između dva rata bavi se isključivo književnošću. Godine 1950. postavljen je za direktora Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, a 1955. i glavnog urednika Enciklopedije Jugoslavije. Tih godina postao je i član JAZU (danas HAZU).

Krležino mladenačko oduševljenje idejama oktobarske revolucije nije sporno, kao uostalom i njegovo lijevo opredijeljenje. Blizak komunističkoj partiji - u koju je za života više puta ulazio, izlazio i iz nje bio izbacivan - s čijim se pragmatizmom, a napose odnosom iste naspram duhovnih tvorbi, često razilazio. Posebice je to došlo do izražaja u vrijeme sukoba na književnoj ljevici. Drugi svjetski rat proveo je u Zagrebu. Poslije rata piše malo, a još manje istupa u javnosti. No, kada to čini, tome se

daje veliki publicitet, kao npr. njegovom istupu na Trećem kongresu Saveza književnika Jugoslavije u Ljubljani 1952. godine gdje je iskazao rezervu prema do tada dominirajućom estetikom socijalističkog realizma. Bez javno iskazanih ideoloških i književnih oponenata, nedodirljiv, hvaljen i slavljen s "najviših mjesta", živio je u eltinom dijelu rodnog Zagreba. Umro je početkom 1981. godine.

Kuhač, Franjo (1834. - 1911.)

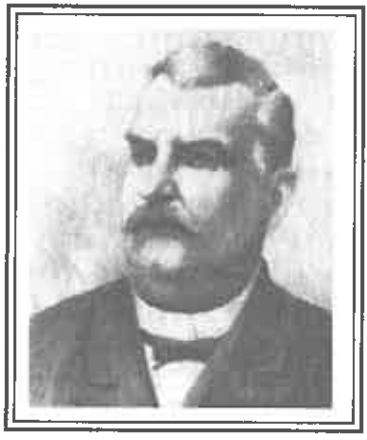

Jedan od prvih i najsvestranijih hrvatskih muzikologa koji je prikupio i obradio na tisuće hrvatskih, i napjeva drugih naroda srednje i jugoistočne Europe. Kao folklorist, melograf, etnolog, glazbeni pedagog i publicist objavio je mnoštvo radova u domaćim i inozemnim publikacijama koje su u inozemstvu, nažalost ne i u domovini, pobudili velik interes, prije svega, stručnih krugova. Najznačajniji radovi su mu knjige: "Južnoslavenske narodne popjevke", "Prilog za povijest glazbe jugoslavenske", u kojemu je opisao i dao povijesni razvoj narodnih instrumenata. "Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske", Kuhačevo je najznačajnije teoretsko djelo u kojem je proveo komparativnu analizu hrvatskih i narodnih pjesama drugih, uglavnom slavenskih naroda. Ništa manje nije značajna ni njegova monografija o Vatroslavu Lisinskom, te knjige "Ilirski glazbenici" i "Katekizam glazbe".

Franjo Kuhač rođen je u Osijeku 20. studenoga 1834. godine. Školovao se u rodnom gradu gdje, zbog sudjelovanja u zbivanjima 1848. godine, nije završio gimnaziju. Iz straha za sigurnost sina otac Josip odveo ga je u Donji Miholjac kod učitelja Becka, muzikalnog čovjeka, kod kojega je mladi Kuhač proboravio dvije godine. Njegove očite sklonosti prema glazbi tu su još više došlo do izražaja. Vrativši se u Osijek otac, doskora limar, a tada već ugledni i dobrostojeći osječki ugostitelj, poslao ga je na školovanje u Peštu. Tu se Franjo približio svom stricu, ekscentričnom filozofu, što će za njegov

daljnji napredak na glazbenom planu imati dalekosežne posljedice. Naime, stric će mu oporučno ostaviti u nasljedstvo svotu od 12.000 forinti, uz napomenu - "Sinko, upotrebi to moje životne prištednje razumno, na diku hrvatskoga naroda".

U Pešti je Kuhač, koji će sve do 1871. godine nositi ime Franz Koch, završiti učiteljsku školu i Muzičku akademiju. Do 1853. godine, kada će se vratiti u Osijek, boravio je u Leipzigu i Beču gdje je, kraće vrijeme, bio učenik slavnog skladatelja F. Liszta. Odmah po povratku u Osijek otpočeo je sa sustavnim sakupljanjem narodnih napjeva po slavonskim selima. Nakon stričeve smrti i primitka oporukom ostavljenog novca Kuhač će narednih desetak godina obići sve južnoslavenske krajeve i prikupiti ogromnu etnomuzikološku građu. Putovao bi od proljeća do jeseni, da bi potom prikupljeni materijal (pjesme, zagonetke, poslovice, onomatopeje, geste, uzdahe, molitve...) obrađivao, a ponešto i sam skladao. Svojim radom pridonio je početkom šezdesetih godina osnivanju prvog hrvatskog pjevačkog društva, što nije bila samo značajna kulturološka, već i politička činjenica.

Od pripadnika nacionalno svjesne inteligencije dobio je poziv da se preseli u Zagreb što je, 1871. godine, i učinio. Uključivši se u društveni i politički život Zagreba i Hrvatske, intenzivnije no što je prije činio, ubrzo je došao u nemilost ljudi bez čije pomoći nije mogao normalno raditi. Željenu financijsku potporu za tiskanje svojih radova nije dobio, ili je ona bila tek simbolična, što ga je dovelo do nezavidne materijalne situacije. Kraće vrijeme radio je kao nastavnik teorije i klavira na muzičkoj školi Glazbenog zavoda, ali ju je nakon dvije godine napustio uvidjevši da ne može realizirati svoju viziju o mjestu i ulozi te institucije. Neshvaćen od jednih, svjesno omalovažavan od drugih, Kuhač je proživljavao i teške trenutke nakon smrti prve žene i dvogodišnje kćerkice. Unatoč svega, smogao je dovoljno snage da nastavi započeto djelo svjestan, kako mu je jednom

prilikom napisao Vatroslav Jagić, da će tek potomstvo cijeniti njegov rad.

Franjo Kuhač, istinski zaljubljenik u glazbu, posebice narodnu, umro je u Zagrebu 18. lipnja 1911. godine. Iza njega ostali su radovi u kojima je dao velik doprinos u pronalaženju tradicionalnih pravila hrvatske pučke glazbe koju je svugdje zamjećivao, čak i u djelima jednog Haydena, Mozarta i Beethovena.

Kukuljević, Ivan Sakcinski (1816. - 1889.)

Ivan Kukuljević rođen je u Varaždinu 29. svibnja 1816. godine. Kako je poticao iz stare plemićke obitelji Bassani de Sacci svom imenu pridodao je i atribut Sakcinski. Bio je deveto dijete Antonije pl. Labaš i Antuna Kukuljevića, pravnika, političara i jedno vrijeme prvog čovjeka svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Nakon poduke koju je dobio na roditeljskom imanju upućen je u Plemićki konvikt u Zagrebu gdje će polaziti franjevačku gimnaziju. No, nije ju završio. Iz nedovoljno razjašnjenih razloga napušta je 1833. godine i upisuje u Kremsu (Austrija) kadetsku školu. Već 1835. godine, kao časnik, premješten je u Beč, da bi svoju, doduše ne dugu vojničku karijeru, završio u Milanu. Na osobni zahtjev otpušten je iz vojske sredinom studenog mjeseca 1842. godine.

Za boravka u Beču Kukuljević je puno radio na osobnoj izobrazbi, tu je napisao prve pjesme (na njemačkom jeziku) i upoznao ljude koji će mu otvoriti nove vidike. Među njima svakako treba spomenuti Jerneja Kopitara, grofa Janka Draškovića, Vuka Stefanovića Karadžića, biskupa Matela Ožekovića - i posebice Ljudevita Gaja. Nakon kraćeg druženja s Gajem Kukuljević će prihvatiti ideje ilirizma i s vremenom postati jedan od njegovih najznačajnijih protagonista, kako kroz književni, publicistički i znanstveni rad, tako i izravnim političkim djelovanjem. Već 1837. godine, u 50. broju Gajeve "Danice", tiskat će svoju prvu pjesmu napisanu na hrvatskom jeziku ("Tuga za ljubom"), što je označilo

početak jedne plodne stvralačke suradnje s prvim ilircem, i nagovještaj impozantnog stvaralačkog opusa koji će uslijediti. Kukuljević od tada permanentno djeluje na spomenutim područjima, i to s toliko strasti i kreativne energije da ga se opravdano smatra jednim od najsvestranijih, najproduktivnijih i njaznačajnijih ljudi Hrvatske 19. stoljeća.

Književni opus prožet mu je romantizmom, kako formom tako i sadržajem, a obuhvaća pjesme, novele, drame, dnevnike, biografije...Značajan doprinos dao je i kao povjesničar književnosti. Prva književna priznanja dobit će kao dramatičar, ponajprije za dramu "Juran i Sofija" ili "Turci kod Siska". Drame su mu postale "stožernim dijelom nacionalnog repertoara Domorodnog teatralnog društva i onih družina koje su ga nakon 1842. naslijedile, pa je do 1860. Kukuljević bio najizvođeniji hrvatski dramatičar na zagrebačkoj pozornici. Njegove se drame u onodobnom tisku najavljuju kao događaji od ne samo glumišne, već i političke važnosti..." Što se pak tiče ostalih njegovih literarnih radova, od čega nisu u potpunosti izuzete ni drame, treba reći da uvijek ne odišu originalnošću, te da se ne mogu mjeriti s najboljim ostvarenjima preporodne književnosti.

Po izlasku iz vojske Kukuljević će obnašati odgovorne i prestižne društvene i državne poslove (počasni pravnik Zagrebačke županije, veliki sudac Varaždinske županije, banski namjesnik, saborski zastupnik...), dok će svojim političkim angažmanom ostaviti neizbrisiv trag u borbi za jedinstvo i nacionalnu emancipaciju hrvatskog naroda. U Saboru je 2. svibnja 1843. godine održao prvi, sada već legendarni govor na hrvatskom jeziku. Samo nekoliko godina kasnije, 23. listopada 1847., na njegovu inicijativu, hrvatski jezik proglašen je diplomatičkim (službenim jezikom). Uloga koju je imao u revolucionarnim gibanjima 1848. godine stavlja ga uz bok samom Josipu Jelačiću. Zajedno s Ljudevitom Gajom i Ambrozom Vranicanijem Kukuljević ga je proglasio banom (25.

ožujka), sudjelovao je u sastavljanju spisa poznatog kao "Zahtijevanja naroda" (neke vrste programatskog dokumenta kojeg je, kao član izaslanstva, uručio Franji Josipu I.) te obnašao niz odgovornih poslova. Iz Italije je za potrebe vojske prikupljao oružje, a bio je zadužen i za kontakte s patrijarhom Josipom Rajčićem i knezom Aleksandrom Karađorđevićem.

Donošenjem tzv. oktroiranog ustava i uvođenjem apsolutizma Kukuljević se, kao i većina njegovih političkih istomišljenika, povlači iz političkog života. Apstinencija će potrajati sve do 1860. godine kada će Listopadskom diplomom kralj Hrvatskoj i Ugarskoj vratiti ustav. Zajedno s Đurom Deželićem osnovao je 1863. godine Samostalnu narodnu stranku, pokrenuo stranački list "Domobran" i bio jedan od njegovih urednika. Kao zastupnik u Saboru aktivno će politički djelovati i tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina.

Od 1850. godine, kada se za neko vrijeme distancirao od izravnog političkog djelovanja, otpočinje i njegov intenzivni znanstveni rad. O rezultatima koje je na tom planu postigao najbolje govori činjenica što je, iako autodidakt, bio član nekoliko akademija, a njegovi radovi bili prevođeni na više stranih jezika. Godine 1851. osnovao je "Društvo za povjesnicu jugoslavensku" u kojoj je, zajedno sa suradnicima, prikupio i objavio mnoštvo dokumenata bez kojih se danas ne može niti zamisliti ozbiljno proučavanje nacionalne povijesti. Od 1851. do 1857. godine bio je predsjednik Matice ilirske, a od 1874. do 1889. Matice hrvatske. Samo za vrijeme trajanja apsolutizma izdao je na desetke knjiga: historiografskih, o kulturnim spomenicima Hrvatske, biografije značajnih umjetnika i druge. Bio je i počasni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Sve do sada spomenuto o djelatnosti Ivana Kukuljevića, a to je tek dio, i to samo najznačajnijih aktivnosti (on je i potpisnik Bečkog dogovora, inicijator Slavenskog kongresa u Pragu...), daje nam za pravo

ustvrditi kako je doista riječ o svestranom stvaraocu koji je, u hrvatskim okvirima, bitno obilježio veći dio 19. stoljeća. Umro je 1. koloovza 1889. godine na svom imanju Puhakovec, a sahranjen 3. koloovza u Ilirskoj arkadi na Mirogoju.

Kvaternik, Eugen (1825. - 1871.)

Eugen Kvaternik jedan je od osnivača Stranke prava i, uz Antu Starčevoića, njezin najutjecajniji član. Istaknuo se kao političar-praktičar koji je dosljedno živio svoja politička uvjerenja. Išavši u tome do kraja, beskompromisno, život je izgubio u Rakovičkoj buni koju je inicirao s namjerom da Hrvatsku ujedini i učini nezavisnom, kako od Austrije, tako i od Mađarske.

Na teoretskom planu Kvaternik nije bio ništa manje zapažen. Doduše, možda i više nego što je bilo potrebno, respektirao je međunarodne političke činioce i trenutne odnose političkih snaga u Hrvatskoj. To je pridonijelo stanovitoj idejno-političkoj nekonzistentnosti, jednoj blagoj cik-cak liniji, ali liniji koja je išla prema izvornom cilju svih pravaša: stvaranju samostalne hrvatske države. Najznačajnije knjige koje je Kvaternik napisao, a u kojima problematizira mjesto i ulogu Hrvata u kontekstu europske povijesti su: "Das Verhältniss des Königer", "Kroatien zu der ung. St. Stephaskrone", "Istočno pitanje i Hrvati", "Gorke uspomene", "Riječ u zgodno vrijeme", "Politička razmatranja" i na francuskom jeziku napisana knjiga "Hrvatska i talijanska konfederacija".

Eugen Kvaternik (ne treba ga poistovjećivati sa ustašom Eugenom-Didom Kvaternikom) rođen je u intelektualnoj, dobrostojećoj zagrebačkoj obitelji 31. listopada 1825. godine. Nakon završene gimnazije jedno vrijeme boravio je u sjemeništima u Senju i Pešti. Ipak, teologiju nije završio. Odlučio se za studij prava. Po završetku

studija, 1847. godine, vratio se u Hrvatsku. Službovao je prvo u Varaždinu, a kada je 1851. godine položio odvjetnički ispit, jedno vrijeme držao je odvjetničku kancelariju u Brodu na Kupi.

Kao pristalica bana Josipa Jelačića i aktivni sudionik revolucije 1848. Kvaternik nije mogao prihvatiti postrevolucionarnu Hrvatsku. Umjesto očekivanog povećanja samostalnosti koja se trebala zasnivati na "Zahtijevanjima naroda", Hrvatskoj je bio nametnut apsolutizam prozvan prema ministru vanjskih poslova Bachu - Bachov aposlutizam. Za vrijeme apsolutizma Kvaterniku je onemogućeno vođenje odvjetničke kancelarije, te on potaknut tom činjenicom, kao i svojim političkim uvjerenjima, odlazi u inozemstvo kako bi pridobio saveznike za "hrvatsku stvar". U drugoj polovici pedesetih godina boravio je u Rusiji, Pijemontu i Francuskoj. Gledajući s aspekta političke pragmatičnosti kontakti s državnicima spomenutih zemalja nisu dali priželjkivanog rezultata. Puno je značajnija činjenica da je Kvaternik upravo u vrijeme izbivanja iz Hrvatske iskristalizirao svoje političke poglede, a nakon povratka iz emigracije, uz određene korekture, zastupao ih na Saboru 1861. godine. Na osnovu hrvatskog državnog prava on je, zajedno sa Starčevićem, zahtijevao ujedinjenje hrvatskih zemalja i njihovu neovisnost od Habsburške monarhije s kojom bi Hrvatska bila povezana samo tzv. personalnom unijom. U ono vrijeme bile su to izuzetno radikalne opcije koje, ne samo da nisu prihvatili Habsburgovci, već i većina saborskih zastupnika.

U postsaborskom periodu Hrvatska je ponovno suočena s nepoželjnim političkim trendovima koji su se, prije svega, očitovali u sve većim ingerencijama centralne vlasti. Suprotstavljajući se takvom stanju, posebice nakon što je 1862. godine izdao brošuru "Politička razmatranja" Kvaternik je prvo osuđen na kraću kaznu zatvora, a potom po drugi puta protjeran iz Hrvatske. Progonstvo je potrajalo do 1867. godine kada se vraća u Zagreb gdje

otvara odvjetničku kancelariju i uređuje pravaške novine "Hrvatska". Rezigniran stanjem u domovini, hrabro, ali bez osjećaja za relanost, Kvaternik je u jesen 1871. godine podigao ustanak u Rakovici i okolnim selima s ciljem potpunog oslobođenja Hrvatske. U ustanku, koji je bio ubrzo ugušen, Kvaternik je ubijen. Sahranjen je u blizini Rakovice odakle su 1921. godine njegovi ostaci prenijeti u Zagreb i uz dužne počasti položeni u zagrebačku Stolnu crkvu.

Lisinski, Vatroslav (1819. - 1854.)

Vatroslav Lisinski jedan je od prvih, i svakako najznačajnijih hrvatskih glazbenika devetnaestog stoljeća. Utemeljitelj je opere, solo pjesme, zborne i orkestralne glazbe te, po mnogo čemu, paradigmatična osoba iz svijeta umjetnosti Hrvatske sredinom prošlog stoljeća.

Rođen je u Zagrebu 8. srpnja 1819. godine od oca Andrije Fuchsa, Slovenca, i majke Anke. Još kao dijete povrijedio je nogu i postao trajni invalid, što je svakako moralo utjecati na formiranje njegove osobe i kut gledanja na svijet koji ga je okruživao. U Zagrebu je završio osnovnu školu (normalku) i gimnaziju, a potom dvogodišnji studij filozofije i, isto tako, dvogodišnju pravnu akademiju. Po želji roditelja koji su se, zbog sinovljevog zdravstvenog stanja, pribojavali da neće moći završiti školovanje, počeo je mladi Lisinski svirati glasovir kod M. Sojke, predavača na zagrebačkoj učiteljskoj školi. Ovladavanje glasovirom trebalo mu je poslužiti da što lakše stekne diplomu pučkog učitelja i orguljara, te na taj način za sebe osigura kakvu-takvu egzistenciju.

Kada je skrb nad njegovom glazbenom naobrazbom preuzeo koralista Stolne crkve Karlo Wiesner, bilo je jasno da će glazba trajno odrediti njegove životne putove. Talent Lisinskog i prodornost njegova prijatelja Alberta Štrige, oduševljenog ilirca, bili su dostatni da se 1840. godine u Zagrebu pokrene Ilirsko pjevačko društvo. Tada, na krilima nacionalnog preporoda, Ignac Fuchs mijenja ime u Vatroslav Lisinski. Već sljedeće godine

Lisinski će skladati svoju prvu samostalnu kompoziciju "Iz Zagorja", koju će mladi ilirci oduševljeno pjevati na dočeku Ljudevita Gaja. To je, za ne baš previše samouvjerenog skaldatelja, bio snažan poticaj za daljnji rad. Tijekom 1842. i 1843. godine Lisinski je uglazbio više pjesama, valcera i polki, a nekako u to vrijeme, opet na poticaj Alberta Štrige, rodila se zamisao o stvaranje prve hrvatske opere. Nakon što je prvobitni libreto Janka Cara Dimitrije Demeter korigirao i doradio Lisinski je napisao operu "Ljubav i zloba" koja je imala svoju integralnu praizvedbu 28. ožujka 1846. godine. Iako bi, iz današnje perspektive, u "Ljubavi i zlobi", uz svo razumijevanje, morali vidjeti i određene slabosti, ona je tada oduševljeno prihvaćena, kako od publike, tako i od kritičara, prije svega kao izraz duhovnog potencijala naroda u kojemu je stvorena.

Odlaskom na šolovanje u Prag 1847. godine otpočela je nova, ne baš uspješna faza u životu Vatroslava Lisinskog. Zbog starosti (imao je tada 28 godina) nije mogao upisati konzervatorij kao redoviti student pa je bio prisiljen odlučiti se za višu orguljašku školu i privatne sate kod ravnatelja konzervatorija. U Pragu uglazbljuje stihove Vraza i Preradovića, te radi na operi "Porin" (libreto i za tu operu napisao je Dimitrije Demeter). Vezan uz Zagreb i domovinu, Lisinski je teško podnosio boravak u Pragu. Konačno, kada mu nije bilo dozvoljeno polaganje ispita na konzervatoriju, iako je čak i ban Josip Jelačić intervenirao u tom smislu kod kneza Camila Rohana, vratio se krajem 1850. godine u Zagreb. Kako je sam jednom prilikom napisao, nije to više bio Zagreb kakav je on nosio u sjećanju. Političke prilike koje nisu bile dobre već krajem 1848. godine, bivale su sve gore.

Nakon što je u Hrvatskoj uveden apsolutizam rezignacija i apatija zahvatila je i vehementne ilirce. Sve što je odisalo narodnim, hrvatskih duhom, sustavno je bilo od strane vlasti marginalizirano. U to vrijeme, vrijeme svekolike germanizacije, ući u državnu službu bilo je za

pripadnike samosvjesne hrvatske inteligencije gotovo nemoguće. Lisinski, dakako, u tome nije bio izuzetak. Da bi se zaposlio kao nastavnik u Glazbenom zavodu nije bila dovoljna čak ni Jelačićeva preporuka. Doduše, bio je postavljen za besplatnog nastavnika školskih učionica (sic!), što, naravno, niti izbliza nije moglo popraviti njegovo materijalno stanje. Da bi preživio morao je davati sate poduke na glasoviru. U kolovozu 1853. godine podnio je Lisinski molbu za mjesto kotarskog aktuara, ali nije bio primljen. Ma molbu mu nije čak niti odgovoreno.

Iz razloga zaštite osobnog i strukovnog digniteta, nakon što će dovršiti operu "Porin", više i ne piše. Sredstava za život nema. Da bi ipak nekako preživio, njegova zaručnica, koja je u najtežim trenucima bila uz njega, zamolila je groficu Jelačić za pomoć. Grofica se odazvala pozivu poslavši 25 dukata, te mu ponudila da se može obratiti njezinom kuharu i zatražiti jela "koja želi i koja mu prijaju". Bolestan, materijalno i duhovno skrhan, Lisinski je dobio vodenu bolest od koje je 31. svibnja 1854. godine umro. Sahranjen je skromno, baš onako kako je i živio.

Najznačajnija djela su mu opere "Ljubav i zloba" i "Porin" (po prvi puta integralno izvedena 2. listopada 1897. godine); solo pjesme "Vltava", "Život", "Tuga djevojke", "Dvije ptice", "Na vjeter", te zborne kompozicije "Moja lađa", "Tamo gdje stoji", "Oj talasi", "Prelja", "Laku noć", "Jutro", "Oče naš"...

Mandić, Antun (1740. - 1815.)

Ako bismo se odlučili vrednovati biskupe Đakovačke i srijemske biskupije po onome što su učinili na planu materijalnog i duhovnog promicanja biskupije i grada Đakova, ime Antuna Mandića stajalo bi u samom vrhu, možda odmah uz ime Josipa Jurja Strossmayera. Takvog mišljenja bio je i sam Strossmayer koji je prilikom prenošenja posmrtnih ostataka svojih prethodnika u novosagrađenu kriptu, u govoru kojeg je tom prilikom održao, između ostalog, istaknuo i ovo: "Ja nepravim razlike med ovimi biskupi, svi su bo oni vrlo ugledni, vriedni i zaslužni bili; ali ipak med svimi njimi meni se Mandić najviše mili, a ja da pokažem svoje štovanje prema njemu na mojoj ruci nosim prsten njegov. Kršćani! Mandić je zamišljatelj svega boljega i uzvišenijega u biskupiji..."

Razloga za tako afirmativni odnos naspram Antuna Mandića zasigurno je bilo više, ali gotovo sigurno, Mandićev doprinos školstvu, izgradnji Đakova i uređenju biskupije bili su presudni da ga Strossmayer izdvoji od ostalih biskupa.

Antun Mandić rođen je u Požegi 16. kolovoza 1740. godine. U rodnom gradu završio je niže i srednje školovanje, a potom se preselio u Zagreb gdje je na Zagrebačkom sjemeništu završio retoriku. Poslije retorike Mandić u Beču studira filozofiju, da bi nedugo po okončanju tog studija upisao u Bologni studij teologije kojeg je, zbog bolesti, morao napustiti. Nakon što mu se

---

* *A. G. Rahmel: Antun Mandić*

zdravstveno stanje poboljšalo ponovno upisuje teologiju, ali ovoga puta u Beču. Godine 1763., kada je diplomirao, zaređen je za svećenika i dobio je na upravu župu Kobaš. Kao župnik proveo je tu četiri godine, a potom još šest u Lipovljanima, da bi ga tadašnji zagrebački biskup Josip Galjuf imenovao prvo vicerektorom Hrvatskog kolegija u Beču, a 1786. godine i generalnim vikarom.

Paralelno s usponom u crkvenoj hijerarhiji Mandić je obnašao i prestižne svjetovne službe od kojih su one vezane za školstvo bile svakako najznačajnije. Jedno vrijeme bio je dvorski savjetnik za školstvo i nadzornik narodnih škola za Hrvatsku i Slavoniju. Iako to vrijeme karakterizira susavna i sveobuhvatna germanizacija Mandić je, koliko je u datim okolnostima mogao, nastojao zaštititi hrvatski jezik, a školski sistem prilagoditi narodnim potrebama. Kada je 1806. godine imenovan za đakovačkog biskupa Mandić je veliku pozornost posvetio stanju škola na području svog vlastelinstva, bilo da je inicirao reforme postojećih, ili pak izgradio nove. Otvaranje Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu mjeseca studenog 1806 godine svakako je najviše što se na tom planu učinilo. Tim činom Đakovo je postalo centar visokoškolskog obrazovanja, što će za daljnji razvoj biskupije i grada biti od nesagledive važnosti.

U vrijeme biskupovog preseljenja u Đakovo grad je, ako se to uopće moglo nazvati gradom, imao svega 1.200 stanovnika, nezadovoljavajuću infrastrukturu, nesrazmjerno velik postotak poljoprivrednog stanovništva, a bio je, s obzirom da je sjedište biskupije, i neprimjereno uređen. O tomu je u jednom pismu biskup Mandić rekao i ovo: "Katedrala je skoro ruševina, bez i seoskog orguljaša i koralnog pjevanja. Biskupski dvor prokišnjava, pust je i neuredan, nema nikakvog sjemeništa ni trivijalne škole - to bijedno mjesto bez suca, apoteke i liječnika nema ni jedne kuće u koju bi se za sada mogli smjestiti". Da bi zatečeno stanje popravio, kako na

duhovnom, tako i na gospodarsko-socijalnom planu, biskup Mandić poduzeo je čitav niz aktivnosti usmjerenih na radikalno mijenjanje postojećeg stanja. Iz Beča je doveo, smjestio i materijalno za rad motivirao Jakoba Heibla (Mozartova šurjaka) i trojicu koralista koji su udarili pečat glazbenom životu Đakova. Da ga poodmakla životna dob nije spriječila Mandić bi se vjerojatno osmjelio i na izgradnju nove katedrale za koju je, uostalom, već bio izvršio određene pripreme. Proveo je reogranizaciju vlastelinstva, na području današnjeg sela Mandićevca, koje je po njemu i dobilo ime, otpočeo je s intenzivnim uzgojem vinove loze, izgradio je svilaru, pivovaru, regulirao korita Jošave i Kaznice te inicirao plansko naseljvanje Nijemaca u Đakovo.

Biskup Antun Mandić umro je 11. siječnja 1815. godine.

Marulić, Marko (1450. - 1524.)

O Marulićevom životu ne zna se puno. Rođen je 18. kolovoza 1450. godine u Splitu, u uglednoj plemićkoj obitelji Pečenić, kao prvo od sedmero djece oca Nikole, gradskog suca i odvjetnika, i majke Dobrice Alberti. Oskudni podaci o pjesnikovoj mladosti nerijetko su kontroverzni. Po jednima, Marulić je bio pobožan i introvertan mladić, a po drugima osoba puna životne energije, otvorena prema svim životnim radostima svojstvenim mladalačkom dobu. Nakon kvalitetne opće naobrazbe koju je stjecao pod nazorom talijanskog humaniste Tidea Acciarinia Marulić je, po svemu sudeći, vjerojatno u Padovi, nastavio školovanje. Iz Italije se vraća u Split kojeg ne napušta, ako se izuzmu zadnje godine života koje provodi u osami uvale Nučujam na Šolti, sve do smrti. Umro je 5. siječnja 1524. godine.

Na formiranje Marulićeva svjetonazora utjecalo je svakako više činitelja, od kojih posebice treba istaknuti socijalno-kulturološka kretanja u Italiji, promjene kroz koje je prolazio Split tijekom 15. stoljeća, te život u neposrednoj blizini zapadnih granica Osmanlijskog carstva. Talijanska renesansa, koja će kroz 15. i 16 stoljeće postati glavni umjetnički i književni pravac, ponovno je aktualizirala antičke vrijednosti pokušavajući ih, najčešće, promatrati u svjetlu kršćanskih načela. U Splitu, koji je od 1420. godine bio pod upravom Mlečana i tako dodatno usmjeren prema događajima u Italiji, te tenden-

---

* *I. Meštrović: Marko Marulić*

cije morale su biti i više izražene s obzirom na izravnu opasnost od Turaka (islama), s jedne strane, i nadolazećih reformi unutar crkve, s druge. Sve to, dakako, moralo je utjecati na Marulića i naći odjek u njegovim djelima.

Svjetsku slavu Marko Marulić postigao je knjigama pisanim na latinskom jeziku, a one čine gotovo četiri petine onoga što je napisao. "Pouke za čestiti život s primjerima", djelo vjerskog i moralističkog sadržaja tiskano 1506. godine u Mlecima, koje je doživjelo dvadesetak reizdanja na latinskom i mnogobrojne prijevode na europske jezike, svakako je bila njegova najtraženija knjiga. S njom po značaju može se uspoređivati samo "Davidijada", napisana u 14 knjiga, a tiskana po prvi puta tek u novije doba. U njoj je Marulić "povodeći se u jeziku i stilu ponajviše za rimskim klasikom Vergilijem, pjesnički preoblikovao biblijsku priču o kralju Davidu otkrivajući dosljedno u njegovim djelima i osobama koje ga okružuju alegorijski smisao: primjerice, starozavjetni David je Krist iz Novog zavjeta, a njegov progonitelj Šaul simbolično označuje Židove koji progone Krista. O tome kako točno valja razumjeti koji odsječak priče poučava alegorijsko značenje Davidijade koje je Marulić pridodao na kraju svoga epa." Od ostalih knjiga napisanih na latinskom jeziku, a tiskanih diljem Europe - u Firenzi, Mlecima, Antwerpenu. Parisu, Kölnu... - treba spomenuti još barem "Evanđelistar" i "O poniznosti i slavi Kristovoj".

S navedenim zapažanjima Marulićev značaj nije niti približno iscrpljen, pogotovo ne kada je u pitanju hrvatska kulturna baština. Naime, njegova djela pisana hrvatskim jezikom među prvima su takve vrste i predstavljaju ne samo potvrdu o pismenosti na narodnom jeziku, već i svjedočanstvo o autorovoj brizi za svoj narod ugrožen turskim osvajanjima. Iako je i javno istupao pozivajući u borbu protiv Turaka, njegov literarni angažman u tom pravcu bio je sveobuhvatniji i učinkovitiji. U pjesmama

"Molitva suprotiva Turkom" i "Težnje grada Hjerozalima" njegovi apeli za organiziranu obranu od Turaka izraženi su u najeksplicitnijoj formi. U ovoj potonjoj on se čak obraća Svetom ocu i moli ga da okupi vojsku koja bi zaustavila osvajače. Najznačajnije Marulićevo djelo na hrvatskom jeziku je, bez sumnje, ep "Judita". Napisao ga je 1501. godine, a objavio u Mlecima dvadeset godina kasnije. U tom djelu također je iskazana autorova strepnja od Turaka, ali je sama radnja smještena u prvo stoljeće prije Krista, u vrijeme Pompejevih osvajanja. Centrala ličnost djela je Judita, židovska udovica, koja ubija Nabukodonozorova vojskovođu Holoferna i tako spašava svoj narod. U političkom kontekstu u kojem je "Judita" pisana aluzije na Hrvatsku bile su toliko očite da ih nikome nije trebalo posebno tumačiti. Zbog činjenice što je "Judita" bila najstarije epsko djelo, što je napisana hrvatskih jezikom, te odisala brigom za sudbinu hrvatskog naroda, doživjela je još za autorova života tri izdanja.

Ostala Marulićeva djela na hrvatskom jeziku su: "Istoria od Suzane", "Dobri nauci", "Anka Satira", "Poklad i korizma", "Život sv. Jeronima", "Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj" i druga.

Matoš, Antun Gustav (1873. - 1914.)

Najznačajniji predstavnik hrvatske moderne (razdoblje između 1892. i Prvog svjetskog rata koje predstavlja zajedničko ime za često i različita nastojanja u umjetnosti i književnosti). Pisao je pjesme, novele, eseje, feljtone, književne kritike, putopise... Bio je jedan od naših najboljih poznavalaca suvremenih kretanja u svjetskim književnostima, njihov tumač i kritičar koji je učinio puno na približavanju recentnih književnih ostvarenja hrvatskoj čitalačkoj publici. Iako je u književnosti bio zagovornik estetskih kriterija, kao osnovnih kriterija pri vrednovanju valjanosti književnog djela, njegov stvaralački opus zračio je aktivizmom utemeljenom na pravaškom političkom opredijeljenju.

Antun Gustav Matoš rođen je u Tovarniku 13. lipnja 1873. godine. Nakon dvije provedene godine u tom srijemskom selu otac August, učitelj, dobiva premještaj i s obitelji seli u Zagreb. Tu će Matoš polaziti opću pučku školu, a po njenom svršetku i gornjogradsku gimnaziju. Godine 1887., paralelno s gimnazijom, uspisao je i školu Hrvatskog zemaljskog glazbenog zavoda (svirao je violončelo). Na zadnjoj, četvrtoj godini, iz škole je izbačen zbog neredovitog dolaženja na nastavu. Problema je bilo i u gimnaziji. Sedmi razred je ponavljao jer nije zadovoljio iz hrvatskog jezika, fizike i propedevtike.

Godine 1891. odlazi u Beč na Vojni veterinarski institut, ali ovaj puta zbog bolesti, nije položio potrebne ispite, te je stoga izgubio stipendiju i bio prisiljen vratiti

se kući. Nedugo zatim prijavljuje se u vojsku iz koje je nakon nekoliko mjeseci dezertirao. No, ubrzo je bio uhvaćen i utamničen u Petrovardinskoj tvrđavi. Iste godine uspio je pobjeći iz zatvora i odlazi u Beograd u kojemu će ostati sve do 1898. godine. Radio je jedno vrijeme kao čelista u Narodnom pozorištu i počeo intenzivnije pisati. U Beogradu će svom krsnom imenu dodati i ime Gustav.

Po odlasku iz Srbije kraće vrijeme boravi u Beču i Münchenu, godinu i pol u Genevi, da bi kolovoza 1899. došao u Pariz i tu se, živeći na rubu egzistencije, zadržao narednih pet godina. Piše za nekoliko hrvatskih listova, a u domovini mu se tiskaju i prve knjige. Kako se, kao vojni dezerter, nije smio pojavljivati na području Austrougarske, dakle i Hrvatske, nakon višegodišnjeg boravka u Francuskoj, ponovno odlazi u Beograd. Otada će krišom, u nekoliko navrata, dolaziti u Hrvatsku. U svom trećem "izletu", 22. kolovoza 1906. godine, boravio je i u Đakovu. O tome kako ga se dojmilo mjesto saznajemo iz njegova dnevnika u kojem je zapisao osnovne impresije o katedrali ("Kao divna snaša ta je crkva u skladu s okolinom, s tom razlikom da je (izvana) ljepša odostrag no sprijeda"), parku ("Park je i više no priličan za Đakovo...Stil parka je sasvim domaći i originalan: kombinacija od franuskih leja, engleskog drveća, pa našeg običnog voćnjaka i povrtnjaka"), groblju ("Groblje, provincijsko romantično groblje na uzvisici. Naljevo kuće u bijeloj ljetnoj prašini, a na puškomet odavde visina katedrale, groba Biskupova, najljepšeg groba hrvatskoga"), đakovačkoj knjižari i, dakako, biskupu J. J. Strossmayeru, kojemu on, kao pravaš, nije bio previše sklon.

Početkom siječnja 1908. godine Matoš je pomilovan u povodu nekog od carskih jubileja, te se nakon trinaest godina izbivanja legalno vratio u Zagreb. Intenzivno piše i objavljuje, izvanredno polaže ispite potrebne za rad u višim pučkim školama i putuje, kako po Hrvatskoj, tako

i Italiji u kojoj se našao u dva navrata, 1911. i 1913. godine. Po povratku s drugog putovanja, gdje se zapravo trebao liječiti, primljen je u Bolnicu milosrdnih sestara gdje su nad njim izvršene tri operacije grla i uha. Nije preživio, umro je 17. ožujka 1914. godine u 41. godini života.

Najznačajnija djela su mu: "Iverje" (1899.), "Novo iverje" (1900.), "Ogledi" (1905.), "Vidici i putovi" (1907.), "Umorne priče" (1909.), "Naši ljudi i krajevi" (1910.) i "Pečalba" (1913.). Sabrana djela Antuna Gustava Matoša izašla su 1935.-1940 godine u sedamnaest, a 1973. godine u dvadeset knjiga.

Mažuranić, Ivan (1814. - 1890.)

Hrvatski političar (prvi ban pučanin) i pjesnik koji se u politici i književnosti javlja sredinom tridesetih godina, dakle u vrijeme ilirskog preporoda, te aktivni sudionik gotovo svih prijelomnih događaja u politici Hrvatske 19. stoljeća. Za vrijeme banovanja (1873. - 1880.) nizom reformi modernizirao je Hrvatsku u duhu tada vladajućih europskih tendencija.

Rođen je 11. kolovoza 1814. godine u Novom Vinodolskom gdje je 1827. godine završio osnovnu školu. Suočen s financijskim poteškoćama, uz veliko odricanje obitelji, pohađa riječku gimnaziju koju redovito završava, i to kao najbolji učenik. Već tada piše i prve pjesme. U Zagrebu je 1833. godine upisao filozofiju, a završava je, kao državni stipendist, u Mađarskoj. Iz Mađarske je aktivni suradnik Gajeve "Danice" i vatreni ilirac. Nakon povratka u Zagreb, na Kraljevskoj akademiji znanosti, završio je studij prava te jedno vrijeme radi u privatnim kancelarijama zagrebačkih odvjetnika. Kasnije će u Karlovcu i sam otvoriti svoju kancelariju, potom raditi kao državni službenik i sve vrijeme javno politički djelovati. Politički rad intenzivirat će 1848. godne sudjelovanjem u radu Velike narodne skupštine, potom kao deputat u Beču i pisac političkih brošura. Kao pravnik postao je i bliski Jelačićev suborac radeći na formuliranju hrvatskih stavova tijekom revolucionarnih gibanja, te član Banskog vijeća.

Nakon ukidanja apsolutizma Mažuranić je jedan od čelnih ljudi u pripremi hrvatskog sabora 1861. godine,

a kao zastupnik kotara Novi Vinodolski i predsjednik dvorskog dikasterija, i njegov aktivni sudionik. Iste godine postao je kancelarom i tajnim savjetnikom koji je usmjeravao vladinu politiku u Hrvatskoj. Politički pragmatizam i Mažuranićeva sklonost kompromisima, naročito kada je u pitanju bio odnos Hrvatske prema Beču, u Hrvatskoj nisu primljeni s oduševljenjem. Dapače. U to vrijeme, sredinom šezdesetih godina, Mažuranić, kao ustalom i "njegova" Samostalna narodna stranka, nisu imali širu društvenu potporu. Tek nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, sedamdesetih godina, kada stranka pristaje na suradnju s Mađarima uz uvjet prethodnog revidiranja Nagodbe, raste njezina popularnost. Na toj platformi izborit će pobjedu na izborima 1872. godine. Sljedeće, 1873. godine, Mažuranić će biti imenovan banom. Na tom položaju ostat će sve do 1880. godine kada će u znak prosvjeda zbog sporog tempa obnove financijske nagodbe i neprikljućivanja Vojne krajine u sastav Hrvatske dati ostavku.

Kao ban proveo je reforme koje su od Hrvatske stvorile modernu europsku državu. Ostvarena je primjerena sloboda tiska, sudstvo je odvojeno od uprave, provedena je radikalna reforma školstva i mnoge druge, neophodne za normalno funkcioniranje građanskog društva. Od 1886. godine Mažuranić gotovo da i ne sudjeluje u javnom životu. Živi u krugu obitelji baveći se matematikom i astronomijom. Umro je 4. kolovoza 1890. godine. Iza njega ostala je bogata poltička karijera i respektabilna književna ostavština u kojoj posebno mjesto zauzima "Smrt Smail-age Čengića".

Mesaroš, Arpad Franjo (1904. - 1970.)

Arpad Franjo Mesaroš rođen je u Osijeku 3. travnja 1904. godine i od tada, pa sve do smrti, 1970., ako izuzmemo nekoliko godina provedenih na školovanju u Bečkereku, Segedinu, Zagrebu i Beču, nije napuštao Slavoniju. U Slavoniji je živio, Slavoniju je slikao, u slavonskim gradovima izlagao je svoje radove i stoga, čini se, nitko kao on nije zaslužio ponijeti epitet - slavonski slikar.

Nakon završene srednje škole Mesaroš je u Osijeku 1924. godine upisao privatnu slikarsku školu Slavka Tomerlina da bi već iste godine, zajedno s Ervinom Neverlyem, po prvi puta javno izlagao svoje radove. Nedugo nakon prve samostalne izložbe u Donjem Miholjcu 1928. godine Mesaroš je u Zagrebu upisao Akademiju za umjetnost i obrt koju, doduše, nikada nije završio, ali je, boraveći dva semestra na Akademiji, stekao znatna iskustva radeći pod nadzorom Ljube Babića i nekolicine drugih istaknutih hrvatskih slikara. Od 1929. godine, kada se ženi za nastavnicu Mariju Jakobović, zbog prirode njezina posla, često mijenja mjesto boravka. Prvo je u Musiću, malom selu nadomak Levanjske Varoši gdje, po mišljenju mnogih likovnih kritičara, stvara svoja najbolja djela. Slika autoportrete, portrete (treba istaknuti nadasve uspjele portrete svoje punice, žene, kao i portrete njenih učenika), pejzaže (kao npr. "Motiv iz Musića", "Šljivik u Musiću", "Šuma u Musiću"),

* *A. F. Mesaroš: Autoportret*

mrtvu prirodu i aktove koje je autor kasnije sam uništio. S tom fazom Mesaroševa stvaralaštva mogli su se upoznati Đakovčani 1935. godine kada on po prvi puta izlaže u našem gradu. Već tada, zaprvo, definitivno je bio iskristaliziran slikarski identitet Arpada Mesaroša čiju je osnovnu potku činio realistički stav i realističko gledanje na svijet, bez obzira, radilo se o crtežu, akvarelu ili ulju, u njegovom stvaralaštvu najčešće upotrebljavanim tehnikama.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata boravi u Đakovačkoj Breznici, Čajkovcima i Vrpolju gdje je izradio mnoštvo portreta, ali, treba i to reći, nerijetko lišenih dubljih umjetničkih pretenzija.

U poratnom razdoblju slika u duhu tada nametnutog socrealizma, izlaže često (između ostalog i u Đakovu, 1947. i 1949. godine), te se konačno zapošljava kao nastavnik likovnog odgoja, prvo u Đakovu, potom Osijeku, pa ponovno u Đakovu (1953. - 1957.). Mirovinu je dočekao u Vrpolju 1964. godine. Ta činjenica, dakako, nije utjecala na opadanje slikarove radne energije. Od 1967. do 1969. godine sa svojim slikama permanentno je prisutan na Đakovačkim vezovima. Naredne, 1970. godine, umro je u Strizivojni u 66-oj godini života. U prosincu iste godine Narodno sveučilište "August Cesarec" iz Đakova i Narodno sveučilište "Božidar Maslarić" iz Osijeka pripremili su mu u Đakovu posthumnu izložbu.

Rezimirajući život i rad slikara Arpada Franje Mesaroša možemo reći "da je živio i da se kretao gotovo isključivo u skućenim pokrainskim relacijama..., u ambijentu s oskudnom likovnom kulturom, bez dodira s drugim slikarima, prepušten sebi i svojoj inventivnosti." Emocionalne krize i nadahnuća bitno su određivala njegovo djelo. "U trenucima egzaltacije slikao je poletno, brzo..., kao u nekom nadahnuću. Slike nastale u takvim stanjima su mu najbolje i daju mu pravo mjesto u našem slikarstvu."

Mihanović, Antun (1796. - 1861.)

Ime Antuna Mihanovića najčešće se spominje uz nastanak hrvatske himne. Iako je pjesma Horvatska domovina zasigurno najznačajnije što je napisao, svojim sveukupnim društvenim, političkim, književnim, gospodarskim i preporoditeljskim angažmanom s pravom je uvršten u red najzaslužnijih Hrvata prve polovice 19. stoljeća.

Rođen je u Zagrebu 10. lipnja 1796. godine. Tu je završio osnovnu i srednju školu, a potom i filozofiju. Nakon toga jedno vrijeme živi u Beču gdje sluša pravo i bezuspješno pokušava ostvariti sveučilišnu karijeru. U Beču će se zbližiti s pristašama nacionalnog pokreta koji je upravo u to vrijeme dobivao svoje početne konture. Pod jakim je utjecajem pjesnika romantizma, književnog usmjerenja s kojime se upoznao preko njemačke literature, i kojeg od tada bezrezervno prihvaća. Za svog boravka u Beču sustavno se bavio filologijom i s tog područja već 1815. godine izdao knjižicu pod naslovom "Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnem jeziku". Iz Beča, iste godine, vraća se u Zagreb, a potom jedno vrijeme boravi u Veneciji i Padovi. Još uvijek se bavi znanstvenim radom. Jedan od većih uspjeha na tom polju svakako je otkriće rukopisa Gundulićevog Osmana. Svjestan važnosti rukopisa inicirao je kampanju za njegovo objavljivanje, ali, nažalost, rukopis nije uspio tiskati.

Godine 1818. Mihanović je postao vojni auditor (sudac). U vojsci će ostati deset godina, sve do 1826.

godine. Potom se aktivno, i uspješno, bavi politikom. Izabran je za gubernijalnog tajnika u Rijeci, a jedno vrijeme bio je i zastupnik u požunskom saboru. Početak političkog aktivizma označio je njegov pojačan interes za gospodarske probleme. Proučavao je proizvodnju vina u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj, te tiskao spis o mogućnosti njihova predstavljanja u pet zemalja Sjeverne i Južne Amerike. Ta publikacija, tiskana na njemačkom jeziku, bila je preteča suvremenog marketinga. Na osnovu nje Mihanoviću je dozvoljen trogodišnji boravak na spomenutim kontinentima. O tom periodu njegova života nema vjerodostojnih dokumenata.

Po povratku iz Amerike, sve do sredine tridesetih godina, Mihanović živi u Rijeci odakle prati, ali i daje stvaralački doprinos ilirskom pokretu. Doduše, zbog činjenice što je od sredine trećeg desetljeća stalno mijenjao mjesta boravka, kao i stanovitih rezervi prema Gajevom konceptu ilirizma ("Mihanović, nasuprot Gaju, u svojim pogledima promiče tendenciju simbijoze prosvjetiteljske i romantičarske...vizije života, umjesto suprotstavljenosti, stavljajući naglasak na romantičarski koncept, a ne kao Gaj isključivo prosvjetiteljsko-didaktičnom i nacionalo slavjanskom utilitarizmu."), taj doprinos nije bio razmjeran Mihanovićem kreativnim potencijalima. Kada mu je Gaj odbio tiskati pjesmu "Glas, ili ćut?", odbio je daljnju suradnju. Do tada je u "Danici" objavio četiri pjesme: "Horvatska domovina", "Negda - a szada", "O posljednjoj Franjevoj polnoći" i "Ajmo tam!" . U beogradskom almanahu "Uranija" također četiri, a šest godina kasnije, ponovno u "Danici", još nekoliko pjesama. Od svih njegovih pjesama tri su uglazbljene, među njima i "Horvatska domovina". Uglazbio ju je, po svemu sudeći, Josip Runanjin, a pojavila se početkom šezdesetih godina. Najstariji zapis učinio je glazbeni pedagog Vatroslav Lichtenegger "harmonizirajući je za muški četveropjev i u tom je obliku tada i objavljena, a kasnije je više puta objavljivana, pa i u inozemstvu." Desetljećima je doživljavana kao hrvatska himna što zvanično i postaje

29. veljače 1972. godine prvim amandmanom na Ustav SR Hrvaske. Ta odluka potvrđena je i Ustavom Republike Hrvatske iz 1990. godine.

Godine 1836. Mihanović je imenovan za konzularnog predstavnika u Beogradu. Do 1838. godine, koliko se zadržao u Srbiji, u vrlo složenoj političkoj situaciji, diplomatski posao obavio je korektno, a vjerojatno bi i bolje da se nije upustio u unutrašnje sukobe vladajuće obitelji Obrenović. Iz Beograda je premješten u Solun, a potom u Trapezunt, Smirnu i Carigrad. Od 1854. do 1858. godine austrijski je konzul u Bukureštu. Na osobni zahtjev tu je i umirovljen, ali je kao ministarski savjetnik u Bukureštu ostao još neko vrijeme. Nakon smrti svoje druge žene, Jeronime, vraća se u Hrvatsku. Umro je u Novim Dvorima 14. studenog 1861. godine.

Nazor, Vladimir (1876. - 1949.)

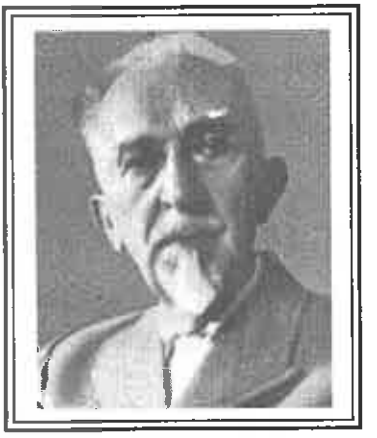

Vladimir Nazor hrvatski je pjesnik koji je na književnom planu ostavio neizbrisiv trag tijekom više od pedeset godina sustavnog bavljenja pisanom riječju. Iako po vokaciji pjesnik, pisao je i novele, pripovijetke, eseje i putopise. Napose, puno je pisao za djecu, prevodio s njemačkog, talijanskog i engleskog jezika (ali i bio prevođen), te dao znatan doprinos afirmaciji čakavskog dijalekta s kojim je napisao neke od svojih radova. Dugi niz godina djelovao je i kao prosvjetni radnik u Dalmaciji, Istri i Zagrebu, ostvarivši i na tom planu zavidne rezultate - ponajprije u afirmaciji hrvatskog jezika.

Nazor je rođen 1876. godine u Postirama, na otoku Braču. Iako rođen u materijalno dobro situiranoj obitelji (otac mu je bio vlasnik carinskog ureda) "intelektualnog pedigrea", Nazor je bio suočen sa ne malim problemima u vrijeme srdnjoškolskog obrazovanja. Nemirna duha, kako to pjesnicima i dolikuje, školske obveze je podređivao čitanju klasičnih djela i prvim literarnim pokušajima na hrvatskom i talijanskom jeziku. Prva pjesma objavljena mu je u zadarskom Narodnom listu davne 1893. godine. Iako je već tada sve govorilo da će se Nazor razvijati u tom smjeru, ipak, pomalo neočekivano, upisao je po završetku srednje škole prirodopis, matematiku i fiziku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Grazu. Završetkom studija Nazor je dobio stanovitu egzistencijalnu sigurnost koju njegove kolege po peru najčešće nisu imale, i tako izgradio pretpostavke za sustavni angažman na književnom planu. Odmah po završetku studija

radi kao predavač u srednjim školama Splita, Zadru, Pazina, Kastava, Sušaka... Sve to vrijeme intenzivno piše, prevodi i objavljuje - ponekad i u osobnoj nakladi. Od 1912. godine Nazorovi radovi počinju se prevoditi na strane jezike (slovački).

Radio je samozatajno, najčešće u provinciji, udaljen od izvorišta književnih i općedruštvenih događanja. Nije pripadao književnim kružocima, niti je pomodno, nekritički prihvaćao nove tendencije u književnosti. Možda i zbog toga Matoš prije Prvog svjetskog rata, a Krleža između dva rata, kao neosporni književni autoriteti, nisu imali preveć dobrih riječi za ono što je radio Nazor. U poeziji njegov interes bio je fokusiran na probleme jezika, metričku problematiku i pitanja jasnoće forme. Preko pitanja jezika, koje je svugdje, a pogotovo na ovim prostorima, bilo prvorazredno političko, a tek potom lingvističko pitanje, Nazor je na "mala vrata" ušao u politiku. Od samih početaka svog književnog rada preferirao je hrvatski jezik njemačkom i talijanskom (nota bene, do 1918. godine Hrvatska je u sastavu Austro-ugarske države), te ga razvijao do 1920. godine "u duhu našeg patrijarhalnog, seoskog društva", da bi ga kasnije do određene mjere "urbanizirao".

Iz perioda između dva rata Nazor će na političkom planu ostati zapamćen po davanju povjerenja vladinoj listi na izborima u svibnju 1935. godine. Taj čin, iako je na izborima 1938. glasovao za listu opozicije, dio hrvatske inteligencije tog vremena nikada mu nije oprostio. Drugi svjetski rat zatekao ga je u Zagrebu gdje, iako star i bolestan, intenzivno piše sve do prosinca 1942. godine kada odlazi u partizane. Kako je sam jednom prilikom napisao, bio je to njegov etički izbor. Nazočan je svim zasjedanjima ZAVNOH-a, a na zadnjem održanom u Zagrebu srpnja 1945. godine, na kojem je ZAVNOH prerastao u Narodni sabor Hrvatske, imenovan je predsjednikom Prezidija Sabora. Politički i literarno aktivan je gotovo do kraja života. Umro je u Zagrebu 19. lipnja 1949. godine.

Najznačajniji radovi su mu zbirke pjesama: "Nove pjesme" (1913.), "Intima" (1915.), "Slavenske legende" (1900.), "Živana" (1902.), "Hrvatski kraljevi" (1912.), "Medvjed Brundo" (1915.), i druge, te pripovijetke: "Veli Jože" (1908.), "Istarske priče" (1913.), "Priče iz djetinjstva" (1924.), "Priče s ostrva, iz grada i s planine" (1927.) i "Dedek Kajbumšćak" (1939.). Ništa manje nisu značajni Nazorovi dnevnici, novele i eseji.

Palmotić, Junije (1608. - 1657.)

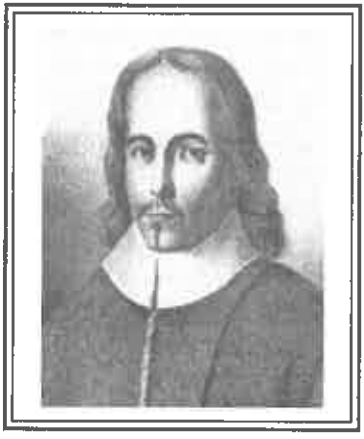

Jedan od najznačajnijih ljudi Dubrovnika 17. stoljeća. Djelovao je kao političar, pjesnik i dramatičar, iako nije za podcijeniti njegovo djelovanje i na drugim poljima duhovnog stvaralaštva. Na književno-povijesnu pozornicu kročio je u vrijeme kada su renesansni književnici već uvelike zaokružili svoja djela, a novo razdoblje, barok, još nije u cijelosti zaživjelo s dubrovačkom sredinom. Uz Ivana Gundulića, neupitno najvećeg dubrovačkog književnika 17. stoljeća, Palmotić će svojim cjelokupnim književnim opusom stati uz bok najvećih dubrovačkih književnika. U specifičnom povijesnom okruženju (stalna opasnost od Turaka i jak utjecaj duhovnih kretanja iz Italije), u vrijeme najvećeg gospodarskog prosperiteta Dubrovnika i jakog utjecaja isusovaca, Palmotić je smogao snage pisati drugim stilom od svojih prethodnika iz 16. stoljeća, a od njih se razlikovao i po temama i žanrovskim opredjeljenjima. Ista je bila tek vjera u snagu pisane riječi koja, po njemu, ne bi trebala služiti samo za kvalitetno osmišljavanje dokolice već, prije svega, biti poticaj za promišljanje svijeta i života.

Junije Palmotić rođen je u dubrovačkoj vlastelinskoj obitelji 7. studenog 1608. godine (oko datuma njegova rođenja ima i drugačijih mišljenja). Majka Ore bila je u rodbinskim vezama s obitelji Gundulić (kasnije će Ivan Gundulić biti jedan od prvih književnih uzora mladom Juniju), a otac Džore ugledni vlastelin. Kao i većina muške vlastelinske djece završio je gradsku školu, a posebnu poduku dobivao je od isusovaca Ignjata Tudi-

ševića i Camilla Gorija. Poslije smrti oca o njegovom se odrastanju i obrazovanju brinuo ujak Miho Gradić, vlastelin koji je jedno vrijeme bio knez Dubrovačke republike, čovjek široke naobrazbe sklon književnosti. Još kao mladić, živeći u pozitivnom ozračju, Palmotić je počeo pisati pjesme. Prve je napisao na latinskom, a kasnije piše i na hrvatskom jeziku. Mahom su to bile ljubavne pjesme i tzv. folklorne tematike. Do danas ih je sačuvano tek nekoliko. Po njima, zasigurno, ne bi izborio mjesto u povijesti hrvatske književnosti, barem ne ono koje danas zauzima.

Stvaralački najsnažnije Palmotić se izrazio u dramskim tekstovima. "Drame je Palmotić pisao tijekom cijelog života, njima je komunicirao sa svojim vremenom, dramama je želio djelovati i djelovao je na svoju sredinu i ljude općenito, u dramama je rekao o Dubrovniku sve što je smatrao potrebnim." Sačuvano ih je četrnaest ("Atalanta", "Andromeda", "Armida", "Elena ugrabljena", "Danica", "Lavinija", "Bisernica"...), a pouzdano se zna da ih je napisao i više. Posebno mjesto zauzima drama "Pavlimir". Motiv za tu dramu Palmotić je uzeo iz "Ljetopisa popa Dukljanina", kronike kojoj danas mnogi osporavaju autentičnost, ali čak i kao takva ova kronika još uvijek predstavlja nezaobilazni povijesni izvor za najstariju hrvatsku povijest. Drama je po prvi puta prikazana 22. veljače 1632. godine ispred Kneževa dvora i od publike je bila dobro primljena. Karakteristično za izvođenje spomenute, kao uostalom i za sve ostale njegove drame, srazmjerno je velika uloga glazbe. Koliko velika sa sigurnošću se ne može tvrditi, ali na osnovu dostupnih pokazatelja može se reći da se s glazbom nastojalo potencirati autorovu poruku i pridonijeti što boljem općem utisku. Slično je bilo i s drugim dramama toga doba.

Od ostalih Palmotićevih spisateljskih radova treba istaknuti prijevod "Chriustias", velikog epa talijanskog pisca Girolame Vide, kojeg je prepjevao u 24 pjevanja, i

poemu o dolasku u Rim švedske kraljice Kristine (interesantne stoga što se sredinom stoljeća odrekla vlasti i prešla na katoličanstvo).

Iako nam je Junije Palmotić prvenstveno interesantan kao književnik, ne može se zanemariti ni njegova uloga u političkom životu Dubrovačke republike. Naime, on je kao vlastelin već sa osamnaest godina primljen u Veliko vijeće, najviše tijelo Republike, da bi mu od 1630. godine bile povjerene odgovorne državne funkcije. Između ostalog, bio je odvjetnik, nadzornik za cijene, državni blagajnik, nadzornik u carini i javnim poslovima, knez u Konavlima, Mljetu i Lastovu. Potkraj života čak je uvršten i u najuži izbor za kneza Republike.

U Dubrovniku, kojega gotovo i nije napuštao, umro je početkom srpnja mjeseca 1657. godine.

Pavlinović, Mihovil (1831. - 1887.)

Ime Mihovila Pavlinovića tijesno je vezano uz nacionalni pokret u Dalmaciji druge polovice 19. stoljeća, ali i s najznačajnijim događajima u Hrvatskoj i Austro-ugarskoj. Djelovao je institucionalno kao zastupnik u Dalmatinskom (1861.-1864., 1865.-1867., 1868.-1887.) i Hrvatskom (1865.) saboru te Carevinskom vijeću (1873.), i izvan političkih institucija, s propovjedaonice, kroz književni rad i neposrednom agitacijom, svugdje gdje je to bilo moguće. Bio je jedan od najistaknutijih boraca za afirmaciju hrvatskog jezika (prvi je u Dalmatinskom saboru 1861. godine održao govor na hrvatskom jeziku), gospodarski prosperitet Dalmacije i njeno sjedinjenje s Hrvatskom. Godine 1862. sudjelovao je u pokretanju, a kasnije i uređivanju lista "Il Nazionale", glasilka Narodne stranke na čijim stranicama su objavljivani i prilozi na hrvatskom jeziku. Ako se iznesenom doda i to da je upravo Mihovil Pavlinović imao ponajveću zaslugu za otvaranje hrvatskih čitaonica, a one su bile središta afirmacije hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji, nije za čuditi što je njegov angažman naišao na odobravanje i podršku najistaknutijih protagonista kutlurnog i političkog života Hrvatske druge polovice 19. stoljeća.

Mihovil Pavlinović rođen je u Podgori 28. siječnja 1831. godine. Osnovnu školu (pučku) završio je u Makarskoj, a gimnaziju, kao sjemeništarac, u Splitu. Iako je Dalmacija u to vrijeme bila pod izravnom upravom Beča, a u građanskim krugovima i javnim službama dominirao

njemački i talijanski jezik, pod utjecajem revolucionarnih gibanja 1848. godine dolazi do buđenja nacionalne svijesti jednog dijela intelektualne omladine. Već tada, u Splitu, prisutne su naznake Pavlinovićeve buduće političke orijentacije. Na tom planu poticajno je djelovao i njegov ulazak u zadarsku bogosloviju. Nakon četiri godine provedene u Zadru, gdje je posebno bliske odnose imao s Lukom Botićem, kasnijim štićenikom Josipa Jurja Strossmayera i đakovačkim saborskim zastupnikom, za svećenika je zaređen 1854. godine. Kao župnik služit će u rodnoj Podgori i Drašnicama, ali će, još kao relativno mlad čovjek, 1870. godine, otići u mirovinu, i to stoga kako bi se što potpunije mogao posvetiti političkom i književnom radu.

Po metodi političkog djelovanja Pavlinović je bio praktičar. Uvidjevši da u Dalmaciji ne postoje osnovne pretpostavke nužne za njeno sjedinjenje s Hrvatskom, a upravo je to bila jedna od njegovih temeljnih političkih ideja na kojoj je radio cijeli život, zdušno se prihvatio rada na "pohrvaćivanju javnog života". Njegovo djelovanje na tom planu kolidiralo je, ali i činilo bitan segment nacionalnog preporoda u Dalmaciji koji je, zbog specifičnog naslijeđa i trenutnih odnosa političkih snaga u tom dijelu Hrvatske, otpočeo tek početkom šezdesetih godina. Namjera preporoditelja bila je osvojiti vlast u pojedinim općinama kako bi pridobili kontrolu nad osnovnim školstvom, tj. kako bi u škole mogli uvesti hrvatski jezik i na taj način stvoriti pretpostavke za odgoj mladeži u nacionalnom duhu. U tu svrhu pokrenut je i list "Il Nazionale" koji je, da bi se pridobio dio građanstva, sve do 1875. godine izlazio na talijanskom, a od te godine na hrvatskom jeziku kao "Narodni list", osnivane su čitaonice (u Boki kotorskoj, Splitu, Zadru, Dubrovniku, Imotskom, Sinju...) a već 1862. godine bila je osnovana i Matica dalmatinska. Od ništa manjeg značaja nisu bili ni svakodnevni kontakti s narodom. U svim tim aktivnostim, s velikim žarom, ali i primjerenom osobnom hrabrošću (na izbore su ga ponekad morali pratiti

naoružani birači, njegovi istomišljenici), sudjelovao je i Mihovil Pavlinović, i to kao jedan od najistaknutijih pripadnika Narodne stranke i nacionalnog pokreta uopće.

Iako skloniji neposrednom političkom djelovanju, od neprocjenjive važnosti za uspjeh pokreta bio je i Pavlinovićev književni i znanstveni rad. Doduše, njega je bilo teško odvojiti od ideološko-političkog djelovanja. U pjesmama i prozi, koje su po formi pripadale književnosti, a po sadržaju politici, eksplicitno je izražavao preporodne ideje i poticao na izravno djelovanje s ciljem njihova ozbiljenja. U tom kontekstu posebice su indikativne pjesme "Ognjištar", "Kotari" i "Župnikovanje". Ništa manje nije Pavlinović značajan ni kao sakupljač narodnih pjesama, zagonetki i poslovica, te kao putopisac. Naime, potreba za upoznavanjem svoga naroda, što je jedna od pretpostavki uspješnog bavljenja politikom, potaknula ga je na putovanja Dalmacijom, Slavonijom, Istrom i Bosnom i Hercegovinom. Zabilježena zapažanja s tih putovanja objavljivao je na stranicama "Narodnog lista", a kasnije, od istog materijala, tiskana je i njegova knjiga putopisa pod naslovom "Puti".

Mihovil Pavlinović umro je u Podgori 18. svibnja 1887. godine.

Preradović, Petar (1818. - 1872.)

Petar Preradović pojavio se u književnom životu Hrvatske relativno kasno. Prve stihove objavio je u dvadesetšestoj godini života, četrdesetih godina prošlog stoljeća, ali je zbog snage poetske riječi postao jedan od značajnijih pjesnika, do pojave Kranjčevića i najznačajniji hrvatski pjesnik.

Rođen je u pravoslavnoj obitelji 19. ožujka 1818. godine u Grabrovnici, selu nadomak Đurđevca i Grubišnog Polja. Tu će Preradović završiti osnovnu školu, a potom zbog teške materijalne situacije nakon očeve smrti, prihvaća vojnički poziv. Nakon završene niže vojne škole u Bjelovaru Preradović je otišao na Vojnu akademiju u Bečko Novo Mjesto. Kao savjestan i disciplinirán vojnik brzo će napredovati. Čin generala dobio je relativno rano, ali unatoč toga vojsku nije nikada istinski doživljavao kao svoju vokaciju. Doživljavao ju je kao nužno zlo, sredstvo za održavanje materijalne egzistencije i garanta kakve-takve socijalne sigurnosti. Sasvim je sigurno da je vojnički poziv morao potencirati i ne male unutrašnje konflikte u samom pjesniku, domoljubu, senzibilnom i altruistički opredijeljenom čovjeku.

Za vrijeme osmogodišnjeg studija u Weiner Neustadtu, od 1830. do 1838. godine, Preradović je propjevao - i to na njemačkom jeziku. Pisao je liriku pod jakim utjecajem Byrona i njemačkih romantičara koji su na njegov cjelokupan opus ostavili trajan i upečatljiv trag. Poslije završene Vojne akademije Preradović će

službovati u različitim dijelovima Monarhije. U Milanu, jednom od njegovih prvih odredišta, upoznao je Ivana Kukuljevića koji ga je pobliže informirao o političkim i duhovnim kretanjima u domovini. Nedugo nakon toga Preradović se uključuje u društveni život Hrvatske djelujući, ponajprije pisanom riječju, na afirmaciji ilirizma i slavenske ideje uopće. U Zadru, sljedećem mjestu njegovog boravka, počinje pisati na materinjem jeziku. Godine 1844. tu je pokrenut časopis "Zora dalmatinska", časopis od neprocjenjivog značaja za buđenje nacionalne svijesti u Dalmaciji, za koji je Preradović napisao programatsku pjesmu "Zora puca". Jedno vrijeme Preradović je časopis i uređivao.

Nakon Zadra službovao je u Pešti, Zagrebu, Glini, Veroni, Kovinu, Temišvaru... Učestala premještenja bitno su odredila pjesnikovo književno stvaralaštvo, i imala značajne implikacije na osobnom planu. Dva puta se ženio, imao nekoliko strastvenih ljubavnih veza, a pratile su ga i velike obiteljske tragedije. Sve to ostavilo je traga u njegovim pjesmama, i korespondenciji koju je vodio s voljenim ženama i prijateljima. Dugotrajni boravci izvan domovine učinili su njegovo pero manje ubojitim, dok mu se uvid u politička kretanja bazirao uglavnom na nedostatnim i vrijednosno diskutabilnim činjenicama. Vjerojatno toga svjestan, od početka pedesetih godina (uvođenje aposlutizma u Hrvatsku) piše sve manje. Ipak, unatoč svega, književni opus Petra Preradovića zauzima istaknuto mjesto u povijesti nacionalne književnosti. Za razliku od većine drugih pjesnika, koji su objektivno vrednovani tek posthumno, Preradovićeva poezija našla se u školskim udžbenicima još za njegova života. Ali ne sva, pogotovo ne ona rodoljubno i socijalno intonirana. Po mišljenju jednog našeg uvaženog književnog kritičara "Preradovićeve pjesme, planski probrane, školski je sustav vješto iskorišćavao. U njima se doduše govori i o svim vrlinama čovječanstva i o njegovim težnjama za napretkom, ali nekako općenito i maglovito, kao da se lijepim i uzvišenim riječima želi prikriti istina".

Petar Preradović umro je 18. kolovoza 1872. godine u Fahrafeldu. Sahranjen je u Beču odakle su mu ostaci 1879. godine preneseni u Zagreb. Najznačajnija djela su mu zbirke pjesama "Prvenci" (1846.), "Nove pjesme" (1851.), poema "Prvi ljudi" i nedovršena drama "Kraljević Marko".

Rački, Franjo (1828. - 1894.)

Kanonik, povjesničar, političar, književni kritičar, pjesnik i publicist. Rođen je u Fužinama 25. studenog 1828. godine. Pučku školu polazio je u Rijeci, a gimnaziju, osim u Rijeci, još u Varaždinu i Senju. Odmah nakon revolucionarnih gibanja 1848. godine upućen je na školovanje u Beč gdje se upoznaje s dvorskim kapelanom i doskora đakovačkim biskupom J. J. Strossmayerom, političkim istomišljenikom s kojim će raditi i drugovati sve do smrti.

Revolucionarna gibanja 1848. godine u mnogome će, na ovaj ili onaj način, odrediti interes i djelovanje produktivne hrvatske inteligencije, pa tako, razumije se, i Račkog. Zahtjevi naroda i hrvatskih sabornika revolucijom nisu ostvareni. Kmetstvo je tek formalno ukinuto, de facto ono će potrajati još desetljećima, kao ustalom i supermacija Monarhije na svim poljima materijalnog i duhovnog stvaralaštva. Uvođenjem tzv. Bachovog apsolutizma 1850. godine u Hrvatskoj je suspendiran svekoliki politički život, rad političkih stranaka stavljen je izvan zakona, a sabor raspušten. U narednih 10 godina Hrvatskom će dominirati centralizam, germanizacija i brutalnost očitovana ponajprije u metodama rada represivnog državnog aparata.

Kako je javna politička djelatnost bila proskribirana, veliki broj političara domoljubne orijentacije latio se pera da bi dokazao državni kontinuitet Hrvatske, a samim tim neopravdanost i neodrživost ustavno-pravnog položaja u kojem se našla Hrvatska nakon 1850. godine. Franjo

Rački bio je jedan od inspiratora i najprominentnijih aktera takvih tendencija uloživši ogromnu količinu znanja, energije i vremena da bi afirmirao kritičku metodu u do tada na mitovima inspiriranoj hrvatskoj historiografiji. Bez kritičkog pristupa povijesnim izvorima, vjerovao je, nije moglo biti riječi o povijesnoj znanosti, a bez nje istine o prošloj stvarnosti vlastitog naroda.

Upravo iz tih razloga Rački je za vrijeme svog višegodišnjeg školovanja u Beču, gdje je prvo 1852. godine završio bogoslovlje, a potom, 1855. obranio doktorsku disertaciju, sustavno izučavao izvore za najstariju hrvatsku povijest. S tom aktivnošću nastavit će i u Rimu gdje je 1857. godine postao kanonik sv. Jeronima. Dok je u Beču s najvećom pozornošću izučavao rad Ćirila i Metoda i najstarije hrvatske glagoljaške spomenike, u rimskim i napuljskim arhivima izučava povijest bogumila i period anžuvinskog vladanja Hrvatskom. S povijesnom znanošću Rački će se intenzivno baviti i nakon 1860. godine kada se vraća u Hrvatsku na poziv biskupa Ožegovića. Od bezbroj napisanih povijesnih studija ne možemo a da ne istaknemo one koje su se odnosile na mjesto i ulogu obitelji Zrinski, te rasprave u zborniku spomenika za hrvatsku povijest prije 1102. godine. Te rasprave, uz knjigu "Nutarnje stanje hrvatske povijesti prije XII stoljeća" i natpisa o Konstantinu Porfirogenetu, popu Dukljaninu i Tomi Arhiđakonu, po mišljenju mnogih, njegova su kapitalna historiografska djela.

Vrativši se u Hrvatsku nakon pada Bachovog apsolutizma Rački više ne piše samo o povijesti već kao aktivni političar Narodne stranke, na čijem je čelu bio biskup J. J. Strossmayer, povijest i stvara. Godine 1861., 1868. i 1872. biran je za narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru da bi 1880. godine, zajedno s Matijom Mažuranićem, nakon raskola u Narodnoj stranci, osnovao Nezazivsnu narodnu stranku. Svo vrijeme aktivnog bavljenja politikom Rački se borio za suverenitet i dignitet Hrvatske, ujedinjenje trojedne kraljevine i povezivanje

južnoslavenskih naroda na ravnopravnoj osnovi. Prvo na kutlurnom nivou, a potom i politički, sve sa ciljem jačanja obrambene moći Hrvatske prema osvajačkim aspiracijama austrijskih i mađarskih vladajućih krugova. Mađare je upozoravao još šezdesetih godina "da hrvatska bijaše priznata za neovisnu državu od međunarodnoga evropejskog prava jur u ono doba kada o Ugarskoj ne mogaše ni spomena biti".

Zbog takvih i sličnih izjava, a one su se mogle pročitati u gotovo svakom broju "Pozora", stranačkog lista kojem će čelnici stranke kasnije promijeniti ime u "Obzor", vlasti mu nisu bile sklone. Nezadovoljstvo s političkom aktivnošću Račkog iskazao je i sam car koji 1885. godine nije htio potvrditi njegov ponovni izbor za predsjednika Jugoslavenske akademije.

Rad u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti nezaobilazna je etapa u životu Franje Račkog. Akademija je osnovana 1867. godine s ambicijom da bude znanstveno i kulturno središte svih Južnih Slavena. Rački je izabran za prvog predsjednika da bi tu dužnost obnašao i u narednih osam mandata. Nakon 20 godina rada u akademiji Rački je konstatirao, a svojim djelom to i dokazao, "da je akademija osnovana da ponajprije hrvatskom narodu služi, da ispituje njegov jezik, njegovo biće u svim pravci, njegovu povijest, pravo i književnost, domovine njegove prirodne odnošaje". U pravcu realizacije tako ambiciozno zamišljenog programa Rački je kao akademik i predsjednik odbora Matice hrvatske za pitanja književnosti pokrenuo časopise "Književnost" i "Vijenac", podupirao osnivanje kulturno-prosvjetnih ustanova te najčešće aktivno sudjelovao u njihovom radu, kako konstruktivnim savjetima tako i pisanim prilozima iz svih područja duhovnog stvaralaštva.

Franjo Rački umro je u Zagrebu 13. veljače 1894. godine.

Radauš, Vanja (1906. - 1975.)

"Bitna rečenica kojom treba započeti esej o djelu i životu kipara Vanje Radauša treba glasiti: on je jedan od najoriginalnijih ličnosti naše moderne umjetnosti. Ako igdje vrijedi Buffonova definicija stila, da je stil zapravo sam čovjek, onda to vrijedi u slučaju ovog kipara." Izrečena konstatacija svakako stoji, ali je nepotpuna. Naime, Vanja Radauš nije bio samo vrstan kipar, već i crtač, slikar, grafičar i književnik.

Rođen je u Vinkovcima 29. travnja 1906. godine. Nakon završene osnovne škole upisao je gimnaziju, ali ju nije završio. Na inzistiranje oca obrtnika, koji je Vanju vidio kao nastavljača obiteljske tradicije, bio je prisiljen prijeći u zanatsku školu. Taj čin vjerojatno je glavni razlog dramatičnog sukoba s ocem koji je zasigurno morao utjecati na konstituiranje ličnosti budućeg umjetnika. Nakon napuštanja roditeljskog doma Radauš je 1924. godine pristupio klasifikacijskom ispitu na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i, kao jedini kandidat, bio bezuvjetno primljen. Godine provedene na studiju karakterizira intenzivan rad koji je za posljedicu imao stvaranje osebujnog autorskog stila. Originalnost Radauševog izraza tim više treba istaknuti budući da su mu profesori na Akademiji bili Rudolf Valdec, Robert Frangeš i Ivan Meštrović, stvaraoci jake osobnosti i prepoznatljivog umjetničkog izraza. Tehnička znanja koja je od njih dobio Radauš je koristio da bi izrazio svoj odnos prema svijetu, odnos u kojem je, već tada, socijalna problematika zauzimala istaknuto mjesto.

Po završetku studija Radauš je dobio stipendiju francuske vlade i dvije godine proveo u Parizu. Povratkom u Zagreb, 1931. godine, počinje izlagati na skupnim izložbama s grupom "Zagrebačkih umjetnika" i "Hrvatskih umjetnika", a od 1932. godine član je grupe "Zemlja". Pokretač grupe bio je slikar Krsto Hegedušić i arhitekt Drago Ibler, a pripadali su joj mahom mlađi ljudi napredne orijentacije. Nekoliko godina nakon što je "Zemlja" iz političkih razloga zabranjena Radauš će postaviti svoju prvu samostalnu izložbu u zagrebačkom salonu Ullrich (1939.). Bronce, terakote, crteži i akvareli koji su činili najveći broj izložaka bili su prožeti socijalnom tematikom i nemirom koji je svoj izraz našao na granici između nadrealizma (sna) i naturalizma (jave). Iste godine na Mirogoju postavljen je njegov Spomenik borcima Prvog svjetskog rata, a sljedeće, 1940., počeo je raditi kao honorarni nastavnik na obrtničkoj školi u Zagrebu. Bilo je to, deset godina nakon što je završio Akademiju, njegovo prvo radno mjesto.

U Zagrebu je Radauš ostao sve do jeseni 1943. godine kada se pridružuje partizanima. Do završetka rata boravio je najčešće na području Korduna i Like. U Otočcu je jedno vrijeme radio kao gimnazijski profesor. U nemogućnosti da se bavi kiparstvom, što je ipak njegova glavna umjetnička preokupacija, crta, akvarelira i radi grafike. Iz toga perioda posebice treba istaknuti grafičku mapu "Mi pamtimo".

Njegovo antifašističko opredjeljenje, sudjelovanje u ratu i neosporan talent omogućili su mu nakon 1945. godine relativno brz uspon. Iste godine postao je redovni profesor na Akademiji likovnih umjetnosti, a već 1947. izabran je i za člana Jugoslavenska akademije znanosti i umjetnosti. Od 1950. godine radi u svojoj Majstorskoj radionici unutar Akademije, u kojoj će djelovati sve do kraja života.

Pedesetih godina Radauš je izradio velik broj spomenika borcima NOB-a, a u Zagrebu, na Dolcu, pos-

tavljen je i njegov spomenik Petrici Kerempuhu. U toj dekadi, ipak, posebno treba istaknuti samostalnu izložbu skulptura s tematskim nazivom "Tifusari". Ako su "Tifusari", izloženi u Zagrebu i Beogradu 1958. godine, obilježili njegovo stvaralaštvo pedesetih godina, šezdesete godine obilježila je izložba "Panupticum croaticum". Izložba je postavljena u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1961. godine, a posvećena je značajnim, tragično preminulim osobama iz hrvatske povijesti (Juraj Križanić, Frano Supilo, A. G. Matoš, Vatroslav Lisinski...). Po mišljenju kritičara predstavljene likove karakterizirala je "snažna i dramatična izražajnost u modelaciji detalja i građi volumena." Dakako, ova izložba imala je i jake političke konotacije.

Intelektualni nemir Vanje Radauša nija našao svoj izraz samo kroz kiparstvo. Na skupnim i samostalnim izložbama u zemlji i inozemstvu izlagao je još grafike i akvarele (npr. Listovi iz NOB-e, Decalcomanije, Ribe, Fora croatika...), ali i medalje (prvi je u hrvatsko medaljarstvo uveo nepravilni oblik medalje i visoki reljef) i fotografije. U širokom rasponu interesa Radauš je veliku pozornost posvećivao arhitektonskim spomenicima Slavonije, te je 1968. i 1971. godine na tu temu priredio izložbe fotografija. Nedugo nakon izložbi Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti objavila je fotomonografije "Srednjovjekovni spomenici Slavonije" i "Spomenici Slavonije XVI.-XIX. st.".

Naznačene konture Radauševog života i rada ne bi bile cjelovite ako bismo zanemarili njegovo književno i poetsko stvaralaštvo. Na tom planu, doduše, njega se ne može uvrstiti u stvaraoce koji su tražili nove putove, kao što ih je on tražio u kiparstvu i slikarstvu, ali je svakako stvorio dojmljive radove (npr. zbirke pjesama "Slavonijo, zemljo plemenita", "Kosilica vremena" i "Requiem za tifusare").

Vanja Radauš preminuo je iznenadnom smrću u svom ateljeu na Zrinjevcu 24. travnja 1975. godine.

Radić, Stjepan (1871. - 1928.)

Stjepan Radić rođen je 11. lipnja 1871. godine u selu Trebarjevu Desnom, u neposrednoj blizini Siska. Bio je jedno od jedanaestero djece nepismenih, ali oštroumnih i materijalno relativno dobro stojećih roditelja. Nakon završetka osnovnog obrazovanja, uz dodatna odricanja, odlučili su poslati Stjepana u Zagreb na daljnje školovanje. Tu je, uz pomoć starijeg brata i Zagrebačkog društva čovječnosti, gdje je svakodnevno dobivao po obrok u pučkoj kuhinji, jedva preživljavao. Ipak, sve to nije ga smetalo da u školi postigne natprosječan uspjeh. Zbog svog temperamenta, osjećaja za pravdu i inzistiranju na očuvanju osobnog digniteta dolazio je u sukob s ravnateljima gimnazija koje je, iz istih razloga, morao mijenjati. Već tada, kao gimnazijalac, Radić je odlučio da neće prihvatiti državnu službu već da će se posvetiti politici s ciljem zaštite narodnih (seljačkih) interesa. U to vrijeme intenzivno putuje diljem Hrvatske da bi što bolje upoznao probleme seljaka u različitim regijama i, u izravnom kontaktu, radio na njihovom političkom opismenjavanju.

Po završetku gimnazije (1891. godine) prelazi na Sveučilište gdje aktivno i planski djeluje na afirmaciji hrvatstva. Zbog toga biva 1893. godine osuđen na četiri mjeseca zatvora. Nakon odsluženja kazne odlazi u Prag koji je, na formiranje Radićevih idejnih koncepcija (sveslavensko zbližavanje), ali i na osobnom planu (oženio se Čehinjom), odigrati značajnu ulogu.

Da bi europsku javnost upozorio na težak položaj Hrvatske u okviru Austro-ugarske, a posebice nepro-

vođenje Hrvatsko-ugarske nagodbe, Radić je organizirao u jesen 1895. godine paljenje mađarske zastave. Taj čin imao je željeni politički učinak, tim više jer je izvršen na dan posjete cara Franje Josipa I. Zagrebu. Sudionici protesta, među njima i Radić, osuđeni su na višemjesečne kazne zatvora. Nedugo poslije izlaska iz zatvora Radiću će biti zabranjeno školovanje ne samo u okviru Austro-ugarske, nego i svih zemalja članica Carevinskog vijeća. Stoga on već 1897. godine upisuje u Parizu Političku školu koju će, kao jedan od najboljih studenata, završiti tri godine kasnije. Diplomirao je radom pod naslovom "Savremena Hrvatska i južni Slaveni". U tom radu utemeljena su neka od njegovih političkih polazišta koja će obilježiti njegov daljnji politički angažman ozbiljen kroz rad Hrvatske seljačke stranke.

Hrvatsku seljačku stranku osnovao je Stjepan Radić zajedno s bratom Antunom 1904. godine. Prvobitno se zvala Hrvatska pučka seljačka stranka da bi, tijekom vremena, ovisno o političkim prilikama, mijenjala ime u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, odnosno Hrvatsku seljačku stranku. U procesu samog osnivanja stranke Antun Radić je imao nešto veće zasluge (od 1904. godine izdaje list "Dom"), ali kada je stranka bila osnovana, vodeću ulogu preuzeo je Stjepan. Uskoro će HSS postati najbrojnija hrvatska politička stranka, stranka koja će dati glavno obilježje političkom životu Hrvatske prve polovice ovog stoljeća. U pitanjima kulture, kako je to lijepo formulirao ne odveć popularni ban Tomašić, stranka je bila konzervativna, u političkim liberlana, a u socijalnim pitanjima radikalna.

Nakon što je Hrvatska poslije raspada Austro-ugarske ušla u državu SHS (tj. Jugoslaviju) Stjepan Radić jedan je od najžešćih kritičara centralizma i velikosrpske hegemonije. Sjedinjenje s drugim južnoslavenskim narodima on ne samo da je prihvaćao, već ga je i zagovarao, ali na konfederalnim načelima koja bi svakoj nacionalnoj državi garantirala suverenitet. Te pozicije branio je Radić

sve do smrti iako je, iz političko-taktičkih razloga, pravio stanovite kompromise. Prestrašen snagom hrvatskog nacionalnog pokreta kralj i vladajuća klika organizirali su na njega atentat. Radikalski poslanik Puniša Račić pucao je 20. lipnja 1928. godine u Narodnoj skupštini na Radića i poslanike Hrvatske seljačke stranke. Pavle Radić i Duro Basariček ubijeni su na licu mjesta, dok je Stjepan Radić preminuo od posljedica ranjavanja u Zagrebu 8. kolovoza iste godine.

Stjepan Radić bio je zagovornik nenasilja, demokrat, poznavalac velikog broja stranih jezika, političar, književnik, znanstvenik i, iznad svega, veliki hrvatski rodoljub. Zbog političkih uvjerenja bio je često zatvaran, a živio je, veći dio života, na rubu materijalne egzistencije. Pisao je puno. Najznačajnija djela su mu: "Suvremena Europa", "Financijalna znanost", "Češki narod na početku 20. stoljeća", "Savremena ustavnost ili temelji državnog uređenja zapadnih naroda", "Moderna kolonizacija i Slaveni", "Uzničke uspomene", "Razmišljaji iz međunarodne politike", "Savremena Hrvatska i južni Slaveni"...

Reljković, Matija Antun

(1732. - 1798.)

Dijelove Hrvatske koji su do Karlovačkog mira 1699. godine bili pod vlašću Turaka obilježila je tijekom 18. stoljeća konsolidacija inicirana reformama habsburških vladara, ponajprije Marije Terezije i Josipa II. Taj period karakterizirali su napori da se, na planu gospodarstva i umjetnosti, ali i kulture svakodnevnog života, prevlada stoljeće i pol turskog utjecaja koji je, s obzirom na civilizacijske standarde prihvaćene u zemljama zapadne Europe, označen kao doba svekolike regresije. Ako se izuzmu svećenici, koji su u tom procesu imali zapaženu ulogu, Matija Antun Reljković bio je jedan od rijetih ljudi hrvatskog podrijetla koji je pisanom riječju dao znatan doprinos spomenutim tendencijama.

Rođen je u Svinjaru 1732. godine (danas Davor). Otac mu je bio graničarski vojnik koji je zbog zasluga promaknut u čin kapetana, ali kako je bio nepismen, u vojnoj službi nije mogao više napredovati. Da se to ne bi dogodilo i njegovom sinu, otac ga je poslao u franjevački samostan u Cernik gdje je mladi Reljković upoznao osnove latinskoga jezika. Školovanje je nastavio u Mađarskoj. Završio je niže razrede gimnazije što je, obzirom na mali broj pismenih ljudi u Slavoniji toga doba, bilo sasvim dostatno za uspješnu vojnu karijeru. Zbog prosvjetiteljskih ambicija Reljković ju nije u potpunosti ostvario, iako je kao vojnik (kapetan) dočekao mirovinu i čast da mu car Josip II. dodijeli nasljedno plemstvo.

Godine 1748., sa samo šesnaest godina, Reljković je ušao u slavonsku gardijsku regimentu i sudjelovao u sedmogodišnjem ratu (1756. - 1763.) u kojem je zarobljen. Kao ratni zarobljenik dodijeljen je na ispomoć u kućnim poslovima pruskom intelektualcu u Frankfurtu na Odri. Koliko god apsurdno zvučalo, upravo za vrijeme zarobljeništva Reljković, kojemu je u slobodno vrijeme bio dozvoljen uvid u bogatu kućnu biblioteku, upoznao se s naprednim idejama svoga doba, a nadaren, kakav je već bio, za kratko vrijeme uspio je svladati i francuski, tada, uz latinski, dominantni jezik Europe. Osim francuskog Reljković je govorio latinski, mađarski i njemački, što je svakako bila nužna pretpostavka za intelektualni rad s kojim se upravo počinjao baviti.

Iako kao religiozan čovjek Reljković vjerojatno nije mogao u cijelosti prihvatiti ideje racionalizma i prosvjetiteljstva, činjenica je da su upravo te ideje, uz ideje fiziokrata, koji su osnovu za bogatstvo naroda vidjeli u poljoprivrednoj proizvodnji, a ne u trgovini, kao njihovi prethodnici merkantelisti, predstavljale njegovo intelektualno uporište. Spomenute koncepcije i neizmjerna ljubav prema Slavoniji i Slavoncima, za koje je držao da im je potrebna pouka kako im život ne bi nalikovao "dnevu prez sunca", potaknule su ga na spisateljski rad. Treba reći da njegovo cjelokupno djelo nije lišeno književnih ambicija, iako je književnost doživljavao, prije svega, kao pogodni medij za plasiranje svojih odgojnih i prosvjetiteljskih ideja. "Satir iliti divji čovik", svoje glavno djelo, objavio je u Dresdenu 1726. godine. U predgovoru drugom izdanju knjige Reljković je eksplicitno iznio motive koji su ga potaknuli da je napiše. Istaknuo je da je kao vojnik dosta putovao i imao prilike vidjeti kako je život organiziran i drugdje, a ne samo u njegovoj Slavoniji. Kako je zaostalost voljene mu zemlje bila očita, odlučio je ukazati na razloge takvom stanju i sugerirati što bi trebalo činiti da se postojeće stanje izmjeni. Odmah po izlasku iz tiska "Satir", koji je zaprvo prvo djelo hrvatske književnosti sa svjetovnim sadržajem,

izazvao je veliku pozornost čitatelja koji su ga prihvatili i prenijeli u pučku tradiciju u kojoj je egzistirao dugi niz godina.

Osim "Satira" važnija Reljkovićeva djela su: "Nova slavonska i nimačka gramatika" i "Nek je svašta", te prijevodi knjiga "Prava i pomljivo ispisana Ovčarnica", "Postanak naravne pravice i dužnosti ljudskih" i "Ezopove fabule za slavonsku u skulu hodeću dicu sastavljene".

Matija Antun Reljković umro je u Vinkovcima 1798. godine.

Runjanin, Josip (1821. - 1878.)

Ako je Antun Mihanović interesantan široj javnosti tek kao pisac pjesme "Horvatska domovina", iako je njegovo djelovanje značajno i u drugim segmentima društvenog života, pa je, stoga prema njemu činjena određena nepravda, za Josipa Runjanina mislim da s pravom možemo istaknuti da je za nacionalnu povijest značajan isključivo kao autor napjeva "Horvatske domovine". Živio je uobičajnim životom vojnog časnika onog vremena. Rođen je u vinkovačkoj pravoslavnoj obitelji 8. prosinca 1821. godine. Otac mu je bio krajiški kapetan, a i majka mu je poticala iz vojničke obitelji. Po završetku školovanja u Vinkovcima unovačen je 1838. godine u ogulinsku krajišku pukovniju. Nakon kraćeg vremena provedenog u pukovniji primljen je u kadetsku školu, a kada ju je završio, poslan je na službovanje i Jelačićevu pukovniju u Glinu. U službi je napredovao do čina potpukovnika. Umirovljen je 1876. godine. Od tada živi u Novom Sadu. Umro je 2. veljače 1878. godine.

Runjanin nije imao sustavnu glazbenu naobrazbu. Imao je, doduše, dara za pjevanje, po čemu se isticao među svojim kolegama (pjevao je u "glazbenim misama"), a po svemu sudeći svirao je citru i flautu. Neki tvrde i klavir. Došavši u Glinu, gdje se upoznaje s idejama ilirskog pokreta i iskreno ih prihvaća, prima glazbenu pouku od kapelnika Josefa Wendla. U to vrijeme počinje i skladati. Doduše, skladao je samo nekoliko napjeva. Na stihove Ivana Trnskoga "melodisovao" je pjesmu

"Ljubimo te naša diko". Pjesma je nastala kao znak zahvalnosti prema Josipu Jelačiću, kasnije hrvatskom banu i centralnoj osobi revolucionarnih zbivanja iz 1848. godine, koja je ubrzo postala općeprihvaćena, posebice među vojnicima krajiških pukovnija. Runjanin ju je skladao po uzoru na talijansku popjevku "Io son ricco e tu sei bella".

Iako u to vrijeme popularna, pjesma "Ljubimo te naša diko" ipak se ne može mjeriti s Mihanovićevom pjesmom "Horvatska domovina", tj "Lijepom našom domovinom", kako je nazvana po njezinom početnom stihu. Runjanin ju je, po svemu sudeći, skladao u Glini 1846. godine. Činjenica što nikada nije pronađen originalni notni zapis (prvi zapis potiče iz pera koraliste i učitelja pjevanja Vatroslava Lichteneggera iz 1861. godine, i to ne prema originalnom predlošku) potaknula je krajem 19. stoljeća polemiku oko autorstva napjeva "Lijepe naše". Muzikolog Franjo Kuhač smatrao je da je Runjaninu kao inspiracija poslužila arija iz trećeg čina opere "Lucia di Lammermoor" - G. Donizettija. To mišljenje validno je sve do danas, iako je već u ono vrijeme bilo i drugačijih promišljanja. Povjesničar Vjekoslav Klaić primjetio je više no očitu sličnost fraze iz Allegretta Schubertove Fantazije op. 78 za klavir s prvim dvotaktom Runjaninovog napjeva. Suvremeni muzikolozi s tom konstatacijom uglavnom se slažu. Smatraju da je melodijska i ritmička podudarnost tolika "da se te dvije meloritamske cijelne čine pravim glazbenim blizancima". Osim podudarnosti s dijelovima Schuberotve Fantazije glazbeni kritičari uočili su sličnosti i s dijelovima još nekih melodija. No, u svim tim slučajevima radi se ipak samo o koincidencijama ili pojedinim momentima koji su Runjaninu poslužili tek kao inspiracija. Stoga bi "možda bilo najbolje napustiti tezu o napjevu Lijepe naše kao parafrazi nekog drugog napjeva, prekrojenog i slobodno prerađenog u duhu hrvatske pučke glazbe jer je tu tezu, osobito njen posljednji dio, nemoguće glazbeno-znanstveno potvrditi, nego smatrati napjev Lijepe naše iz-

vornim proizvodom ranog hrvatskog glazbenog romantizma."

"Lijepa naša domovina" od sredine 19. stoljeća rado je pjevana, ponajprije u Zagrebu, a onda i u drugim dijelovima Hrvatske. Iako je pjevana i u svečanim prilikama, službenom hrvatskom himnom proglašena je tek na javnom natjecanju održanom u okviru velike izložbe Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu 1891. godine. Konkurirale su joj dvije Zajčeve skladbe koje su, među profesionalnim glazbenicima, imale možda i veće izglede da budu izabrane za hrvatsku himnu. Ipak, nakon izvedbe Runjaninovog napjeva zavladalo je opće oduševljenje, u kojemu su prednjačili dalmatinski Hrvati, pa žiriju nije preostalo ništa drugo nego da "Lijepu našu domovinu" proglasi hrvatskom himnom. Početkom stoljeća Savez hrvatskih pjevačkih društava predložio je Saboru da tu odluku i zvanično potvrdi, što Sabor nije učinio. Između dva svjetska rata "Lijepa naša" dio je jugoslavenske himne, za vrijeme rata himna NDH (ali je prihvaćaju i hrvatski partizani), da bi od 29. veljače 1972. godine dobila status hrvatske državne himne. Ta odluka potvrđena je u Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske iz 1974. godine i Ustavom Republike Hrvatske iz 1990. godine.

Ružička, Lavoslav (1887. - 1976.)

Prvi nobelovac rođen na području današnje Republike Hrvatske. Po vokaciji kemičar. Istraživao je ponajviše "prirodne tvari, fiziološki djelatne i mirisne spojeve iz prirodnog materijala. Pri tome je došao do fundamentalnih otkrića i otvorio istraživanju nova područja organske kemije". Za rezultate postignute u istraživanju spolnih hormona Ružička je 1939. godine, zajedno s A. Butenandtom, dobio Nobelovu nagradu.

Lavoslav Ružička rođen je 13. rujna 1887. godine u vukovarskoj obrtničkoj obitelji. Još kao dječaku predškolskog uzrasta umro mu je otac, te se s majkom seli u Osijek, grad za kojeg je uvijek s ponosom isticao da je grad njegovog djetinjstva i mladosti. Nakon što je u Osijeku završio gimnaziju Ružička je upisao Tehničku visoku školu u Karsruheu. Za samo četiri godine uspio je diplomirati, a odmah potom i obraniti doktorsku disertaciju. To je uspio, kako je kasnije rekao, zato što je radio ono što je volio i želio - i to temeljito. Bila je to formula koje se Ružička držao sve do kraja života, formula koja će mu omogućiti da postane jedan od najvećih svjetskih kemičara svoga vremena.

Nakon obranjenog doktorata Ružička se preselio u Zürich gdje od 1923. godine radi kao profesor na tamošnjoj Tehničkoj visokoj školi. Kraće vrijeme boravi u Genevi, radi u tvornici parfema, a potom u Utrechtu, gdje predaje na katedri za organsku kemiju. Godine 1928. ponovo je na Tehničkoj visokoj školi u Zürichu, ali ovaj puta kao redovni profesor organske kemije i direktor laboratorija. Tu će ostati sve do umirovljenja.

Sam Ružička podijelio je svoj znanstveni rad na dvije etape. Prva je bila pripremna. Trajala je do 1921. godine. Od te godine, pa sve do kraja života, Ružička se intenzivno bavi istraživanjem raznih mirisa, terapena i muških spolnih hormona. Do kakvih je rezultata došao baveći se spomenutom problematikom najbolje govori priznanje u vidu Nobelove nagrade, najvećeg svjetskog priznanja koje se dodjeljuje znanstvenicima za iznimne radne (znanstvene) doprinose. Zbog početka Drugog svjetskog rata Ružička nije mogao Nobelovu nagradu primiti u Stockholmu, već ju je dobio početkom 1940. godine od švedskog poslanika u Švicarskoj. Predavanje naslovljeno "Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona", koje je slavljenik trebao održati prilikom dodjele nagrade u Stockholmu, održao je ožujka mjeseca 1940. godine u Zagrebu. Taj čin samo je argument više da Lavoslav Ružička, iako od 1917. godine švicarski državljanin, nije zaboravio kraj i zemlju odakle je potekao. Nakon Drugog svjetskog rata aktivno je sudjelovao u obnovi ratom opustošene zemlje, a nije za zanemariti i njegov doprinos u afirmaciji istraživačkog rada.

Lavoslv Ružička, kemičar svjetskog glasa, strastveni ljubitelj Rembranta, fotografije i botanike, znanstvenik koji je objavio 580 znanstvenih radova, govorio sedam jezika, bio počasni doktor 8 sveučilišta, počasni član 20 znanstvenih ustanova, član 17 akademija nauka i dobitnik 72 priznanja raznih zemalja svijeta, umro je u Zürichu 26. rujna 1976. godine.

Starčević, Ante (1823. - 1896.)

"Nepobitna je činjenica (...) da je Ante Starčević takav povijesni i društveni međaš koji nije mogla zaobići ni naša krajnja ljevica, ni krajnja desnica (upravo kao ni oni treći: umjerenjaci). Tko se sve nije pozivao na nj, skrivao iza njega ili se pravdao njime... Na sve strane se oko njega bubnjalo i tamburalo, prijetilo i obećavalo, bilo u ime stare slave ili u ime nove sreće, koja nas ima usrećiti. Sve je to posve razumljivo, iako ne mora biti i prihvatljivo, jer je Ante Starčević - prema ocjeni glavnine prosuditelja - odveć krupna, izdvojena, žestoka i nezaobilazna osoba: temeljac novije povijesti, utemeljitelj moderne državnosti i duhovni prvak hrvatskog naroda. Označen kao vođa, pučki zagovornik, hrvatski Katon, prorok, učitelj i otac domovine, Ante Starčević je i izvorni pisac, istaknut čovjek pera."

Rođen je u Žitniku kod Gospića 23. svibnja 1823. godine. Školovao se u Klancu, Smiljanu, Zagrebu, Senju i Budimpešti. U Zagrebu je završio gimnaziju i dva tečaja filozofije, da bi potom kraće vrijeme boravio u senjskom sjemeništu odakle je, na preporuku biskupa Ožegovića, upućen na školovanje u Budimpeštu. Nakon što je završio filozofiju i povijest i stekao doktorsku titulu (bogosloviju je potkraj studija napustio i bio izbačen iz sjemeništa) pokušao se zaposliti kao predavač u Zagrebu. Kako njegova molba nije bila pozitivno riješena, biva prisiljen prihvatiti rad u odvjetničkoj kancelariji Lavoslava Šrama. Tu će, uz manje prekide, raditi sve do 1871. godine. Nakon gubitka posla i Rakovičke bune živi

u materijalnoj oskudici i političkoj nemilosti, te je prisiljen nekoliko narednih godina boraviti kod rođaka u Jastrebarskom. Od 1878. godine urednik je pravaškog lista "Sloboda". Kasnije uređuje i "Hrvatsku".

Politička aktivnost Starčevića datira od četrdesetih godina prošlog stoljeća. Kao i većina rodoljuba njegove generacije, i on je oduševljeno prihvatio ideje ilirskog pokreta. Kao ilirac sudjelovao je 29. srpnja 1845. godine u demonstracijama na Markovom trgu. Do završetka revolucije 1848. godine Starčević podržava bana Jelačića, ilirce, pa čak i Habsburgovce za koje je vjerovao da bi mogli izvršiti sjedinjenje hrvatskih zemalja. Događaji koji će uslijediti radikalno će utjecati na promjenu Starčevićevih dotadašnjih političkih uvjerenja.

Nakon uvođenja apsolutizma 1850. godine Starčević će u Habsburgovcima vidjeti najvećeg protivnika Hrvatske, dok će ilirizam odbaciti kao nedovoljno efikasan, a njegove protagoniste kao oportune ljude sumnjivih moralnih kvaliteta. Zajedno s Eugenom Kvaternikom istupa na saboru 1861. godine zahtijevajući, na osnovu hrvatskog državnog prava, sjedinjenje i samostalnost Hrvaske pod vlašću Habsburgovaca, i to na osnovu izravnih pregovora s kraljem. Prvaška ideologija, koja je tada po prvi puta javno ozakonjena, temeljila se na kontinuitetu hrvatske državnosti i neopozivom pravu na samostalnu državu. U drugoj polovici 19. stoljeća, u tadašnjoj konstelaciji političkih snaga, takvi zahtjevi bili su utopijski, nerelani, ali za sveukupnu hrvatsku političku misao od nesagledivog značaja. Te ideje bile su inspiracija i svojevrstan korektiv za buduće generacije političara. Uostalom, sve to bilo je jasno i samom Starčeviću koji je radikalnom kritkom postojećeg, kako pisanom riječju, tako i za saborskom govornicom, održavao na životu visoke ciljeve nacionalne politike. Kao nacionalist i nacionalni ideolog težio je homogenizaciji hrvatskog naroda zanemarujući pritom slojevitost građanskog društva i njemu imanentan pluralizam interesa. Sve što

je moglo zasmetati afirmaciji hrvatstva nailazilo je na njegovu oštru, ali ne uvijek i dovoljno utemeljenu kritiku. Tako je, jedno vrijeme, negirao postojanje Srba, a ni prema Slovencima nije bio puno blaži. Kasnije će Starčević korigirati neke od svojih tvrdnji, i pomiriti se s nekolicinom iliraca (npr. Strossmayerom) kojima je u žaru političke borbe davao neprimjerene kvalifikacije.

Kao nagradu za sve ono što je u sferi politike učinio na planu afirmacije hrvatskog imena i države, narod mu je sagradio tzv. "Starčevićev dom", veliku i lijepu zgradu u užem središtu Zagreba. Starčević se u zgradu uselio srpnja mjeseca 1895. godine i u njoj proveo zadnju godinu života. Umro je 1. ožujka 1896. godine. Po osobnoj želji pokopan je na mjesnom groblju u Šestinama.

Stepinac, Alojzije (1898. - 1960.)

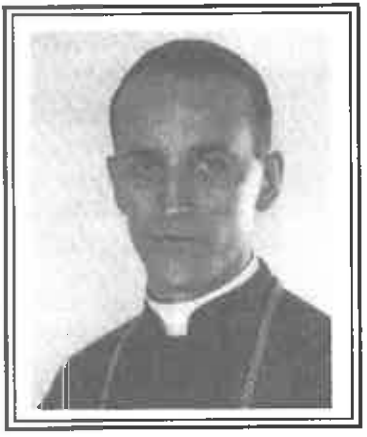

Alojzije Stepinac, teolog, kardinal, zagrebački nadbiskup... živio je i djelovao u, za hrvatski narod i Crkvu, turbulentnim i izazovnim vremenima. Upravo to vrijeme, vrijeme radikalnih političkih promjena potenciranih izbijanjem Drugog svjetskog rata, od Stepinca je stvorilo kontroverznu osobu koja, ovisno o ideološkim predznacima onih koji su davali kvalifikacije njegovog djelovanja, biva osporavan kao nacionalni izdajnik, ali i slavljen kao nepokolebljivi zagovornik vjere i prava na državnu nezavisnost Hrvatske. Njegova popularnost u narodu posebice je došla do izražaja nakon završetka rata kada, u atmosferi progona političkih neistomišljenika i stvaranja monolitnog, jednopartijskog - totalitarnog društva, istupa s ciljem razotkrivanja stvarnih namjera komunista. To, kao i njegovo tendenciozno poistovjećivanje sa ustašama, samo mu je ojačalo karizmu u narodu, ali i štovanje Vatikana koji ga 1952. godine imenuje kardinalom.

Alojzije Stepinac rođen je 8. srpnja 1898. godine u selu Krašiću, pedesetak kilometara jugozapadno od Zagreba, kao peto od osmero djece Josipa i Barbare. Odrastao je u kući prožetoj katoličkim duhom (majčina želja je da joj sin postane svećenikom) i, što u ono vrijeme baš i nije bio čest slučaj, materijalno dobro stojećoj. Sa jedanaest godina roditelji ga šalju u zagrebačku klasičnu gimnaziju koju završava 1916. godine, za vrijeme Prvog svjetskog rata, da bi odmah potom bio pozvan u austrougarsku vojsku. Nakon šestomjesečne obuke upućen

je na talijansku frontu gdje je 1918. godine ranjen. Kraj rata dočekao je kao zarobljenik u talijanskim logorima.

Raspad Austro-ugarske i stvaranje južnoslavenske države, po svemu sudeći, Stepinac je primio sa oduševljenjem. Ubrzo je pristupio Jugoslavenskoj legiji i kao dobrovoljac otišao na Solunsku frontu. No, u ratnim operacijama nije sudjelovao. Demobiliziran je u proljeće 1919. godine i promaknut za rezervnog poručnika.

Godine 1919. Stepinac je u Zagrebu upisao Poljoprivredni faklutet (napustio ga je nakon prvog semestra) i postao aktivan član Hrvatskog katoličkog pokreta. Aktivnost u pokretu, sugestije mjesnog župnika i, dakako, njegova nepokolebljiva vjera, glavni su činitelji koji su utjecali da se Stepinac opredijeli za svećenički poziv. Na studije u Rim odlazi 1924. godine, u svojoj 26. godini, i tamo ostaje sve do njihovog uspješnog okončavanja 1931. godine. Za svećenika je zaređen 1931. godine u crkvi posvećenoj Petru Kaniziju, a mladu misu držao je u crkvi Santa Maria maggiore.

Po povratku iz Rima želja mu je bila postati župnikom. No, u tome nije uspio. Zbog dobrih karakteristika sa studija zagrebački nadbiskup Bauer imenovao ga je svojim ceremonijarom i, kako će vrijeme pokazati, zadržao ga pokraj sebe sve do smrti. Suradnja nadbiskupa i njegova ceremonijara bila je besprijekorna sve do momenta kada mu je Bauer rekao da će ga predložiti za biskupa koadjutora. Skroman, kako prvom svećeniku i dolikuje, svjestan velike odgovornosti za koju je smatrao da nadilazi njegove mogućnosti, Stepinac se usprotivio. Tek kasnije, nakon što je Sveti Otac podržao Bauerovu inicijativu, Stepinac je pristao i 24. svibnja 1934. godine bio obaviješten od Svete Stolice da je imenovan naslovnim nadbiskupom Nikopsisa i zagrebačkim nadbiskupom-koadjutorom.

Od tada, a naročito poslije prosinca 1936. godine kada umire nadbiskup Bauer, Stepinac intenzivira svoj rad, kako na općim poslovima vezanim za odnose crkva-

država, tako i poslovima unutar nadbiskupije. Do izbijanja Drugog svjetskog rata potiče raznolike aktivnosti vezane za djelatnost "Katoličke akcije", krovne organizacije koja je sredinom 1935. godine obuhvaćala preko 250 katoličkih društava, i izgradnju konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije. Ti pregovori imali su za posljedicu zaoštravanje odnosa između Vatikana i Srpske pravoslavne crkve koji se, razumljivo, morao reflektirati i na odnose između katoličke i pravoslavne crkve u Kraljevini Jugoslaviji. U svojoj nadbiskupiji Stepinac je sustavno radio na stvaranju novih župa, gradnji i uređenju novih crkava, osnivanju i promicanju katoličkog tiska, integralnom prijevodu Biblije na hrvatski jezik...

Izbijanjem Drugog svjetskog rata i stvaranjem NDH Stepinac je, zasigurno, morao biti u velikoj dilemi. S jedne strane, nezavisnu hrvatsku državu smatrao je nužnom i legitimnom, ali nije mogao prihvatiti zlodjela ustaša ugrađena u njene temelje. Osim toga, Stepinac je komunizam smatrao najvećom opasnošću za čovječanstvo što ga je dodatno sprječavalo da za vrijeme rata uspostavi bilo kakav kontakt s antifašističkim pokretom kojeg su vodili upravo komunisti. Po završetku rata Josip Broz Tito pokušava ga pridobiti za ideju stvaranja nacionalne crkve neovisne o Vatikanu, a kada je Stepinac to odbio, izveden je 1946. godine pred Vrhovni sud i osuđen na 16 godina robije. Ipak, zatvorsku kaznu nije izdržao do kraja. Dana 5. prosinca 1951. godine uvjetno je pušten iz zatvora i interniran u rodni Krašić gdje je umro 10. veljače 1960. godine.

Strossmayer, Josip Juraj (1815. - 1905.)

"Josip Juraj Strossmayer zacijelo je jedan od najvećih Hrvata XIX. stoljeća. Svijetu je biskup Strossmayer znan kao kulturni pobornik odličnih i osebujnih ideja prošlog vijeka, važnih za čovječanstvo. Nama je pak poznat kao dobrotvor, veliki narodni mecena i iskreni hrvatski domoljub, što je vidljivo iz brojnih povijesnih dokumenata. Vrlo pozitivan, povijesno priznat cjelokupni rad velikog biskupa, njegova je najsjajnija obrana, koja u čestitih ljudi ne može oslabiti ni vika najglasnijih bukača, kojih je bilo, a još ih i danas ima."

Rođen je u Osijeku 4. veljače 1815. godine. Otac mu je bio trgovac konjima, potomak carskih vojnika koji su sudjelovali u oslobođenju Slavonije od Turaka, a majka, Ana Erdeljac, kako je u to vrijeme i bilo uobičajeno, kućanica. Od petero djece, koliko su imali, budući biskup bio je najmlađi, rođen kao blizanac. Kako mu je brat umro neposredno nakon poroda, a roditelji nisu znali pouzdno o kojem je djetetu riječ, Josipu ili Jurju, preživjelom djetetu osavili su oba imena. Mladi Strossmayer u Osijeku je završio osnovnu (pučku) školu i franjevačku gimnaziju, da bi 1831. godine u Đakovu upisao studij filozofije kojeg, zajedno s teologijom, dovršava u Pešti i Beču. Tu će, nekoliko godina kasnije, i doktorirati. Za svećenika je zaređen u Đakovu 16. veljače 1838. godine, a do imenovanja đakovačko-bosanskim i srijemskim biskupom, 1850. godine (biskupom ga je imenovao car Franjo Josip, a ukaz je potvrdio papa Pio IX.), jedno

vrijeme bio je kapelan u Petrovaradinu, predavač na bogosloviji u Đakovu, jedan od upravitelja carskog Zavoda svetog Augustina u Beču i dvorski kapelan. Za vrijeme revolucije 1848. godine Strossmayer je podržavao bana Josipa Jelačića što je, obzirom na nacionalno-oslobodilački karakter te revolucije, barem kada je Hrvatska u pitanju, bilo i za očekivati. Upravo na Jelačićevu inicijativu car Franjo Josip imenovat će ga za biskupa. Upravu nad biskupijom Strossmayer je preuzeo 29. rujna i njome 55 godina uspješno upravljao.

Višegodišnjim uzoritim vođenjem gospodarstva Strossmayer će od vlastelinstva dobivati velike prihode koji će činiti financijsku osnovu, kako za projekte koje će sam inicirati i voditi, tako i donatorsku aktivnost koju, na ovim prostorima, sve do danas, nitko nije nadmašio. U Hrvatskoj njegova vremena gotovo da i nema osoba koje su mu se obratile za pomoć, a nešto značile na području umjetnosti i kulture, a da im on nije pomogao. No, pomoć nije bila upućena samo pojedincima. Strossmayer je jedan od osnivača Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) i njezin najznačajniji sponzor, utemeljitelj Galerije slika u Zagrebu (sagradio je zgradu i Galeriji poklonio svoju zbirku od 288 slika) i suvremenog Hrvatskog sveučilišta. Nadalje, obnovio je Hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu, pomagao biblioteke, osnovne i srednje škole, pokretao novine i časopise, gradio svetišta i crkve... Među crkvama, svakako, najznačajnija je đakovačka katedrala, impresivno neoromaničko zdanje čija je gradnja trajala punih 16 godina, od 1866. do 1882. godine. Sve te godine Strossmayer je pomno nadzirao svaku etapu gradnje ništa ne prepuštajući slučaju. Da bi sve teklo po njegovim zamislima u Đakovo je doveo brojne umjetnike. Neki od njih, nakon obavljenih poslova, zauvijek su ostali u gradu i svojim djelovanjem pridonijeli njegovom kulturnom profiliranju. Značaj katedrale, treba to istaknuti, nije samo u njezinoj sakralnoj i estetskoj dimenziji, ona bjelodano svjedoči i o biskupovim poli-

tičkim uvjerenjima i kao takva predstavlja neku vrstu oporuke budućim generacijama.

Iako svećenik, prvenstveno zaokupljen stanjem u svojoj biskupiji i Crkvi općenito, Strossmayer je svo vrijeme biskupovanja bio i politički angažiran. Svoja politička uvjerenja formirao je na idejama ilirskog preporoda na kojima će kasnije, graditi i svoju političku viziju o narodnom jedinstvu južnih Slavena. Ta koncepcija nastala je kao rezultat nepovoljnog položaja Hrvatske, kako u Habsburškoj monarhiji, tako i u Austro-ugarskoj državi. Svjestan da se Hrvatska sama ne može oduprijeti Nijemcima i Mađarima, Strossmayer je nastojao oko Hrvatske okupiti slavenske narode s jugoistoka Europe i u zajednici s njima suprotstaviti se osvajačkim tendencijama dominantnih naroda novostvorene dualističke monarhije. Na tom tragu otvorenije djeluje već nakon pada Bachovog apsolutizma. Godine 1860. zapažen je njegov istup u Pojačanom carevinskom vijeću, a 1861. na Hrvatskom saboru, mjestu gdje su se upravo u to vrijeme stvarali temelji modernoj Hrvatskoj. Strossmayer, kao lider Narodne stranke, zalagao se za federalizaciju države, uvođenje hrvatskog jezika u škole i urede te jedinstvo hrvatskih zemalja. Na čelu Narodne stranke ostat će sve do 1873. godine. Od te godine njegov izravni angažman u politici biva sve manji.

Kao biskup, mecena i političar Strossmayer je u okviru Hrvatske i Austro-ugarske od svoje ličnosti izgradio pravu instituciju koja, doduše, mnogima nije bila po volji, ali je nitko nije mogao ignorirati. To je još manje bilo moguće nakon njegova istupa na Prvom vatikanskom koncilu održanom 1869.-1870. godine. Čak što više, biskupovo ime od tada uvelike nadilazi granice Monarhije. O dalekovidnosti Strossmayerovih ideja koje je iznio u svojim istupima najbolje govori činjenica što ga se danas više doživljava kao oca Drugog, a ne Prvog vatikanskog koncila. "Internacionalizacija Kardinalskog zbora, ali i službe i časti Papinstva, veći naglasak na

poštivanju i odgovornost nacionalnih crkava, kolegijalno upravljanje Crkvom i odgovorni položaj biskupa, nova vizija Crkve, ekumenski pokret, liturgijska reforma napose uvođenje narodnog jezika u službu Božju, pa čak i novi položaj vjernika laika u Crkvi, važnost biblijskog studija na crkvenim sveučilištima... samo su neka područja gdje je biskup dao svoj veliki doprinos."

Josip Juraj Strossmayer doživio je duboku starost. Cijelo vrijeme svog dugog, i nadasve plodnog života, djelovao je u duhu gesla kojeg je izabrao još u vrijeme imenovanja đakovačkim biskupom: "Sve za vjeru i za domovinu" i "S prosvjetom k slobodi".

Supilo, Frano (1870. - 1917.)

Hrvatski političar koji je tijekom aktivnog bavljenja politikom, a njome se počeo baviti, ili ona s njim, još dok je bio dječak, zagovarao izgradnju Hrvatske kao jedinstvene i slobodne države. Ta ideja bila je u osnovu njegova političkog pragmatizma koji mu je nalagao da u pojedinim etapama borbe za slobodnu Hrvatsku zastupa i stajališta koja su se, barem prividno, udaljavala od ideje vodilje.

Frano Supilo rođen je 30. studenog 1870. godine u Cavtatu. Već kao trinaestogodišnjak, učenik građanske škole, sudjelovao je u demonstracijama protiv prijestolonasljednika Rudolfa Habsburškog i zbog toga bio privremeno odstranjen iz svih škola na području Monarhije. Kasnije će upisati nižu pomorsku školu iz koje je, kao politički neprilagođen, također izbačen. Završivši tek dvorazrednu ratarsku školu Supilo je bio jedan od rijetkih hrvatskih političara na prijelazu stoljeća koji nije imao fakultetsko obrazovanje, pa čak niti položenu maturu.

Od vremena kada je, sa nepunih dvadeset godina, postao prvakom pravaške omladine u Dubrovniku, pa sve do prerane smrti u Londonu 1917. godine, njegovo političko djelovanje možemo podijeliti u tri etape. Prva traje od 1891. do 1903. godine, druga od 1903. do 1914., i treća, posljednja, od 1914. do 1917. godine.

Prvi period karakterizira Supilovo radikalno pravaštvo bazirano na idejama ranog Starčevića. Suočen sa, za Hrvatsku pogubnom politikom Beča i Pešte, s jedne

strane, a Srba i Talijana s druge, zagovarao je politiku s osloncem na vlastite snage koje bi, u konačnici, trebale dovesti do ujedinjenja i oslobođenja hrvatskog naroda. Te ideje pokušao je približiti dalmatinskoj javnosti putem lista "Crvena Hrvatska" koju je uređivao od 1891. do 1899. godine kada kao povjerenik dalmatinskih političara prelazi na Sušak. Kako je prvi period njegovog političkog aktivizma djelomice kolidirao s vladavinom Khuena Hedervaryja, Supilo se morao suočiti i s elementima njegove, po Hrvatsku pogubne politike, koja se, između ostalog, reflektirala i na pogoršanje hrvatsko-srpskih odnosa. Dobivši od vlasti određene privilegije srpski političari su, kao i autonomaši, rezolutno odbacivali ideju o ujedinjenju hrvatskih zemalja, pa samim tim i ideju po kojoj bi Zagreb trebao biti, uz Prag, jedno od središta oko kojeg bi se okupili svi podčinjeni narodi Austro-ugarske države. Polemizirajući na stranicama "Crvene Hrvatske" sa nosiocima takvih ideja Supilo se "nije ograničio samo na obranu hrvatstva, nego je sa svoje strane išao u isto tako žučne, neopravdane navale na srpstvo, ne praveći razlike između Khuenovih i ostalih Srba."

Drugi period Supilovog političkog djelovanja određen je promjenom političke situacije u prvim godinama 20. stoljeća. Kriza dualističke monarhije, uvjetovana brojnim vanjskim i unutrašnjim činiteljima, za posljedicu je imala i veliki narodni pokret u Hrvatskoj 1903. godine. Pokret je doveo do opadanja tenzija između Hrvata i Srba, a uskoro i do politike "novog kursa" čiji je jedan od inicijatora bio upravo Frano Supilo. Ukazujući na opravdanost takve politike, sada na stranicama u međuvremenu pokrenutog "Novog lista", Supilo je isticao potrebu pružanja aktivnog otpora austrijsko-njemačko-mađarskom imperijalizmu koji bi se trebao bazirati na suradnji svih potlačenih naroda Monarhije, ponajprije Hrvata i Srba. Na Supilovu inicijativu uslijedila je Riječka rezolucija, a u prosincu 1905. godine i stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije koja je pobjedila na izbo-

rima sljedeće godine i postala, sve do izbijanja Prvog svjetskog rata, najjača politička grupacija u Hrvatskoj. Zbog odstupanja od zacrtanih političkih ciljeva Supilo ju je napustio neposredno nakon iskonstruiranog sudskog procesa na kojem je optužen za suradnju sa srpskom vladom. Do. 1911. godine djeluje kao saborski zastupnik, a od tada, razočaran odnosima koji su vladali u Saboru, djeluje samostalno.

Treća, zadnja faza Supilovog političkog djelovanja, odvijala se u vrijeme Prvog svjetskog rata. Sa nekolicinom istomišljenika uspostavio je kontakte s vladama sila Antante u svrhu iznalaženja optimalnih rješenja hrvatskog nacionalnog pitanja. Jedno vrijeme bio je čelnik Jugoslavenskog odbora. Napustio ga je u lipnju mjesecu 1916. godine razočaran kolebljivom i neprincipijelnom politikom Odbora koji se nije dovoljno eksplicitno distancirao od velikosrpskih koncepcija Nikole Pašića. Za razliku od Pašića, koji je buduću državu vidio kao proširenu Srbiju, Supilo se zalagao za uspostavu demokratske i federativne zajednice ravnopravnih naroda. Preko poznanstava koje je imao u diplomatskom svijetu bio je prvi od hrvatskih političara koji je doznao za pripremu Londonskog ugovora kojem se, kao uostalom i odredbama Krfske deklaracije, žestoko suprotstavljao.

Potkraj života, skrhan intenzivnim političkim radom i psihičkim naprezanjima, svojstvenim ljudima koji ustrajavaju na liniji osobnih promišljanja, kod Supila su se javili i simptomi mentalne rastresenosti. Umro je u Londonu 23. rujna 1917. godine. Deset godina kasnije njegovi posmrtni ostaci preneseni su u Cavtat.

Šenoa, August (1838. - 1881.)

Novinar, feljtonist, kazališni kritičar, pjesnik, romanopisac i rodoljub koji je napisao brojna književna djela među kojima svakako treba izdvojiti povijesne romane: "Zlatarovo zlato" (1871.), "Čuvaj se senjske ruke" (1875.), "Seljačka buna" (1877.), "Diogenes" (1878.) i "Kletva" (1880.-81.); društvene romane: "Prosjak Luka", "Branka", "Prijan Lovro"; komediju "Ljubica", te mnoštvo pjesama, kompetentnih novinskih članaka i književnih kritika. Sve to napisano je u samo desetak godina intenzivnog intelektualnog rada.

Šenoa je rođen u materijalno srednje stojećoj zagrebačkoj obitelji 14. studenog 1838. godine. Roditelji su mu u Zagreb doselili iz Pečuha, a držali su da su češkog podrijetla. Školovao se u nekoliko srednjoeuropskih gradova, što su u to vrijeme, iz razumljivih razloga, činili i mnogi drugi njegovi suvremenici. Osnovnu školu završio je u rodnom Zagrebu, gimnaziju je pohađao u Zagrebu i Pečuhu, a studij prava u Zagrebu i Pragu. U Prag je došao uz potporu biskupa J. J. Strossmayera koji je smatrao da bi Šenoa po završetku studija mogao raditi na zagrebačkoj pravnoj akademiji. No, od toga nije bilo ništa. Šenoa je studentske obveze sustavno zanemarivao pa mu je biskup Strossmayer bio prisiljen otkazati financijsku potporu.

Naime, već u to vrijeme Šenoa nije sebe vidio kao pravnika, već kao književnika, odlučan da u tom naumu ustraje bez obzira na sve poteškoće imanentne tom pozivu. Da se opredijelio za književnost vjerojatno je

dodatno utjecalo i objavljivanje njegovih prvih radova početkom šezdesetih godina. Iz Praga Šenoa se preselio u Beč gdje radi na uređivanju časopisa "Glasonoša" i "Slavische Blätter", a potom u Zagreb gdje s bečkim iskustvom i poznavanjem gotovo svih glavnih europskih jezika biva bezrezervno prihvaćen u redakciji "Pozora", tada glavnog hrvatskog političkog glasila. Poslije angažmana u "Pozoru" radi kao gradski bilježnik, umjetnički direktor zagrebačkog kazališta i urednik književnog časopisa "Vijenac". Jedno vrijeme obnašao je i funkciju gradskog senatora. Intenzivno radeći, preko dana da bi stekao sredstva za život, a noću da bi ispunio svoju duhovnu misiju, razbolio se i umro. Bilo mu je tek 43 godine. Iza njega ostao je velik i raznolik literarni opus, toliko raznolik da ga povjesničari književnosti smatraju najsvestranijim hrvatskim književnikom 19. stoljeća. Pri donošenju vrijednosnih sudova o njegovom cjelokupnom radu valja poći od činjenice da je on nedjeljiv od vremena u kojemu je Šenoa živio. Po njegovom mišljenju, kojeg su gotovo bezrezervno prihvaćali i svi ostali književnici druge polovice 19. stoljeća, književnost je trebala, prije svega, biti sredstvo političke borbe. Šenoina djela to su zasigurno i bila. U njima je dao presjek hrvaske povijesti s ciljem poticanja nacionalnog ponosa i otpora tuđinu, s jedne strane, te minuciozno analizirana suvremena problematika, s druge. Ovo potonje posebice je vidljivo u "Zagrebuljama", kronikama o životu u Zagrebu koje je Šenoa vodio sustavno gotovo punih dvadeset godina.

Šestić, Ljudevit (1900. - 1962.)

Rođen je u Đakovu 4. kolovoza 1900. godine gdje mu je otac, dr. Filip Šestić, pravnik i kotarski predstojnik, jedno vrijeme službovao. Nakon šest godina po rođenju sina Šestići se sele iz Đakova da bi, kao moderni nomadi, u nekoliko godina, više puta mijenjali mjesto boravka. Tako je mali Ljudevit prvi razred osnovne škole završio u Ogulinu, drugi u Otočcu, treći u Koprivnici, a četvrti u Ivancu kod Varaždina. Nakon završene osnovne škole upisan je u realnu gimnaziju u Zagrebu gdje boravi u ponajboljem plemićkom konviktu. Već u tom periodu Šestić počinje slikati i svirati glasovir, što će, pokazat će se, biti njegovo trajno životno i idejno opredjeljenje. Iz toga perioda sačuvani su neki od njegovih prvih radova. "Zimu" je naslikao 1913., a akvarel "Ilicu" 1916. godine. Godine 1921. upisat će u Zagrebu Višu školu za umjetnost i obrt (danas Akademiju likovnih umjetnosti) gdje je do 1925. godine stekao neophodnu likovnu naobrazbu uz mentorstvo Ljube Babića, Ferde Kovačevića i Vladimira Becića. Po završetku studija, kao neosporno talentiran, na osnovu "Ciganke", jednog od svojih najboljih studentskih radova, Šestić je dobio stipendiju za boravak u Parizu. Tamo će ostati tek nekoliko mjeseci, što, dakako, nije moglo bitnije utjecati na njegovo poimanje slikarstva.

Po povratku iz Pariza radit će kao gimnazijski profesor u Požegi, potom kraće vrijeme u Karlovcu, da bi

* *Lj. Šestić: Autoportret*

1929. godine imao u Zagrebu, kod Urlicha, prvu samostalnu izložbu koja je predstavljala rezime njegovog dotadašnjeg stvaralaštva. Izložba je bila zapažena, a osvrti likovnih kritičara na nju podijeljeni. Šestić će 1931. godine ponovno boraviti u Parizu, ovog puta nešto duže, a po povratku, 1932. godine, ponovno izlagati na istom mjestu. Nakon te izložbe bilo je za očekivati da će slikar dati svoj stvaralački maksimum. Umjesto toga uslijedila je desetogodišnja profesorska služba diljem Hrvatske. O tome će slikar u jednom intervjuu reći: "Ja sam bio maknut 1933. iz Zagreba... Da sam živio i radio u Zagrebu postigao bih - u to sam uvjeren - daleko veći uspjeh u radu nego što ga imam, a pogotovo da nisam bio ovisan o nastavničkoj službi koja mi je oduzela mnogo vremena."

Kao nastavnik crtanja Šestić je radio u školama Osijeka, Mostara, Siska i Karlovca. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, kao sudionik antifašističke borbe, napravio je nekoliko zapaženih crteža i akvarela. Nakon 1945. godine konačno se ustalio u Zagrebu, prvo kao namještenik gipsoteke, a zatim profesor gimnazije. Godine 1960. postavljena je u Umjetničkom paviljonu njegova retrospektivna izložba. Umro je dvije godine kasnije, 12. kolovoza 1962. godine. Na sporovodu mu je bilo tek desetak ljudi.

Ljudevit Šestić, taj naš "zakašnjeli impresionist", kako ga je vidio dio likovne kritike, bio je jedan od najvećih pejzažista sjeverne Hrvatske. Slikar svjetla, blatnih cesta, kućica i rijeka. "Slikao je predjele s radošću u duši, primajući u sebe njihovu pojavu onako kako se pejzaž pokazao u sjaju vedrog dana, u sunčanom osvjetljenju, ili u zasjenjenosti oblačnog neba..."

Šubić, Zrinski Nikola (1508. - 1566.)

Nikola Šubić Zrinski možda je i najistaknutiji pripadnik obitelji Zrinski koja je, uz Frankopane, dala najznačajniji obol javnom životu Hrvatske od 13. do 17. stoljeća. Obiteljsko podrijetlo vuče od knezova Bribirskih koji su 1347. godine svoje dotadašnje posjede zamijenili za grad Zrin po kojem se od tada tako i nazivaju - Zrinski. Njihova povijest usko je vezana, s jedne strane, za zbivanja unutar ugarsko-hrvatskog kraljevstva, a s druge, za sve učestalije provale Turaka na njihova imanja u Pounju, ali i drugdje. Pred Turcima su bili prisiljeni napustiti neka od svojih imanja i povući se prema sjeveru. U 17. stoljeću najveći posjedi bili su im oko Ozlja i Čakovca, a njihova primarna, povijesna uloga, očitovala se u pružanju otpora Turcima, unapređivanju gospodarstva na svojim posjedima i, dakako, promicanju kulture, shvaćene u najširem smislu te riječi.

Na planu obrane od Turaka najviše je učinio Nikola Šubić Zrinski. Rođen je vjerojatno u Zrinu 1508. godine od oca Nikole i majke Jelene kneginje Krbavske. Za zasluge u borbi protiv Turaka i vjerno služenje kralju Ferdinandu u višegodišnjoj borbi protiv Ivana Zapoljskog, pretendenta na upražnjeno ugarsko-hrvatsko prijestolje, 1542. godine imenovan je hrvatskim banom, 1561. sigetskim kapetanom, a dvije godine kasnije i vrhovnim zapovjednikom vojske na desnoj obali Dunava. Bansku čast obnašao je, i to uspješno, do 1557. godine kada je, ne mogavši obuzdati svoj temperament napušta,

ali se i nadalje bavi politikom. Doduše, nikada više toliko intenzivno. Protiv Turaka ratovao je da bi zaštito carevinu i svoje posjede. Sa nekih se morao povući, ali je kao nagradu za neosporne doprinose u ratovima protiv "nevjernika" dobivao druge, još veće i atraktivnije, kako u Hrvatskoj (npr. Međimurje s Čakovcem), tako i u Ugaskoj. Imanja koja je na taj način priskrbio obitelji činit će osnovu njene gospodarske i političke moći tijekom druge polovice 16. i u 17. stoljeću, zapravo sve do silaska Zrinskih s povijesne pozornice.

Iako su se nadaleko pročula njegova junaštva u borbama protiv Turaka: pod Bečom (1529.), u blizini Pešte (1542.), kod Bobovca i Sigeta (1556.), a i drugdje, obrana Sigeta, iako u konačnici neuspješna, bila je najviše što se na tom planu moglo učiniti. Na nagovor velikog vezira Mehmeda Sokolvića sultan Sulejman pokušao je, u već poodmaklim godinama, osvojiti i sam Beč. U tu svrhu okupio je veliku vojsku od gotovo 150.000 ljudi. Dio te vojske, neki povjesničari ističu čak 90.000 ljudi, našlo se početkom kolovoza 1566. godine pred zidinama grada Sigeta. Činjenica što im je ta utvrda sprječavala daljnje napredovanje prema Beču, i što je njezin zapovjednik bio baš Nikola Šubić Zrinski, "Turskoj poznat kao njezin krvni dušmanin", dodatno je motivirala Turke da tvrđavu unište, a njene branioce primjereno kazne. Prije no što je napad otpočeo sve je izgledalo jednostavno, pogotovo što je grad branilo samo 2.500 vojnika. Očekujući obećanu pomoć od kralja Maksimilijana, Zrinski, koji je prethodno opskrbio grad s osnovnim živežnim namirnicama, uspio je odoljevati turskoj opsadi punih mjesec dana. Kada to više nije bilo moguće "Zrinskom preosta samo birati između kukavne predaje i junačke smrti." Izabrao je ovo drugo. Dana 7. rujna izašao je sa još preostalim vojnicima iz tvrđave i u borbi koja je uslijedila bio ubijen. Turci su mu potom odsjekli glavu i pohranili je u đurskoj crkvi, da bi je nakon nekog vremena predali njegovom sinu Jurju.

Tijekom 19. stoljeća, u periodu buđenja nacionalne svijesti, nije se uvijek s dovoljno kritičnosti pristupilo vrednovanju Nikole Šubića Zrinskog. U tadašnjim interpretacijama, koje mnogi i danas ne drže upitnim, očiti su elementi historiografskog romantizma ovjekovječeni, između ostalog, i u Zajčevoj operi "Nikola Šubić Zrinski".

Tesla, Nikola (1856. - 1943.)

Fizičar, elektrotehničar i istraživač svjetskog renomea. Među prvima je spoznao prednosti izmjenične struje i uveo je "u široku elektrotehničku upotrebu. Njegovi izumi zasnovani na izmjeničnoj struji postali su temelj cijelom daljnjem razvoju elektrotehnike. Ostvario je oko tisuću pronalazaka i patenata - pronašao indukcijski motor, trofazni sistem za prijenos električne energije, generator i transformator za struje visoke frekvencije", te mnoštvo inovacija koje su omogućile razvoj radiotehnike (sistem za bežično upravljanje i davanje zvukova na daljinu, visokofrekventne alternatore, neprigušene elektromagnetske valove i druge). Za sve što je učinio Međunarodna elektrokomisija dala mu je posebno priznanje proglasivši njegovim imenom jedinicu magnetske indukcije.

Nikola Tesla rođen je 10. srpnja 1856. godine u selu Smiljanu u Lici. Roditelji su mu bili otac Milutin, pravoslavni svećenik, i majka Đuka, po Teslinom svjedočenju vrlo inventivna žena čije je inovatorske sklonosti i sam naslijedio. Osnovnu školu polazio je u rodnom Smiljanu i Gospiću, a gimnaziju u Gospiću (nižu) i Karlovcu (višu). Već tada, u gimnaziji, istaknuo se zavidnom kreativnošću i primjerenim općim obrazovanjem. Čitao je na četiri svjetska jezika, kasnije je naučio još četiri, mahom neobaveznu literaturu. Njegovoj želji da postane inženjer suprotstavio se otac koji mu je namijenio poziv svećenika. No, kada je obolio od kolere, otac je popustio i obećao da će ga upisati na najbolju tehničku školu, samo neka ozdravi. Tako, igrom slučaja, Tesla je

1875. godine upisao u Grazu Visoku tehničku školu. Iako je već tu idejno osmislio rad motora za izmjeničnu struju bez kolektora i četkica, i u početku ostvario zavidan uspjeh u savladavanju gradiva, školu nije završio. Godine 1879. zaposlio se u Mariboru kao inženjer, potom upisao studije u Pragu, da bi već sljedeće godine prešao u Budimpeštu gdje je radio kao inženjer u Telefonskom društvu. Budimpeštu je napustio krajem 1882. godine i otišao u Pariz gdje se zaposlio u Edisonovom kontinentalnom društvu. Za dvije godine, koliko je tu radio, istaknuo se, kako radom, tako i stvaralačkom energijom, te je dobio preporuku da prijeđe u Sjedinjene Države, što je i prihvatio.

S druge strane Atlantika prenio je poluprazan kofer, mnoštvo još nerealiziranih ideja i nekoliko afirmativnih redaka o sebi napisanih iz pera čovjeka neograničenog Edisonovog povjerenja. To je bilo dovoljno da ga Edison odmah primi u službu, ali suradnja nije dugo potrajala. Nije, naprosto zbog toga, što se radilo o dvije izuzetno jake i kreativne osobe koje, što se potvrdilo i u mnogim drugim slučajevima, teško pronalaze moduse zajedničke koegzistencije. Tesla će ubrzo otpočeti raditi sam, a pronalasci koje je prijavljivao uvrstit će ga u red najznačajnijih ljudi svoga doba.

Zbog prekomotnog odnosa prema novcu, kojeg je doživljavao, prije svega, tek kao sredstvo koje mu omogućuje istraživački rad i potrebnu neovisnost, između dva svjetska rata Tesla je zapao u financijske teškoće koje su se neminovno morale reflektirati i na istraživačkom planu. Posljednji patent prijavio je 1930. godine, a do smrti 7. siječnja 1943. godine ostao je bez gotovo ikakovih prihoda.

Godine 1912., kada je njegova materijalna situacija bila stabilna, odbio je primiti Nobelovu nagradu za fiziku, kao i svotu od 20.000 dolara koja se dodjeljivala kao novčana satisfakcija za doprinose na planu znanosti. Prije njega učinio je to samo ruski književnik Lav Nikolajevič Tolstoj.

Tišov, Ivan
(1870. - 1928.)

Slikar dekorater, pod jakim utjecajem Izdidora Kršnjavog i akademizma kojim odiše većina njegovih prominentnijih radova. Slikao je uglavnom po narudžbi kompozicije s mitološkim, religioznim i folklornim temama, te političke događaje i njihove nosioce. Od dekorativnih kompozicija treba svakako izdvojiti alegorije Muzika, Znanost i Bogoštovlje u zgradi Odjela za Bogoštovanje i nastavu, kompozicije na stropu predvorja Hrvatskog narodnog kazališta, kao i radove u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Ivan Tišov rođen je u Viškovcima, selu u neposrednoj blizini Đakova, 2. veljače 1870. godine. U rodnom selu završio je osnovnu školu, a nakon završenog prvog razreda gimnazije u Osijeku prešao je u Zagreb gdje je kasnije završio Obrtnu školu. Već tada je, nema sumnje, skrenuo pozornost na svoj slikarski talent. Uz potporu ravnatelja škole H. Bolléa dobio je višegodišnju stipendiju koja mu je omogućila da 1883. godine upiše u Beču "Umjetničko-obrtničku školu". Iako tako ne izgleda, ipak, nije se baš sve odvijalo onako kako je Tišov priželjkivao. Da bi opravdao u njega uložen novac morao je već tada, po narudžbama koje su stizale iz različitih državnih institucija, slikati zadane teme - i to na način kako su naručioci priželjkivali. Takav rad omgućio je Tišovu stanoviti društveni ugled, i za slikara onog doba razmjerno veliko bogatstvo, ali je ugušio originalnost i potencijalnu, nikad iskazanu, dionizijsku dimenziju njegova slikarstva.

Da je originalnosti i stvaralačke strasti u njemu bilo bjelodano pokazuju neki od njegovih radova koje su likovni kritičari upoznali tek nakon slikareve smrti. Ti radovi nastali su u Parizu gdje Tišov odlazi u nadi da će pronaći sebe kao slikara. Dok je za vrijeme studija, prvo u Beču, a zatim i u Münchenu 1893.-4. godine, bio oduševljen Tizianom i Correggiom, u Parizu otkriva Delacroixa, Rubensa i Maneta koji su mu dali neophodni poticaj da progovori osobnim likovnim izrazom. "Daleko od diktata naručba, ne savjetovan od bilo koga i bilo čega, prepušten isključivo svom temperamentu zdravog slavonskog seljaka... nije vidio alegoriju bilo čega. Vidio je ni s čim opterećenog golo žensko tijelo. Čovjek ne može skoro vjerovati svojim očima u Parizu ne samo da živo crta, nego u ritam poteza crvene krede unosi vibraciju svog jakog muškog nerva. Ne bi se pretjeralo ako bi se reklo da je Tišov u Parizu na akademiji Julian nacrtao, ako ne već najbolje, a ono likovno najživlje aktove i to najbolje i najživlje među svim hrvatskim slikarima od Karasa do Kraljevića!"

Nakon povratka iz Pariza, nažalost, tamo stečena iskustva ubrzano iščezavaju. Narudžbe su sustizale jedna drugu, a Tišov nije imao smjelosti reći - dosta! Upravo zbog toga, uz neosporni talent koji je posjedovao, nije uspio izboriti mjesto u samom vrhu hrvatskog slikarstva.

Osim navedenih Tišovih radova valja izdvojiti i sljedeće: "Rebeku", "Pod javorom", "Dodole", "Turkinjicu", "Motiv iz Maksimira", "Slavonsku idilu" te portrete fra Grge Martića i Ljudevita Gaja.

Tomerlin, Slavko (1892. - 1981.)

Vjerojatno jedan od naših najproduktivnijih slikara. Prema kazivanju njegovih najbližih naslikao je oko 5.000 slika koje su se mogle vidjeti diljem domovine, ali i u inozemstvu (Češka, Njemačka, Austrija...). Pokušavajući približiti javnosti svoj slikarski credo znao je isticati da mu je namjera bila stvoriti vrijedna djela koja će moći komunicirati s najširim krugom ljudi. U toj namjeri ograničio se na relativno mali broj tema i tradicionalni način slikarskog izražavanja u tehnici ulja, akvarela i tempere što je, nema sumnje, kod publike bilo dobro primljeno, ali ne uvijek i kod likovnih kritičara.

Slavko Tomerlin rođen je u Kešincima, selu nedaleko od Đakova, 2. ožujka 1892. godine. Osnovnu školu završio je u Velikoj Kopanici, a gimnaziju u Vinkovcima gdje mu je otac, činovnik, bio premješten. Taj period života bit će od neprocjenjive važnosti za njegovo slikarstvo. Naime, živeći u Slavoniji, postao je zaljubljenik u njezine ljude, folklor i prirodu što će, već od najranijih dana, postati njegova trajna slikarska preokupacija. Slikati je počeo kasno, tek u završnom razredu gimnazije, da bi samo godinu dana kasnije, upisao u Zagrebu Školu za umjetnost i umjetnički obrt. Uz mentorstvo Bele Čikoša Sessije i Otona Ivekovića, Tomerlin će ovladati određenim elementima slikarskog "zanata" i, već kao student, početi izlagati svoje radove (za života imat će preko 160 izložbi). Upornost i sustavan rad (znao je

* *S. Tomerlin: Autoportret*

ustajati u 4 sata, odlaziti na Savu i slikati sve do mraka) rezultirali su uspješno završenom školskom izložbom. Njegove radove tom prilikom pohvalili su Izidor Kršnjavi i Vlaho Bukovac, neosporni autoriteti onog vremena, te mu ponudili stipendiju za daljnje stručno usavršavanje. Dakako, mladi slikar ponudu je s oduševljenjem prihvatio, i ubrzo se našao na prijemnom ispitu u Beču. Kako ispit nije uspio položiti odmah je otputovao u Prag gdje je, uz pomoć Vlahe Bukovca, upisao tamošnju Akademiju i nakon godinu dana provedenih pod nadzorom profesora Ženišeka postao njegov učenik.

Do izbijanja Prvog svjetskog rata Tomerlin je izlagao na nekoliko kolektivnih izložbi radove uglavnom paradigmatične za njegov daljnji stvaralački opus. Godine 1915. pozvan je u vojsku. Službovao je prvo u Nagyvaradu, zatim u Vinkovcima, i konačno u Mariboru gdje je, iako nije bio oficir, primljen za nastavnika crtanja na Militaer ab. Realschule. Uz uobičajnu nastavničku djelatnost Tomerlin je za vrijeme službovanja u Mariboru slikao portrete oficira nastavnika, ali i neke ambicioznije i kompleksnije radove. Cijelo vrijeme rata, sa svojim slikama, prisutan je i u Osijeku. Rujna 1914. godine izložio je u trgovini "Kaiser" sliku "Mladi Albanac", sljedeće godine Osječani su mogli vidjeti njegovog "Ranjenika", sliku koja je predstavljala rekaciju na strahote ratne zbilje, da bi 1917. godine izlagao na skupnoj izložbi sa tada najeminentnijim hrvatskim slikarima (Crnčić, Frangeš, Krizman, Babić, Kovačević...)

Po završetku rata Tomerlin se doselio u Osijek i tu, u prostorijama Kluba hrvatskih književnika, otvorio privatnu slikarsku školu. Školu je polazilo više od pedeset učenika - među kojima su bili i kasnije priznati i uvažavani slikari poput Berakovića, Tomljanovića i Zormana - koji su svojom aktivnošću unijeli stanovitu živost u likovni život grada. Unatoč ohrabrujućih rezultata postignutih u prvoj godini rada Tomerlin je školu iznenadno zatvorio i posvetio se samostlanom radu. U tom

periodu slikat će gotovo isključivo slavonske motive. Da bi što jače osjetio vibracije sela boravi neko vrijeme u Velikoj Kopanici i Sikirevcima. Veći, i to možda ponajbolji dio njegovog impresivnog opusa nastao je upravo u tom periodu. Likovni kritičari, koji mu nisu bili uvijek naklonjeni, ipak su morali priznati da je u to vrijeme bio jedan od najaktivnijih osječkih slikara. Tomerlin je, kaže jedan od njih, "u svojem osječkom razdoblju razvio vanrednu djelatnost priređujući brojne izložbe u samom gradu, zatim u Zagrebu i mnogim drugim mjestima. Slikao je motive iz seljačkog života, seljaka i seljanke pri radu i na odmoru, na polju, u bašćama, u vrbicima, zatim pejzaže s figuralnom stafažom, a radio je i kompozicije. U tom periodu nastale su slike "Ovčar u zoru", "Češljanje", "Jabuke", "Svatovi na selu", te velik broj pejzaža, ljetnih i zimskih." Spomenutim slikama svakako treba pridodati i sliku "Oblačenje mladenke", nastale u tom periodu, koju je otkupio Etnografski muzej u Zagrebu, i to ne slučajno. Naime, Tomerlin je svojim radovima dao određeni prilog razvoju tzv. folklorističke slikarske umjetnosti. Iako je bio sklon improvizaciji, pri čemu, razumljivo, detaljizacija nije mogla biti uvijek u prvom planu, njegovi radovi zasigurno imaju određenu dokumentarnu dimenziju interesantnu etnolozima.

Kada se 1925. godine preselio u Zagreb Tomerlin nije zaboravio slavonske gradove u kojima je do tada učestalo izlagao (tridesetih godina čest je gost osječkih izložbenih prostora), a ni Slavoniju kao svoju slikarsku inspiraciju. Doduše, ne više u mjeri u kojoj je bila u dotadašnjem njegovom stvaralaštvu. Slavonskim motivima pridodani su oni iz okolice Zagreba, a za vrijeme kraćih boravaka na Jadranskoj obali slika i primorske pejzaže. Vrhunac njegove slikarske karijere obilježila je jubilarna stota izložba priređena krajem ljeta 1941. godine u Umjetničkom paviljonu. Izložba je povodom 25 godina javnog rada organizirana uz pokrovoteljstvo nadbiskupa Alojzija Stepinca, a dobila je, s obzirom na tada potencirani sistem vrijednosti, srazmjerno veliki publicitet.

Drugi svjetski rat, po osobnom kazivanju, proveo je u Kobiljaku kraj Sesveta, baveći se uglavnom poljoprivredom, da bi nakon rata ponovno uzeo kist i istim intenzitetom slikao, sve do smrti. Umro je u Zagrebu, u dubokoj starosti, 16. veljače 1981. godine.

Topalović, Mato

(1812. - 1862.)

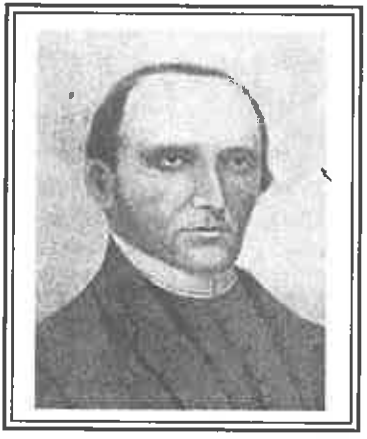

Mato Topalović, svećenik i pjesnik, rođen je 9. rujna 1812. godine u Zdencima, malom selu na obroncima Dilja, u neposrednoj blizini Slavonskog Broda. Školovao se u Slavonskom Brodu, Vinkovcima, gdje je završio gimnaziju, potom neko vrijeme u đakovačkom sjemeništu, da bi od 1833. godine bogosloviju pohađao prvo u Pešti, a odmah zatim, 1834. godine i u Beču. Već u Đakovu Topalović se upoznao sa Strossmayerom, s kojim je održavao čvrste i neposredne veze sve do smrti, i pjesnikom Jurjem Tordincom, što je, za profiliranje Topalovićevih političkih stavova bilo od velike važnosti.

Boravkom u Pešti i Beču upoznaje još širi krug istomišljenika. Između ostalih Frana Kurelca, kasnije čelnog čovjeka tzv. riječke filološke škole, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, pjesnika i povjesničara, te Ljudevita Gaja, svakako centralnu ličnost hrvatske povijesti prve polovice devetnaestog stoljeća.

Godine 1835. Ljudevit Gaj počeo je izdavati "Novine horvatske" i "Danicu horvatsku, slavonsku i dalmatinsku". Taj događaj obilježio je početak ilirskog preporoda, zapravo hrvatskog nacionalnog preporoda koji se pojavio pod ilirskim imenom zbog specifičnosti povijesnog razvitka Hrvatske i konstalacije tadašnjih političkih snaga. Pokret je za cilj imao ujediniti hrvatske, i stvoriti pretpostavke za suradnju s ostalim južnoslavenskim zemljama, u škole uvesti hrvatski jezik i djelovati u

smislu nacionalnog osvješćivanja Hrvata. S tim pokretom otpočela je prva faza integracije hrvatske nacije, i to s uspjehom.

Među onima koji u to vrijeme nesebično sudjeluju u realizaciji ciljeva pokreta bio je i Mato Topalović koji gotovo redovito objavljuje priloge u Gajevoj "Danici". Tako je u petom broju "Danice" objavljeno njegovo "Pismo iz Beča", s kojim on uzima aktivno učešće u tada živim i polemičkim raspravama o novom pravopisu, a u četrnaestom broju i prva pjesma "Tužna Bosna". U naredne dvije godine Topalović će u "Danici" objaviti još deset pjesama, mahom rodoljubnih, među kojima kao najuspješnije treba izdvojiti "Razgovor pjesnika i vile Slavonkinje", te pjesmu "Bog i molitva domoroca ilirskog".

Po završetku studija postaje kapelanom, prvo u Odvorcima, potom Trnavi, a od 1843. godine Vinkovcima. Iz Vinkovaca Topalović će prijeći u đakovačko sjemenište, gdje je nekada i sam bio đak, i tu postati prvi profesor hrvatskog jezika, ujedno jedan među prvim predavačima hrvatskog jezika uopće.

Početak četrdesetih godina XIX. stoljeća vjerojatno je stvaralački najplodnije razdoblje Mate Topalovića. U relativno kratkom vremenskom intervalu tiskao je tri knjige. Prvo "Tri pokorne pjesmice" 1841. godine, prvu knjigu objavljenu u Slavoniji Gajevom grafijom, sljedeće godine zbirku pjesama pod naslovom "Tamburaši ilirski" i odmah potom knjigu "Odziv rodoljubnog srca", odgovor na negativnu kritiku Stanka Vraza povodom objavljivanja njegove zbirke pjesama. Polemika između te dvojice iliraca zapravo je prva zabilježena polemika u Hrvatskoj.

Iste, 1842. godine, Topalović je u Osijeku pokušao pokrenuti časopis "Jeka od Osijeka", što je trebao biti prvorazredni kulturni događaj, ali zbog slabog odziva na pretplatu od tog projekta je prisiljen odustati.

Revolucionarne 1848. godine Topalović je đakovački zastupnik u Saboru, a potom i dobrovoljac na talijanskim ratištima, gdje je iz avanturističkih pobuda prihvatio poziv vojnog kapelana. Zbog neslaganja sa zapovjednicima vratio se u Đakovo nastavivši raditi kao predavač u sjemeništu. Razočaran postrevolucionarnim zbivanjima povukao se iz javnog života. Od 1855. godine župnik je u Gradištu. Umro je travnja 1862. godine.

Tordinac, Juraj
(1813. - 1893.)

Tordinac, Nikola
(1858. - 1888.)

Rođeni Đakovčani, svećenici, književnici i domoljubi. Nikola Tordinac, pripovjedač u čijim su se radovima prožimali elementi romantizma i racionalizma, nećak je pjesnika Jurja, jednog od najdarovitijih pisaca davorija kojeg je dala Slavonija sredinom prošlog stoljeća.

***Juraj Tordinac** rođen je u Đakovu 17. travnja 1813. godine. Školovao se u Vinkovcima, Đakovu i Pešti. Nakon što je 1836. godine zaređen službuje kao kapelan u Svilaju, Podcrkavlju, Kopanici i Osijeku. Godine 1850. postao je prvim tajnikom biskupa J. J. Strossmayera. Nakon četverogodišnjeg obnašanja tajničkih poslova imenovan je za župnika u Slavonskom Brodu. Do umirovljenja bio je još ravnatelj biskupijske kancelarije, kanonik, opat, veliki prepošt kaptola đakovačkog i rektor sjemeništa.*

Oduševljen idejama ilirizma (hrvatskog nacionalnog preporoda) nastojao je svojim pjesmama dati doprinos afirmaciji pokreta, ponajprije potičući nacionalnu svijest i domoljublje, vrijednosti za koje je držao da predstavljaju osnovu svake zajednice. Javio se po prvi puta u "Danici" 1835. godine pjesmom "Slavonija sestrom". Do

1843. godine u istom listu objavio je šesnaest pjesama koje nikada nisu bile sabrane i objavljene u obliku knjige. Taj period njegova literarnog stavaralaštva, od 1835. do 1850. godine, svakako je najznačajniji (osim spomenutih pjesama objavio je u toj fazi još samo nekoliko radova). Uvođenjem apsolutizma, deprimiran kao i većina iliraca, Juraj Tordinac prestaje objavljivati. Do 1878. godine, kada je otpočela druga faza njegova književnog rada, izdao je samo jednu pjesmu ("Gospodični Mili Zadrobikovoj slava"). Od spomenute godine objavio je, koliko se zna, šest pjesama u "Glasniku biskupije bosanske i srijemske (sve pjesme su prigodnog karaktera, posvećene biskupu J. J. Strossmayeru), i jednu u zborniku "Slava preporoditeljem", tiskanom u Zagrebu 1885. godine.

* * *

Djelo ***Nikole Tordinca*** *obimnije je od djela njegova strica Jurja, čini se, imalo je i bolju recepciju, posebice kod najširih narodnih slojeva. Mlađi Tordinac prvo se iskušao kao liričar, ali je ubrzo spoznao da to nije njegova vokacija i opredijelio se za pisanje pučkih pripovijesti. Pisati je počeo sredinom druge polovice prošlog stoljeća respektirajući teme svojstvene realizmu u hrvatskoj književnosti (modernizacija, raspadanje seoskih zadruga, teritorijalna integracija Hrvatske...). No, dok su neki, poput nejgova prijatelja Kozarca, sa strepnjom i određenom dozom nelagode, ali konzistentno prihvaćali realizam, Tordinac to nije bio u stanju. O nedoumicama koje su ga prožimale pisao je Kozarcu, između ostalog, i ovo: "Ti si preveć iskren, preveć drastično rišeš - prenaravno, a to ne bi smio danas činiti u Hrvatskoj; mi nijesmo veliki, mi smo tek oživjeli, jedva se oteli romantici, još nijesu u nas zaglušile ni izginule one romantičke turske hajdučke pripovijetke, još Turgenjev nije prodro u sve slojeve čitalačke publike, a ti eto izlaziš na srijedu sa ovako naravnom crtom gdje nemilosrdno zlo u svojoj sirotinji iznosiš na vidjelo..."*

Nikola Tordinac na svijet je došao u Đakovu 5. prosinca 1858. godine. Najranije djetinjstvo proveo je u Bosni, u Derventi i Sarajevu, što će na njegov književni rad ostaviti određenog traga. Osnovnu školu završio je u Đakovu, gimnaziju u Vinkovcima, da bi 1877. godine ušao u đakovačko sjemenište. Već kao gimnazijalac objavio je nekoliko pjesama, ali kao što je već istaknuto, uočio je nedostatak talenta za tu vrstu književnog izražavanja i odustao od pjevanja. Kao student počinje pisati prozu. Surađivao je s "Obzorom", kasnije i s "Vijencom", tada svakako našim najeminentnijim časopisima. Na Miholje 1883. godine održao je mladu misu nakon koje je imenovan kapelanom u Ivankovu. Sljedeće godine postavljen je za vjeroučitelja u mitrovačkoj realki, ali je zbog političkog angažmana bio uskoro otpušten iz službe. Stjecajem okolnosti, nedugo nakon otkaza, biskup J. J. Strossmayer uputio ga je u Rim na crkveno-pravne nauke koje, zbog bolesti, Tordinac nije završio. Slijedile su operacije, kraći oporavci i imenovanje za profesora u đakovačkom liceju. Umro je u Gleichenbergu 21. veljače 1888. godine.

Pišući o svom književnom radu nije se nimalo štedio. "Ja priznajem - pisao je Vjekoslavu Klaiću - ,...da ja još ne umijem pisati da udovoljim uljuđena i naobražena čovjeka, ali sam uvjeren o toma, a vidjeo sam i na svoje oči, da umijem za seljaka pisati - našeg štokavca. On me razumije, a ovakve pripovjetke, gdje mu se riše prošlost njegovim jezikom, njegovom dušom, ne bi ostale u njega bez koristi. Ja sam se osvjedočio da on takvih knjiga treba, pa dok živim - ja ću svoje pero samo njemu posvećivati, jer me razumije - pa što da reknem, neće u vjetar otići". Za života izdane su mu "Narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne", "Seoske bajke i bajalice" i "Odabrane crtice i pripovjesti".

Ujević, Tin
(1891. - 1955.)

"O nekim se ličnostima ispredaju legende; Tin Ujević je sam bio legenda. Nisu mu bili potrebni neobični doživljaji, kolumbovska otkrića, ratničke akcije, revolucionarni podvizi; njegov život u cjelini, sa svojim neznatnostima, gotovo nestvaran kao neka gatka, bijaše i neobičan doživljaj, i otkriće, i neprestani podvig; zaista nešto izuzetno u našoj sredini... U Tinovoj je bijedi bilo nešto kraljevsko, kao što ima vladara koji nisu nego bijednici."

Augustin Ujević, kasnije će svoje ime skratiti u Tin, rođen je u Vrgorcu 5. srpnja 1891. godine. Do 1909. godine, kada je otišao na studij u Zagreb, živio je u više mjesta južne Hrvatske: Vrgorcu, Imotskom, Makarskoj, na otoku Braču i Splitu. Svaka od tih sredina, na svoj način, utjecala je na njegovo poetsko profiliranje. Možda ponajviše Makarska u kojoj je već sa trinaest godina propjevao i kasnije napisao da je upravo tu život i prirodu počeo osjećati pjesnički, a introspekciju prihvatio kao osnovnu metodu istraživanja duhovne dimenzije svojega bića. Godine 1902. Ujević ulazi u splitsko sjemenište gdje će ostati sve do 1907. godine. Tada ga dobrovoljno napušta, da bi dvije godine kasnije maturirao s odličnim uspjehom i u Zagrebu upisao Filozofski fakultet.

U Zagrebu će se Ujević temeljitije upoznati sa djelima Starčevića, Kranjčevića i Matoša, s kojim će kao student imati zadovoljstvo osobno se i upoznati. Njegova dotadašnja politička uvjerenja utemeljena na spistateljskoj i političkoj aktivnosti Natka Nodila evoluirala su nakon usvajanja novih spoznaja. Ujević ubrzo postaje zaneseni

pravaš koji će riječju i perom propagirati pravašku ideologiju. U tome najbolje svjedoče njegovi prilozi za "Mladu hrvatsku" i "Stekliš", te agitacija u Rijeci, Splitu, Šibeniku, Dubrovniku i nekim drugim mjestima. Da bi mogao politički nesmetano djelovati 1912. godine otišao je u Beograd gdje je, u relativno kratkom vremenu, napisao i u oporbenim glasilima tiskao pedesetak politički intoniranih tekstova. Po povratku u Hrvatsku, već u Zemunu, uhapšen je i deportiran u Dalmaciju. No, niti u Dalmaciji njegova politička aktivnost nije gubila na intenzitetu, pa je već iste godine osuđen na višemjesečnu tamnicu, baš kao i sljedeće, 1913. godine. Dok se početak njegovog političkog djelovanja 1909. godine temeljio na izvornim pravaškim načelima, već krajem 1912. godine Tin ih napušta i sa istim žarom zagovara ujedinjenje Hrvata i Srba. Proganjan, željan novih dokazivanja i iskustava, odlazi u Pariz gdje ga je zateklo izbijanje Prvog svjetskog rata. Kraće vrijeme boravi u legiji stranaca, odakle ga je "izvukao" Frano Supilo, a potom, od 1914. do 1916. godine, djeluje u okrilju jugoslavenske političke emigracije. Razočaran međuljudskim odnosima unutar nje, kao i politikom uopće, Ujević proživljava ozbiljne psihičke lomove pojačane neuspjelim ljubavnim vezama, negativnom recepcijom njegovih radova od strane izdavača i prekomjernom konzumacijom alkohola. O stanjima kroz koja je u tom peroidu prolazio izravna svjedočanstva dobivamo kroz njegove pjesme tiskane u zbirkama "Lelek sebra" i "Kolajna".

U Hrvatsku se Tin vratio svibnja mjeseca 1919. godine. Bio je to neki novi Tin, boem, zaokupljen ontološkim pitanajima, istinom - samim sobom. Od toga doba može se reći kako je s onu strane politike o kojoj, ako govori, govori s gorčinom i ironijom. Dvadesete godine, uz manje prekide, sve do uvođenja diktature, Ujević je proboravio u Beogradu. Taj dio njegova života obilježila su književna nadahnuća i padovi, sukob s vlašću, bizarni životni postupci i nadasve radikalni boemski život. Godine 1930. nakratko je u Dalmaciji, odakle

se još iste godine seli u Sarajevo u kojem će ostati narednih sedam godina. Uoči izbijanja Drugog svjetskog rata, u ožujku 1940. godine, za stalno se seli u Zagreb gdje će do uspostave Nezavisne Države Hrvatske raditi u niskotiražnom sindikalnom listu, a potom kao novinar prevodilac u Hrvatskom državnom uredu "Croatia", službenoj agenciji vijesti NDH. Po završetku rata komunisti mu to nisu oprostili, kao ni činjenicu da je objavljivao u endehazijskim publikacijama i tijekom sve četiri godine rata ostao potpuno politički pasivan. Sud časti Društva književnika Hrvatske osudio ga je 1945. godine na zabranu objavljivanja u trajanju od pet godina. Nakon isteka zabrane primljen je u Društvo književnika Hrvatske. Od tada književna kritika za njega i njegovo djelo pokazuje sve više interesa - i razumijevanja. Piše i objavljuje sve do kraja života. Umro je u Zagrebu poslije kraće bolesti grla 12. studenog 1955. godine.

Tin Ujević ogledao se u gotovo svim književnim vrstama, a puno je i prevodio (s francuskog, ruskog, njemačkog, engleskog i talijanskog).

Najznačajnija djela su mu zbirke pjesama "Lelek sebra", "Kolajna", "Auto na korzu", "Ojađeno zvono", "Pesme", "Žedan kamen na studencu"..., knjige eseja "Ljudi na vratima gostionice" itd. U više navrata izdana su mu izabrana i sabrana djela.

Vraz, Stanko
(1810. - 1851.)

Slovenac po rođenju, jedan od najistaknutijih i, po mišljenju mnogih, vjerojatno najobrazovanijih pripadnika ilirskog pokreta. Po vokaciji pjesnik, ali i pisac proznih djela, književni kritičar, prevodilac i skupljač narodnih pjesama.

Rođen je 30. lipnja 1810. godine u selu Cerovcu kraj Ljutomera (Štajarska), u dobro stojećoj seljačkoj obitelji. Pravo ime bilo mu je Jakob Frass. Tek kasnije, kada je prihvatio ideje ilirskog pokreta i preselio se u Zagreb, ime je promijenio u Stanko Vraz, a nerijetko se potpisivao i pseudonimom Jakob Cerovčan i Jakob Rešetar. Gimnaziju, na njemačkom jeziku, završio je u Mariboru. Tu je, čini se, napisao i prve stihove. Nakon gimnazije u Grazu je završio filozofiju, a potom, samoinicijativno, upisao studij prava (roditelji su očekivali da će učiti za svećenika). Unatoč toga što je sam izabrao studij, za klasično studiranje Vraz nije bio zainteresiran, te nikada upisani studij nije priveo kraju. U Grazu je prišao krugu napredne omladine, uspio ovladati latinskim, grčkim, gotovo svim svjetskim (engleski, ruski, francuski...) i slavenskim jezicima, a ubrzo je iza sebe imao i impozantan broj ljubavnih i domoljubnih pjesama pisanih na istočnoštajarskom dijalektu. Tim dijalektom pisao je punih deset godina, od 1830. do 1839. godine, u vrijeme ispunjeno permanentim tenzijama oko stvaranja slovenskog književnog jezika. Kada je 1830. godine najveći slovenski pjesnik France Prešeren pokrenuo časopis "Kranjska čbelica", slovenska intelektualna javnost pri-

hvatila je kranjski dijalekt za osnovu književnog jezika pa je Vraz, koji je uporno pisao na štajarskom dijalektu, ubrzo dospio u nemilost svoji dotadašnjih pjesničkih uzora okupljenih u redakciji lista. Činjenica što u Sloveniji nije mogao objavljivati, te povoljan utisak koji je na njega ostavio Ljudevit Gaj pojasniviši mu još 1833. godine osnovna polazišta svog političkog i kulturnog programa, bili su dovoljni razlozi za učestalije kontakte s istomišljenicima u Hrvatskoj. Godine 1835. Vraz je postao suradnik "Danice", a do 1839. kada će za stalno prijeći u Hrvatsku, redovito je posjećuje.

U samim počecima Vrazovog političkog i književnog djelovanja suradnja s Gajem doimala se idiličnom, ali je s vremnom došlo do ozbiljnog sukobljavanja i, konačno, razlaza. Naime, Gaj je bio pragmatičar, političar s vizijom koji je smatrao da je književnost tek sredstvo za realizaciju političkih ideja. Vraz je pak bio romantičar, čovjek koji je branio dignitet pisane riječi, individualac koji se nije htio odreći svoje osobnosti zbog političkih ideja. Da bi pripomogao stvaranju književnosti "koja će biti po vrijednosti umjetnička, a po duhu i stilu narodna", pokrenuo je 1842. godine s Dragutinom Rakovcem i Ljudevitom Vukotinovićem časopis "Kolo". Sve do smrti Vraz je imao glavnu ulogu u časopisu, bio je njegov urednik, redaktor, pisac programatskih članaka, književnih pregleda i kritika. Čitatelje je nastojao upoznati sa svim vrijednim književnim djelima nastalim na južnoslavenskim prostorima, i u tom naumu uglavnom uspio. Ako je takvim pisanjem još više učvrstio svoj, ionako visok status među pripadnicima pokreta, kritičkim objekcijama prema društvenoj zbilji i književnim ostvarenjima pojedinaca priskrbio si je i velik broj neprijatelja. Kritika mu je doista bila britka, ali ponekad neodmjerena i lišena valjanih argumenata (kao u slučaju odbijanja kompletne dubrovačke književnosti).

Osim radova objavljenih u "Danici" i "Kolu" Vraz je surađivao i sa mnoštvom drugih uglednih časopisa u, i

izvan Hrvatske, a za života uspio je objaviti i tri knjige pjesama: "Đulabije", "Glasi iz dubrave žeravinske" i "Gusle i tambura". Za ocjenu Vrazovog pjesništva svakako su najznačajnije "Đulabije" koje predstavljaju njegov pjesnički, ali i osobni životopis obilježen, između ostalog, i do kraja nerealiziranim ljubavima. U toj zbirci, s kojom je postigao početnu popularnost, inače tipičnom romantičarskom djelu, ogledaju se sve mane i vrline njegovog poetskog stvaralaštva: "utjecaj narodne književnosti, njezine svježine ali i sirove stilske neuglađenosti; utjecaj vukovog jezika u težnji da se što više približi štokavskom izrazu, ali i utjecaj slovenskog zavičajnog jezika; utjecaj hrvatske renesansne i barokne književnosti... i zapadnoeuropske, osobito njemačke romantike." Posebna poteškoća, koju Vraz nikada nije u potpunosti savladao, a nije ni mogao, bila je u činjenici što nije pjevao na materinjem jeziku. Kada je to činio, u vrijeme boravka u Grazu, bio je još kao pjesnik nedovoljno izgrađen, a kada je kao pjesnik stasao, pisao je na štokavštini koju je mogao upoznati jedino preko knjiga.

Privatni život Stanka Vraza, život izvan književnog i političkog djelovanja, ako se o njemu zasebno uopće može govoriti, obilježen je nesretnim ljubavima i boemštinom. Boemski život upražnjavao je već za vrijeme studija. Dolaskom u Zagreb, na tom planu, nije se ništa bitnije izmijenilo. Stalno zaposlenje odbijao je tvrdeći da je ono nespojivo s pjesničkom slobodom i osobnom neovisnošću. Živio je kao podstanar i čest gost svojih imućnijih prijatelja. Nakon nekoliko godina poboljevanja umro je u Zagrebu 24. svibnja 1851. godine. Šezdesetak godina poslije njegove smrti A. G. Matoš, čovjek koji se nije razbacivao komplimentima, ustvrdio je da je Hrvatska Vrazovom smrću izgubila dobrog Slavena, ali još boljeg zapadnjaka, izvrsnog pejzažistu, stilistu, kritičara, stručnog književnika koji je suvereno vladao literarnom kulturom.

Vukčić, Hrvatinić Hrvoje (1350. - 1416.)

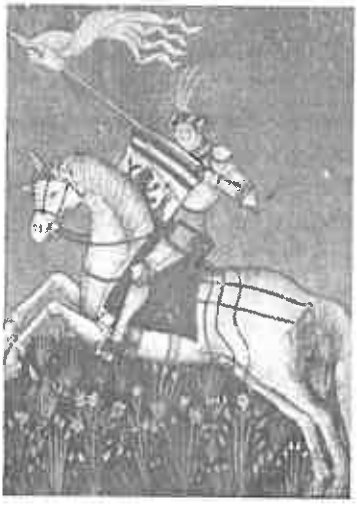

Hrvoje Vukčić Hrvatinić bio je jedan od najznačajnijih srednjovjekovnih bosanskih velikaša. Živio je i djelovao na prijelazu četrnaestog na petnaesto stoljeće, od 1350. do 1416. godine. Obitelj Hrvatinića kojoj je pripadao nazočna je u srednjovjekovnom životu Bosne od kraja 13. stoljeća, prvo pod imenom Stjepanića, budući da je najstariji poznati član te obitelji bio knez Stjepan. Od kneza Hrvatina, sina Stjepanovog, obitelj se naziva Hrvatinićima. Po svemu sudeći Hrvatinići su bili u rodbinskim odnosima sa Šubićima, tada jednom od najznačajnijih hrvatskih plemićkih obitelji. Ta činjenica, iz današnje perspektive, možda i nije značajna, ali u srednjem vijeku bila je jedan od najznačajnijih faktora političkog, ekonomskog i svakog drugog uspjeha.

Posjedi koje su zauzimali Hrvatinići prvobitno su bili tzv. Donji kraji, područje današnje sjeverozapadne Bosne, između Vrbasa i Sane. Hrvoje, kao najprominentnija i povijesno najrelevantnija osoba iz obitelji Hrvatinića proširio je spomenute posjede sve do mora, tako da su oni početkom prve dekade petnaestog stoljeća obuhvaćali gradove Šibenik, Trogir, Split i Omiš, te otoke Brač, Hvar i Korčulu.

Uspon Hrvoja Hrvatinića do najmoćnijeg bosanskog feudalca tekao je postupno, a ovisio je o spletu često

---

* *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*

bizarnih okolnosti, dobrom političkom instinktu, jakosti njegovih vojnih postrojbi i, dakako, sreći. Najznačajniji i najmoćniji bosanski kralj Tvrtko I. Kotromanić imenovao ga je 1380. godine velikim vojvodom bosanskim. Nakon smrti Tvrtka I., deset godina kasnije, 1390. godine, centralna vlast u Bosni je oslabila, a njegovi nasljednici, kralj Stjepan Dabiša, Stjepan Ostoja, Stjepan Tvrtko II. bili su tek političke marionete. Stvarnu vlast imali su feudalci poput Hrvoja, Sandalja Hranića, te pojedinaca iz tada vrlo moćne obitelji Pavlovića. Balansirajući između hrvatsko-ugarskog kralja Žigmunda, Ladislava Napuljskog, pretendenata na isto prijestolje, koji ga je, usput rečeno, 1403. godine imenovao "glavnim vikarom u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalamciji i Bosni" te hercegom splitskim, i Turaka, Hrvoje je uspio, sve do neposredno pred smrt, zadržati početkom stoljeća stečene pozicije. Doduše, to nije bilo nimalo lako.

U borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje Hrvoje je sve do 1408. godine bezrezervno podržavao Ladislava Napuljskog, da bi se spomenute godine izmirio sa Žigmundom, dotadašnjim protivnikom, i nekoliko narednih godina pridobio njegovu naklonost, sve do onog momenta dok i sam nije toliko ojačao da je Žigmund u njemu vidio respektabilnog politčkog partnera. Da bi i formalno opravdao vojnu intervenciju protiv vojvode Vukčića Žigmund ga je optužio za izdaju, i to po dva osnova: da nije katolik (što je bilo točno), i da je stupio u savez sa Turcima (što je, u vrijeme kada je optužba bila objelodanjena bilo smo djelomice točno. Naime, glavni vojvodin suparnik u Bosni, feudalac Sandalj Hranić, ratovao je u to vrijeme na strani despota Stefana protiv Turaka što je Hrvoje iskoristio i preoteo mu dio posjeda).

Uvidjevši svu težinu Žigmundovih optužbi, kao i moguće negativne implikacije koje bi mogle uslijediti, Hrvoje je pokajnički izjavio kako je spreman napustiti "poganski obred" i prihvatiti katoličku vjeru, dok je optužbu o savezu s Turcima odbacio kao potpuno neos-

novanu. Takva izjava nije, niti je mogla, bilo što suštinski izmijeniti. Žigmund Hrvoju oduzima sve darovane posjede, a Splićani titulu hercega. U očekivanju napada kraljeve vojske, koje je i uslijedio srpnja 1414. godine, Hrvoje je bio prisiljen sklopiti savez s Turcima, te je u dva navrata uspio poraziti elitne kraljeve postrojbe i sačuvati vlast u zapadnoj Bosni. Nedugo nakon toga umire prirodnom smrću, što u srednjem vijeku, bremenitom dvorskim spletkama, dinastičkim sukobima i permanentnoj borbi za vlast, i nije bio tako čest slučaj.

Zrinski, Katarina (oko 1625. - 1673.)

Spisateljica i aktivni sudionik političkih događanja od sredine 17. stoljeća. Kćerka je Vuka II. Krste Frankopana Tržačkoga i grofice Uršule Inkofer, Nijemice koja je bitno utjecala na njezin intelektualni razvitak. Uz hrvatski i njemački jezik, po svemu sudeći, služila se latinskim, francuskim i talijanskim. Za hrvatsku povijest Katarina Zrinski značajna je iz barem dva razloga: a) jedna je od rijetkih žena svoga doba koja, ne samo da je iza sebe ostavila nekakovog traga u književnom životu, inače više nego skromnom, nego je, ono što je pisala, pisala na hrvatskom jeziku, b) bila je žena Petra Zrinskog, uglednog hrvatskog velikaša, s kojim je zdušno radila na pripremanju urote protiv cara Leopolda I., vladara koji nije imao razumijevanja za hrvatske državne interese.

Ono što je na književnom planu učinila Katarina Zrinski, doduše, nije originalno, ali zato govori puno o njezinom svjetonazoru, onovremenim duhovnim kretanjima i, napose, ljubavi prema hrvatskom jeziku. Katarini se pripisuje autorstvo "Sibile" (knjige gatalica), jedne od najstarijih knjiga te vrste koja se ikada pojavila u našoj literaturi. Ta knjiga zapravo je prijevod "Fortune", gatalice koja je 1594. godine izdana na mađarskom jeziku, ali nije ni izvorno mađarsko djelo već kompilacija uglavnom starih njemačkih i talijanskih gatalica. Pisana je sa pozicija katoličke vjere, a intencija joj je zaštiti ljude od svih poroka onoga vremena: pohlepe, društvene i spolne nemoralnosti, krivovjerstva... Či-

* *K. Zrinski: Knjiga gatalica*

njenica što na stranicama "Sibile" ne stoji potpis onoga koji ju je prepjevao, kao ni onoga koji ju je oslikao, navela je pojedince da Katarini ospore autorstvo nad knjigom i pripišu ga njezinu mužu Petru.

Ako o autorstvu "Sibile", sve do danas, postoje određene nedoumice, sasvim je sigurno da je Katarina sastavila molitvenik kojeg je nazvala "Putni tovaruš". Poticaj za rad na molitveniku došao je iz obiteljske tradicije u kojoj je odanost katoličkoj vjeri bila oduvijek jako izražena te, kako je sama istaknula u predgovoru, zbog pomanjkanja knjiga tiskanih na hrvatskom jeziku. Molitvenik je doživio tri izdanja, a puni naziv mu je "Putni tovaruš s vnogimi lepimi, novimi i pobožnimi molitvimi iz nimškoga iztumačen i spravljen po meni, grofici Frankopanskoj, leta 1661."

Nakon što se, još kao vrlo mlada (bilo joj je tek oko 16 godina), udala za Petra Zrinskog, sve više se počela interesirati i za političke teme. A glavne političke teme sredinom stoljeća bile su vezane za položaj Hrvatske unutar Habsburške monarhije, izdvajanje Vojne krajine i, dakako, permanentnu opasnost od Turaka. Centralistička politika Habsburgovaca bila je uzrok sve većeg nezadovoljstva hrvatskih i ugarskih velikaša čija su državno-politička, ali i staleška prava, svakim danom bivala sve manja. Navedeno stanje, uz odbijanje cara da povede oslobodilački rat protiv Turaka, bili su glavni razlozi urote dijela nezadovoljnog plemstva. Inicirao ju je, i sve do tragične pogibije 1664. godine vodio Nikola Zrinski. Nakon njegove smrti ulogu lidera preuzeo je njegov brat Petar, koji je Katarini povjerio neke važne diplomatske poslove o kojima je, u konačnici, ovisio uspjeh urote. U tu svrhu Katarina je nastojala pridobiti neke lokalne velikaše i utjecati na poljsku vladu da spriječi brak između austrijske nadvojvotkinje Eleonore i poljskog kralja. U potonjem naumu nije uspjela, kao što, uostalom, nije uspjela ni sama urota. Petar Zrinski i Krsto Frankopan, Katarinin brat, bili su prisiljeni otići

u Beč caru koji ih je, mimo obećanja, prvo zatočio, a potom, 30. travnja 1671. godine, i pogubio.

Od rastanka s mužem u Čakovcu 13. travnja 1670. godine Katarina Zrinski provela je, zajedno s kćerkom Zorom Veronikom, teške trenutke. Već nakon dva dana po odlasku muža i brata u Beč bila je prisiljena njemačkim postrojbama predati Čakovec. "Njemački vojnici porobiše sav grad, konje i kočije, oružje i kućnu spravu, umotvorine i dragocjene knjige..., prosto kuhinjsko i kojekakvo drugo oruđe..." pa je Katarina u žalbi upućenoj caru s pravom mogla konstatirati da joj nije ostalo "ni zdjele ni ražnja". Unatoč teškim životnim uvjetima u Čakovcu je proboravila još tri mjeseca, da bi potom, po carskoj naredbi, zajedno s najmlađom kćerkom, bila zatočena u dominikanski samostan u Grazu. Sve nedaće samostanskog života uspjela je podnositi ponajviše zahvaljujući činjenici što je uz nju bila i kćerka Veronika. No, kada je, opet po carskoj naredbi, Veronika prisilno upućena u manastir kaluđerica sv. Uršule u Celovcu, Katarina je počela ozbiljno poboljevati. Mentalno slomljena umrla je 16. studenoga 1673. godine. Sahranjena je u dominikanskoj crkvi u Grazu.

IZBOR KORIŠTENE LITERATURE

A. KNJIGE I ZBORNICI

ADAMČEK, Josip, Seljačka buna 1573., Odbor za proslavu 400 godišnjice seljačke bune 1573. u Donjoj Stubici, Donja Stubica, 1968.

ADŽIJA, Božidar, Izabrana djela, Književni krug, Split, 1989.

ALEXANDER, Stella, Trostruki mit. Život zagrebačkog nadbsikupa Alojzija Stepinca, TZG P. GOLIA d.o.o., Zagreb, 1990.

ANDREIS, Josip, Povijest glazbe, Liber-Mladost, Zagreb, 1974.

BUDAK, Neven, Prvo stoljeća Hrvatske, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

BULAT-SIMIĆ, Anka, Vjekoslav Karas, Društvo historičara umjetnosti NRH, Zagreb, 1958.

ČUBELIĆ, Tvrtko, Književni leksikon, Zagreb, 1972.

FRANGEŠ, Ivo, Povijest hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske-Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987.

FRANIČEVIĆ, Marin, Povijest hrvatske renesansne književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1983.

GAJEVIĆ, Dragomir, Tin Ujević u jugoslavenskoj književnoj kritici, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.

GAMULIN, Grgo, Hrvatsko slikarstvo 19. stoljeća (svezak prvi), Naprijed, Zagreb, 1995.

GAMULIN, Grgo, Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (svezak drugi), Naprijed, Zagreb, 1995.

GAMULIN, Grgo, Hrvatsko slikarstvo 20. stoljeća (svezak drugi), Naprijed, Zagreb, 1988.

GROSS, Mirjana, Povijest pravaške ideologije, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973.

JARM, Antun, Katedrala u Đakovu, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo, 1988.

KASSOWITZ-CVIJIĆ, Antonija, Franjo Ž. Kuhač, Matica hrvatska, Zagreb, 1924.

KATANČIĆ, Matija Petar, Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike, Izdavački centar "Revija"-Radničko seučilište "Božidar Maslarić", Osijek, 1984.

KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada, Andrija Hebrang - iluzije i otrežnjenja, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1996.
KERŠOVANI, Otokar, Kulturne i povijesne teme, Čakavski sabor i dr., Pula-Rijeka, 1979.
KLAIĆ, Nada, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
KLAIĆ ,Nada, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
KLAIĆ, Vjekoslav, Krčki knezovi i Frankapani, Matica hrvatska, Zagreb, 1901.
KLAIĆ, Vjekoslav, Povijest Bosne do propasti kraljevstva, Zagreb, 1882.
KLAIĆ, Vjekoslav, Povijest Hrvata od najstarijih vremenda do kraja 19. stoljeća, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1972.
KOVAČEVIĆ, Krešimir, Hrvatski kompozitori i njihova djela, Naprijed, Zagreb, 1960.
KUHAČ, Franjo, Ilirski glazbenici. Prilozi za povijest hrvatskog preporoda, Matica hrvatska, Zagreb, 1893.
KUHAČ, Franjo, Vatroslav Lisinski i njegovo djelo, Matica hrvatska, Zagreb, 1887.
KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan, Izabrana djela, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
KULUNDŽIĆ, Zvonimir, Miškina, Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, Koprivnica, 1968.
KVATERNIK, Eugen, Politički spisi, Znanje, Zagreb, 1971.
LANDERCY, M, Karidnal Alojzije Stepinac, Župski ured Đakovački Selci, Đakovački Selci, 1989.
LASIĆ,Stanko, Krleža - kronologija života i rada, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1982.
MANDIĆ, Igor, Zbogom , dragi Krleža - polemike o mentalitetu post-krležijanske epohe, NIRO "Književne novine", Beograd, 1988.
MATOŠ, Antun Gustav, Sabrana djela, Juglslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Liber-Mladost, Zagreb, 1973.
PALMOTIĆ, Junije, Izabrana djela, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
PAVIĆ, Matija - CEPELIĆ, Milko, Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sirjemski. God. 1850-1900., Zagreb 1900--1904.
PAVLIČEVIĆ, Dragutin, Povijest Hrvatske, Naklada Pavičić, Zagreb, 1994.

PEIĆ, Matko, Hrvatski slikari i kipari - Slavonija, Srijem, Matica hrvatska, Osijek, 1969.
PEIĆ, Matko, Hrvatski umjetnici, Znanje, Zagreb, 1968.
POPOVIĆ, M. Vojislav, Nikola Tesla, Novinsko-izdavačko poduzeće "Tehnička knjiga", Beograd, 1967.
PROSPEROV NOVAK, Slobodan, Povijest hrvatske književnosti - od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604, I-II, Antibarbarus, Zagreb, 1997.
RAČKI, Franjo, Život i ocjena djela Rugjera Boškovića, Rad JAZU, knjiga 87, 88, 90., Zagreb, 1887-8.
RADIĆ, Stjepan, Politički spisi, Znanje, Zagreb, 1971.
SMIČIKLAS, Tade, Nacrt života i djela biskupa Josipa Jurja Strossmayera, JAZU, Zagreb, 1906.
STARČEVIĆ, Ante, Politički spisi, Znanje, Zgreb, 1971.
SUPILO, Frano, Politički spisi, Znanje, Zagreb, 1970.
SUPILO, Frano, Politika u Hrvatskoj, Kultura, Zagreb, 1953.
ŠICEL, Miroslav, Pregled novije hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.
ŠIDAK, J - GROSS, M. - KARAMAN, I. - ŠEPIĆ, D., Povijest hrvatskog naroda 1860-1914., Školska knjiga, Zagreb, 1968.
ŠIŠIĆ, Ferdo, Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb, 1925.
ŠIŠIĆ, Ferdo, Pregled povijest hrvatskog naroda, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975.
ŠIŠIĆ, Ferdo, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo djelo, Matica hrvatska, Zagreb, 1902.
ŠULJAK, Andrija, Đakov biskupski grad, Biskupski ordinarijat Đakovo - Dijecezanski muzej Đakovo, Đakovo, 1979.
ŠVAJCER, Oto, Bibliografija. Izabrani tekstovi, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Osijek, 1995.
ŠVAJCER, Oto, Kritike i eseji izlikovne umjetnosti, Izdvački centar "Revija" Osijek - Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Osijek, 1985.
ŠVAJCER, Oto, Likovna kronika Osijeka 1850-1969., Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1991.
TONKOVIĆ, Zdenko, Uvod u Ivana Tišova (katalog izložbe), Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Osijek, 1988.
VIŽINTIN, Boris, Umjetnička Rijeka XIX, stoljeća - slikarstvo, kiparstvo, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993.
VUČETIĆ, Šime, Vladimir Nazor - čovjek i pisac, Mladost, Zagreb, 1976.

++++++ *Antun Mihanović i njegovo doba, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Klanjcu, Zagreb, 1996.*
++++++ *Đakovo, "Z" agencija za marketing, Đakovo, 1990 (drugo izdanje)*
++++++ *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Školska knjiga, Zagreb, 1980.*
++++++ *Enciklopedija likovnih umjetnosti, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1959.*
++++++ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1995.*
++++++ *Hrvatski biografski leksikon, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.*
++++++ *Hrvatski latinisti, Erasmus naklada, Zagreb, 1994.*
++++++ *Hrvatski leksikon, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb, 1996.*
++++++ *Hrvatskim mučenicima, Spomenspis na tragične događaje u lipnju i kolovozu 1928., Zagreb, 1928.*
++++++ *Ivan Mažuranić ban pučanin, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1990.*
++++++ *Leksikon pisaca Jugoslavije, Matica srpska, 1972.*
++++++ *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti, Globus - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu - SIZ kulture općine Makarska, Zagreb, 1987.*
++++++ *Muzička enciklopedija, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1958.*
++++++ *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća, Stvarnost, Zgreb, 1965.*
++++++ *Vanja Radauš, Crteži i akvareli (katalog izložbe), Kulturno informativni centar Zagreb - Galerija Forum, Zagreb, 1998.*
++++++ *Zbornik Đakovštine I., JAZU - Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb, 1976.*
++++++ *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1997.*
++++++ *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. - 1925., Odbor za izdanje knjige, Zagreb, 1925.*
++++++ *Život i djelo Bartola Kašića, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti, Općina Pag - Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zadar, 1994.*

B. ČLANCI

BABIĆ, Marko, Život i rad Milka Cepelića s bibliografijom radova, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 3-4, 1982.

BILJAN, Nikola, Uz 95. rođendan dr. Zvonimira Benčevića, Revija "Đakovački vezovi", 1987., Đakovo, 1987.

BARAC, Antun, August Šenoa, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 39., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1964.

BARAC, Antun, Petar Preradović, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 30., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1965.

BARAC, Antun, Stanko Vraz, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 30, Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1965.

BOGIŠIĆ Rafo, Matija Antun Reljković, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 19, Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1973.

BRATULIĆ, Josip, Matija Antun Reljković i njegovo djelo, u: Matija Antun Reljković, Satir iliti divji čovik, Privlačica, Vinkovci, 1994.

DONAT, Branimir, Dragutin Domjanić, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 74., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1970.

FSIKOVIĆ, Cvito, Prilog životopisu Marka Marula Pečenića, republika, 6, 1950.

HUNJADI, Mirko, Iz naroda za narod, u: Nikola Tordinac, Crtice i pripovijesti, Privlačica, Vinkovci, 1994.

HORVAT, Rudolf, Zator Zrinskih i frankopana, u: Posljednji Zrinski i Frankopani, Matica hrvatska, Zgreb

JEŽIĆ Slavko, Vrazove "Đulabije", u: Stanko Vraz, Pjesnička djela I-II, JAZU, Zagreb, 1953.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Prilog poznavanju života i rada radićevca i humanitarca dra Đure Basaričeka, Podravski zbornik 1997., Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1997.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Rukopisna ostavština Otokara Keršovanija u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Putovi revolucije, 7-8, 1966.

KOZARAC, Josip, Moj životopis, u: Josip Kozarac, Izabrane pripovijesti, Privlačica, Vinkovci, 1994.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan, Ana Katarina grofinja Frankopan-Zrinska, arhiv za povjesnicu jugoslavensku, knjiga IX., 1868.

LEGINOVIĆ, Biljana, Nobelovac - hemičar Lavoslav Ružička, Amaterska muzeološka sekcija jugozapadne Bačke, Bačka Palanka, 1979.

MAĐER, Miroslav, Joza Ivakić, u: Joza Ivakić, Pripovjekte - inoče, Privlačica, Vinkovci, 1994.

MARIJANOVIĆ, Stanislav, Matija Petar Katančić latinski pjesnik, poetik i prevoditelj s latinskog, u: Matija Petar Katančić, Izabrane pjesme, Privlačica, Vinkovci, 1994.

MESINGER, Bogdan, Kozarčeva zagonetka, u: Josip Kozarac, Izabrane pripovijesti, Privlačica, Vinkovci, 1994.

MIHANOVIĆ, Nedjeljko, Poezija Jure Kaštelana, u: Jure Kaštelan, Pjesme, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.

MILIČEVIĆ, Nikola, Silvije Strahimir Kranjčević, u: Raspršana iskra, Školska knjiga, Zagreb, 1958.

PAVIĆ, Krešimir, Autobiografija Milka Cepelića, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 3, 1981.

PAVIĆ, Krešimir, Luka Botić u Đakovu, Zbornik Muzeja Đakovštine, 3, 1985.

PAVIĆ, Krešimir, Mato Topalović, Revija "Đakovački vezovi", 1974., Đakovo, 1974

PAVIĆ, Krešimir, Prilog za biografiju Hedvige Dekker, Glasnik slavonskih muzeja, 47, 1983.

PAVIĆ, Matija, U spomena Zvonimiru Benčeviću 1892.-1988., Revija "Đakovački vezovi" 1989., Đakovo, 1989.

PAVIĆ, Matija, O Nikoli Tordincu, u: Nikola Tordinac, Crtice i pripovijesti, Privlačica, Vinkovci, 1994.

PAVIĆ, Matija, Josip Antun Čolnić biskup bosansko-đakovački (1751.-73.), Glasnik biskupije bosanske i srijemske, 14-17 i 20, 1895.

PAVLETIĆ, Vlatko, Ivan Goran Kovačić, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 135., Zora-Matica hrvatska, Zgreb, 1975.

PINTARIĆ, Snježana, Pejzaži Otona Iveković a, Anali, 5, 1985.

POPOVIĆ, Vladimir, August Cesarec, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 96., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1965.

RAVLIĆ, Jakša, Juraj Tordinac, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 29., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1965.

RAVLIĆ, Jakša, Mate Topalović, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 29., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1965.

RAVLIĆ, Jakša, Mihovil Pavlinović, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 33, Zora-Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

SCHNEIDER, Marijana, Historijsko slikarstva Otona Ivekovića, Anali, 5, 1985.

SLIJEPČEVIĆ, Leo, Slikar Ljudevit Šestić, Zbornik Muzeja Đakovštine, 3, 1985.

SRAKIĆ, Marin, Antun Mandić, realizator školskih reforma u Hrvatskoj, u: Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, JAZU - Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1985.

STAMAĆ, Ante, Jure Kaštelan, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 148., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.

ŠEGOVIĆ, Cherubin - ROŽIĆ, Ferdo, Neoteta baština, u: Posljednji Zrinski i Frankopani, Matica hrvatska, Zagreb

ŠULJAK, Andrija, Bosanski biskupi od prelaza u Đakovo do 1526. godine, u: Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1991.

TARBUK, Nela, Skulpture đakovačke katedrale, Diacovensia, 1, 1995.

VAUPOTIĆ, Miroslav, Joza Ivakić, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 68., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.

VRATOVIĆ, Vladimir, Matija Petar Katančić, u: Pet stoljeća hrvatske književnbnosti, knjiga 3., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1970.

VUČETIĆ, Šime, Mihovil Pavlek Mišina, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 115., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985.

VUČETIĆ, Šime, Vladimir Nazor, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 77., Zora-Matica hrvatska, Zgreb, 1965.

VUČETIĆ, Šime, Tin Ujević, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 87., Zora-Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

BILJEŠKA O PISCU

Borislav Bijelić rođen je 13. veljače 1958. godine u Đakovu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1983. godine studij povijesti i scoiologije, da bi potom kraće vrijeme predavao povijest u osnovnoj školi u Strizivojni. Od 1986. godine radi u Institutu za povijest Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu. U to vrijeme znanstveni interes primarno mu je vezan za socijalnu filozofiju i društvene pokrete. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, uz mentorstvo akademika dr. Ljube Bobana, magistrirao je 1988. godine s temom "Studentski pokret u Jugoslaviji 1968. godine (s posebnim osvrtom na izvore)" i stekao zvanje znanstvenog asistenta. Nakon Slavonskog Broda radi kao vanjski suradnik Insitututa za suvremenu povijest u Zagrebu (danas Hrvatski institut za povijest) i Gimnazije A. G. Matoša u Đakovu. Od 1992. godine stalno je zaposlen u Muzeju Đakovštine na radnom mjestu kustosa-povjesničara. Uz koautorstvo u knjigama "Hrvatska-povijest sjeveroistočnog područja" i "Fotomonografija starog Đakova" objavio je oko 150 novinskih, stručnih i znanstvenih članaka.

SPONZORI

SLAVONSKA BANKA DD OSIJEK

POSLOVNA JEDINICA ĐAKOVO

Đakovačka vina d.d.

ĐAKOVO, V. Nazora 2

RESTORAN

GRADSKI PODRUM

ĐAKOVO
Tel. 031/813-199

ANTE PERIĆ

AUTOLAKIRER-AUTOLIMAR
LIČILAC-SOBOSLIKAR

sikkens

"Penci" d.o.o. Đakovo, M.Gupca 27
Tel./fax: 031/843-850

SportShop BIČANIĆ

Zdravko Bičanić

LiBRO
ĐAKOVO
A. Starčevića 28
Tel. 031/814-214
Tel./fax: 031/813-156

ambijent
M.GUPCA 35
31400 ĐAKOVO
CROATIA
TEL. 00385+031/814-091
TEL/FAX.00385+031/812-338

TRGOVAČKO PODUZEĆE d.o.o.
KEMOBOJA
COMMERCE
ĐAKOVO, K. Tomislava 57
Tel.: 031/814-715, 814-084

Foto color
EXPRESS
ĐAKOVO
A. Starčevića 12
Tel. 031/814-458

USLUŽNO TRGOVAČKO PODUZEĆE d.o.o.

HRVATSKA SELJAČKA STRANKA
GRADSKA ORGANIZACIJA ĐAKOVO

PANSION
ĐAKOVAČKI VEZOVI

M. & F.
BOGNAR

Pržionica kave
• ARKA •
ĐAKOVO
Tel. 031/812-412
813-613